

ЗИНОВІЙ КНИШ

На життя і смерть...

СРІБНА СУРМА

ТОРОНТО

diasporiana.org.ua

ЗИНОВІЙ КНИШ

*На життя
і смерть...*

**СТОРІНКИ З ІСТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ**

СРІБНА СУРМА

ТОРОНТО

Всі права застережені

1980

Printed by:
Kiev Printers Ltd., 2466 Dundas St. W., Toronto, Ont., Canada M6P 1W9

НА ЖИТТЯ І СМЕРТЬ...

(Кілька слів замість передмови)

Спроможності Української Військової Організації, як і кожного революційно-визвольного національного руху в його початках, далеко не дорівнювали всім тим силовим засобам — поліційним, військовим, адміністративним, технічним і фінансовим — що стояли до розпорядження її ворогів. Зате вона могла протиставити ворогові сили морального характеру: ідейність своїх членів, їхню беззастережню відданість, готовість пожертвувати навіть власним життям, глибоку віру в правду і слушність своєї справи, непохитну надію, що час працює для неї, що з кожним роком гуртуватиме вона довкола себе щораз ширші кола українського народу в боротьбі за його волю й державну незалежність. Ці моральні, духові вартості вирівнювали матеріальну перевагу зброї і техніки, дозволяли пережити найважчі удари, підносити нарід з найчорнішого лихоліття на верхи духових і фізичних зусиль у дальшій боротьбі.

Революційно-визвольне підпілля все ж таки має одну перевагу над ворогом — тайність і законспірованість. Тільки вони, і момент заскочення, що впливав з них, дозволяли Українській Військовій Організації діяти, втримувати тяглість своєї боротьби й завдавати ворогові не раз дошкульні удари, підривати його престиж так на зайнятій українській території, як і за кордоном. В той час, як ворога видно всім і на кожному кроці, Українська Військова Організація діяла під землею, у цілковитій темряві для ворога, вибираючи за своєю во-

лею час і способи діяння. Її пропаганда нічим не була зв'язана, не мусіла оглядатися на міжнародні умови та зобов'язання, могла керуватися тільки доцільністю та власною потребою. Займанець міг сподіватися акції революційного підпілля, міг її передбачувати та до неї готуватися, але не знав ні дня ні години, коли вона вибухне вогнем наверх. З другого боку, його власні сили стояли на очах усіх: кожен знав, які особи виконують державну владу, де вони живуть, не було трудно довідатися про їхні родинні й особисті відносини; всім було відоме, де приміщувалися центри державного апарату, де стояли військові казарми, поліційні станиці, магазини зброї, державні каси; закони й розпорядки та рутинна щоденного життя визначували способи й час діяння й урядування державного, військового, поліційного й політичного апарату. А в той же час революційна армія стояла в підпіллі, незнана, закрита перед ворожими очима анонімністю, непевністю, зливалася з широкою народньою масою та губилася в ній. Ворог міг хіба здогадуватися, підозрівати. Певности в нього не було і він бив наосліп, потрапляючи в людей, не раз далеких від революційного руху, часто без більшої шкоди для нього.

Свідомість такого стану безмірно зміцнює підпілля. Без того, ворог міг би виловити всіх його членів, як горобців. Підпільник почувається безпечний в анонімності маси і, доки випадок чи власна необережність не виявлять його, має вільність рухів у мобілізації революційних сил народу, його підготовки до остаточної розправи з ворогом. Українська Військова Організація, як авангард революційно-визвольних сил народу, неначе скривала в замаскованому перед ворожими очима терені свої тактичні ходи і стратегічні пересування.

Як довго міг тривати такий стан, як довго можна було рахувати на те, що ця рівновага не схитнеться? Його постійність була теоретична, бо швидше чи пізніше ворог, використовуючи величезні державно-фінансові ресурси, працюючи в спокою і без до краю напружених нервів, стане добиратися до нутра революційної організації, щоб розвідуватися про її пляни, викрити особи її провідного складу, таємні квартири, підпільні друкарні, лябораторії, кур'єрську службу, шляхи зв'язків, центри пропаганди і тим подібні речі, без котрих революційна організація не може жити і мусить або згинути під тиском ворога, або занидіти, або зліквідуватися.

Яким способом можна б ворогові про все те довідуватися? Зовнішня обсервація, сліжка за підозрілими, необережна поведінка членів підпілля, непотрібна балакучість, заломлення арештованих підпільників можуть завдати і дійсно завдавали великі шкоди й тяжкі втрати Українській Військовій Організації. Та майже ніколи не заводили вони ворога далеко в її нутро. Всі ті шкоди йшли на поверхні, або вдаряли по периферіях визвольної боротьби. Могли її, авже ж, навіть дуже послабити чи сповільнити, однак тільки хвиливо. Українська Військова Організація перев'язувала свої рани і далі ставала до бою.

Те саме можна сказати про репресії. Тюрми, концентраційні табори, шибениці, підземні катівні знищили багато одиниць, активних і цінних для Української Військової Організації та її переємниці, Організації Українських Націоналістів, вирвали їх з рядів визвольної боротьби. Одначе, хто раз зважився на неї, той знав, яка його доля, коли попадеться ворогові в руки. Він був на те психічно приготований. Навіть коли ворог знищив його фізично, чи унешкідливив морально — це була втрата,

та не захитувала вона основами Української Військової Організації. Так було не тільки в нас, але і в інших народів, навіть у наших ворогів, коли вони самі ще боролися за своє державне визволення чи здобуття політичної влади. Терор нищить членів організації, її ряди можуть проріднути, та скоро відроджуються з живого кореня народу, як про те співається в пісні: “не тішся, враже, сотня поляже — тисяч натомість стане до борби”. Щобільше, жертва терору стає мучеником, її кров з другого світу кличе до помсти і ні один нарід не був глухий на зов крові своїх бійців за волю. Репресії, навіть розтягнені в системі кругової поруки, не можуть зовсім зламати революційно-визвольного руху, бо вони вдаряють по людях, що гинуть, але ідея, що надхнула їх до чину, живе далі. Визвольний рух народу буде існувати так довго, як довго живе сам нарід, і зліквідувати його можна б хіба знищивши весь нарід. Після кожного більшого політичного процесу проти членів Української Військової Організації польська преса на весь світ трубіла й заспокоювала власну суспільність, що вже остаточно “зірвано голову революційній гидрі”, а не минуло й кілька місяців, ба, в пізніших роках навіть кілька тижнів, як знову газети були повні вісток про нові арештування. А після найстрашнішого в історії терору впродовж більш як пів століття в Советському Союзі безнастанно звивають до боротьби з “буржуазним націоналізмом”.

Удари ззовні, для визвольного руху хоч які болючі, як бачимо, не могли завдати Українській Військовій Організації таких втрат, щоб вона знову не піднялася на ноги. Ці методи побороювання революційного руху для неї не були страшні. Куди грізніша небезпека грозила від намагань ворога дістатися до нутра організації. Як світ світом,

від коли в історії з'явилася потреба конспіративного діяння в боротьбі з ворогами, з нею впарі йшли спроби ворога проникнути в ряди революційної і визвольної організації, підсунути туди своїх таємних співробітників, вербувати донощиків з-поміж членів революційного руху, щоб таким способом одним пострілом убити двох зайців: розкривати тайни організації і сіяти деморалізацію серед її членів. Перше дозволяє паралізувати справність діяння організації, довідуючись наперед про її плани й заміри, виловлювати її провідників, арештувати виконавців революційних актів. Друге послаблює внутрішню міць організації, заціплює недовір'я між її членами та їхню віру в свій провід. У дальших наслідках постають сумніви в доцільність самої боротьби, бо навіщо боротися, коли ворог про все знає. Деморалізація підточує сили організації знутри, заразою шириться серед суспільности й відрізує організацію від коріння її живучої сили, позбавляє її допомоги власного народу. Безліч прикладів з нашої власної і чужої революційно-визвольної боротьби показують нам, що підпільники витримували всі методи слідства, мужньо зносили побої і тортури, але гнулися й ламалися, коли свідчили проти них власні їх товариші, або коли пізнали, що ворог має відомості про їхню діяльність від підсунених в організацію або звербованих серед неї конфідентів. Це так, як боротьба на два фронти: стоїш у бою лицем до ворога, а ззаду встромляють тобі ножак у плечі.

Отож кожна конспіративна політична організація всіми силами бореться і нещадно карає зрадників, перебіжчиків до ворога, провокаторів і донощиків — усіх, хто став на службу ворогові. Смерть зрадникам! Цей клич лунав на всіх мовах і по всіх континентах. Навіть такі політичні рухи, що принципово відмовлялися від індивідуаль-

ного терору й вели свою роботу тільки політичними методами боротьби, в цьому одному випадку робили виняток — не знали пощади для тих, хто зрадою помагав ворогові нищити свій нарід.

Вся людська історія всіяна прикладами зради й донощицтва. Нема такого народу, щоб не знайшлися серед нього підлі люди, готові віддавати своїх товаришів на довголітню тюрму, на муки і смерть. Одні — страху ради, другі — для “лакiмства нещасного”. Від Юди Іскаріота — та ще й перед ним — довгими рядами тягнулися вони крізь тисячі років людської історії і, мабуть, ніколи не переведуться. Їх не тільки вишукують і перевербовують, вони й самі голосяться. Найголоснішим таким прикладом у новітній історії послужити може Єйно Азеф, в одній особі і донощик і провокатор. Жидівський студент, син кравця з Ростова над Доном, вступив до партії російських соціалістів-революціонерів на початку нашого століття, виїхав студіювати до Німеччини і звідти листовно запропонував свої послуги царській Охрані в Петербурзі. Вибився наверх, став керівником найбільш законспірованої частини партії соціалістів-революціонерів, її “Бойової Організації”, і водночас довгі роки служив царській поліції. А що найдивніше, що хоч і розкрито його в 1909 році — його не вбито, умер він природною смертю в Берліні 1918 року.

Українська Військова Організація також доволі скоро мусіла стати до боротьби з донощицтвом. Польська політична поліція з одної і Другий Відділ Генерального Штабу з другої сторони почали організувати собі розвідну службу серед українців на зайнятих українських територіях, а її відноги розтягалися теж і на сусідні терени, де жили українські емігранти, як ось Вільне Місто Данціг, Відень, Чехо-Словаччина, Німеччина і Франція. Співробітників або вербували собі з-поміж арешто-

ваних, або намовами й підкупством з-поміж тих, хто, на їхню думку, міг довідуватися про роботу підпільної організації, і чий характер обіцював легше піддатися спокусі. На оборону доброго українського імени треба ствердити, що в порівнянні та в пропорції до підпільних рухів інших народів, серед українців не було їх багато. З вище поставлених на організаційній драбині тільки один Роман Барановський, колишній член Крайової Команди УВО у Львові, пішов на ту юдину роботу, та й то вже після того, коли його відсунено від діяльності і коли він міг розкривати тільки старі речі, майже нічого не знаючи про поточну організаційну роботу, не згадуючи вже про дальші пляни Української Організації. Була, щоправда, і дрібна рибка, її вдавалося завербовувати на службу нижчим поліцейним органам. Вона винюхувала дрібні справи, переважно льокального характеру на найнижчому шаблі. Проти них ішла боротьба і кого відкрили, з тим безжалюно розправлялися.

Боротьба з донощицтвом і провокацією приймала найрізноманітніші види. Найперший спосіб, це осторога членів організації та її прихильників у суспільності, щоб безпотрібно не ляпати язиком, не дискутувати в більших гуртах про речі, що хоч самі по собі могли б здаватися невинними, проте, зібрані до купи в центрі політичної поліції, могли б її орієнтувати, роз'яснювати деякі подробиці, доповняти кільце в ланцюгові вже зібраних інформацій і бути помічними в загальному поборюванні Української Військової Організації. На всяких вишколах, курсах, інструктажах та організаційних зустрічах пильно й постійно про те пригадувано, подаючи приклади з власного українського та з чужого підпільного життя, як дуже така легкодушна балакучість може зашкодити і що конче треба три-

мати на прив'язі верткий язик — “про справу говори, з ким треба, а не з ким можна”.

Найбільше відносилось це до осіб, схильних критикувати організаційні невдачі. Завжди багато таких ліпшезнайків, що чи то з вродженої вдачі, чи то для поборовання нелюбого їм націоналістичного руху давали волю язикам у злобній критиці. Поліційні шпики пильно прислухувалися таким розмовам, критичним завваженням і коментарям.

Не всі розуміли, що навіть без конфідентів поліція може боротися з Українською Військовою Організацією, викликаючи в українській суспільності панікерські настрої. Мовляв, революційна організація непотрібна, не має виглядів перед собою, поліція прошила організацію густою сіткою своїх конфідентів. Навмисне пускалися такі поголоски, навіть інколи на визначених активістів, щоб опутати їх павутинням сумнівів і підозрінь, збудити до них недовір'я та позбавити таким способом можливості працювати для своєї організації:

“Найбільш небезпечним і по суті найпоганішим джерелом¹⁾ є особи злої волі серед самої таки української громадськості. Бувають люди, що самі бояться всякого активнішого кроку, а свою трусливість заслонюють ніби недовір'ям до людей свого оточення й навмисне та свідомо поширюють про деяких робітників Української Військової Організації безпідставні підозріння. Для умотивування таких підозрінь вистачає їм показати на те, що дана людина має порядний плащ, або черевики з невитоптаними за'ятками, отже — мусить брати гроші від поліції”.

Останнє джерело поширювання вісток про “фабрикованих” конфідентів є підлюю і просто

---

¹⁾ Т. зн. посередніх інформацій для поліції.

деструктивною роботою, яку Українська Військова Організація мусить ставити нарівні з роботою провокаторів.

Дотичним особам, так творцям як і кольпортерам таких вісток, звертаємо увагу, що Українська Військова Організація має свій протирозвідний апарат, який не потребує заступництва приватних, непокликаних до того осіб. Хто їй хоче допомогти, може й повинен свої підозріння, позначки й докази подавати до відома органів УВО на місцях. І доки УВО сама не вирішить справи та не подасть до загального відома вислідів слідства через свій орган “Сурма”, нікому не вільно поширювати непровіренних чуток під загрозою особистої відповідальности”.²⁾

Такими способами Українська Військова Організація намагалася витворити здорову суспільну атмосферу та непригожий для донощицько-провокаційної роботи клімат. Це була б, так сказати б, гігієнічна профіляктика. Вона не ліквідувала окремих донощиків, тільки утруднювала їм роботу.

Того не завжди вистачало, оборона мусіла йти теж безпосередніми ударами по винувниках зрадницької роботи. При тому не конче треба було вбивати чи іншими способами карати донощиків. Багато з них можна було внешкідливити просто тим, що розкрито їхню роботу, подано до прилюдного відома їхні назвища і це було осторогою для всіх, щоб не входити з ними в розмови, піврвати особисті зв'язки, викинути за борт суспільно-національного українського життя. Час від часу друкувалися такі остороги в легальній пресі, а в деяких випадках — у “Сурмі”. Ось кілька прикладів.

---

²⁾ “Про конфідентів і провонаторів”, — “Сурма”, ч. 8/23, серпень 1929 року.

Михайло Курах, родом з Сердиці, щирецького повіту. Подано інформації про його авантюричне минуле в часі війни і потім на еміграції. Кінець-кінцем опинився він у Львові, де подавав себе за провідного члена Української Військової Організації і пустився на провокації. Зловлено його на фальшуванні документів і фіктивних протоколів Начальної Команди Української Військової Організації, в яких він виступав ніби як член її Ради. Повідомлення кінчається словами:

“Цей дрібний злодій і гоштаплер³⁾ ніколи не був і не є членом Української Військової Організації”. Дрібна каналія, яку викинули вже всі, навіть унерівці⁴⁾ й большевики, та якої не варто нівять копнути”.⁵⁾

Мишцак, правдиво: Буржинський. Був в українській армії. В полоні спроневірив таборові гроші, поляки перекинули його до Чехо-Словаччини. Там зв'язався він з чеською поліцією. Ганявся по всіх еміграційних скупченнях у Європі, приїздив і до краю, натягав людей на гроші, ніби на закуп зброї для революційної роботи. Пробував щастя скрізь, остаточно здемаскували його націоналісти, зібравши та упримудивши докази всієї його діяльності:

“Ця дрібна каналія вже внешкідливлена і дійсно мусіли б бути непочитальні⁶⁾ люди в якійнебудь розвідці, що прийняли б його на службу, а ще більш непочитальний мусів би бути українець, що дався б набрати ще й тепер тому злодюжці”.

---

3) Обманець, що чваньнуватю подає себе за інші особи.

4) Від УНР, тут: прихильники центру УНР у Варшаві на чолі з Андрієм Лівичьким.

5) Всі три приклади взяті з “Сурми”, число 8/23 за серпень 1929.

6) Польонізм: несповна розуму, невідповідальний за свої вчинки.

Федір Сташинський, з перемишлянського повіту в Галичині, перед війною виховувався в оо. Василіян, покинув їх, перейшовши на православ'я, потім знову вернувся до католицизму. Його спеціальність — нишпорити коло церковних кіл. Підсунувся навіть до митрополита Шептицького, як стенографіст його проповідей. Нарешті перекинувся до всяких розвідок, якийсь час навіть плавав у грошах і жив на широку скалю в Празі. Потім подався за шефа протирозвідки Української Військової Організації. Тепер остаточно і скрізь скомпрометований.

Скільки таких більших чи менших донощиків, польських вислужників топтали галицько-волинську землю — не сила взяти на облік. Коли розсіпалася Польща, по місцевих поліційних та адміністраційних архівах знайдено деякі назвища, часом зашифровані, а часом під такою кличкою, що її легко було розгадати. В великій більшості це були просто інформатори місцевих поліційних станиць, багато з них такі, що вибріхувалися, чим попаде, щоб спекатися поліційної напасти. І хоч це аж ніяк їх не виправдує та морально не вибілює, але в обличчі величезної нової небезпеки, що насунулася зо сходу, не було ані часу ані змоги розправлятися з тією дрібною гидотою. Деяких таки досягнула каральна рука Української Військової Організації, ще заки почалася війна. І знову ж майже нічого про них не відомо, бо в таких справах ані ніхто не списував протоколів, ані не заводив реєстрів. Публічно відоме стало тільки те, що довело до судового процесу. Про два такі випадки буде мова далі.

НОСИВ ВОВК, ПОНЕСЛИ Й ВОВКА.

(Загибіль Михайла Гука)

Мешканці тихої вулиці Павлінів у Львові не дуже втішалися сном тієї ночі з суботи на неділю 21 листопада 1927 року. Коло четвертої години над ранком збудили їх найперше стріли, а потім метушня на вулиці, тупітнява ніг, приїзд шпитальної каретки швидкої допомоги, гудки поліційних авт. Люди здивовано протирали очі, що сталося?

Та навіть найбільш цікаві нічого не довідалися, ніхто не спішиєся з інформаціями. Когось убито, чи поранено, про те свідчило шпитальне авто з великим червоним хрестом на ньому. Сталося це в домі під числом 14, ще й тепер раз-у-раз то входили то виходили звідти якісь люди. Жили там студенти і це, мабуть, у них щось там скоїлося. Коли ж усе стихло, виявилось, що з квартири чотирьох українських студентів одного повезено до лікарні, а решту забрала з собою поліція. Якась там сталася трагедія, сусіди не вміли її пояснити, губилися в здогадах. Щойно вранішні газети з понеділка відкрили трохи рубець заслони над загадкою події в домі під числом 14 вулиці Павлінів, на те тільки, щоб ще більше загострити цікавість її мешканців.

Показалося, що одного з студентів, Михайла Гука, важно поранено і він бореться за смертю. Квартиру нанімали чотири студенти, Гук приходив туди зрідна, щоб переночувати, і саме тієї ночі хтось хотів його вбити. Прокинувшись на перший відгук стрілів, співмешканці квартири бачили силуети двох чоловіків, що швидко вихсдили з кімнати. Повідомлено поліцію і вона завважила, що вбивники посипали свої

сліди паприкою, щоб не можна було пустити в погоню поліційного собаки. Обережність зайва, бо в місті собака не багато pomoже. А втім, падав сніг, що заporoшив сліди. В кімнаті були тільки три сталі мешнанці, четвертий вийшов з хати ще перед стрілами. Всіх їх поліція взяла на допит і замкнула в арешті. Були це: Михайло Степаняк, Іван і Василь Салевичі. Назвища четвертого поліція не виявила.

Тим часом у кімнаті загального шпиталю у Львові Михайло Гук лежав на порозі між життям і смертю. Дістав сім пострілів, з того два в голову — але жив. Сильна його будова перенесла все, навіть прийшов до притомности під вечір, та не міг ще говорити. На питання поліційного агента, що ні на секунду не відступав від нього, чи знає вбивника, заперечив рухом голови. В такому стані безнадійности Гук витримав шість тижнів і за весь цей час поліція не могла від нього довідатися нічого, що навело б її на слід убивника. Пострілено його в ночі на св. Михайла, його патрона, а помер він на сам Свят-Вечір 6 січня 1928 року.

Перші кроки поліції пішли до Академічного Дому при вулиці Супінського ч. 21. Не багато було надії знайти там виновників убивства, бо це було б останнє місце, куди вони могли б забігти. Всьому хрищеному мирові знане було, що поліція не пропустила ні одної нагоди, щоб перевести обшук в Академічному Домі. Ще ніколи там нічого не знайшла. Але Академічний Дім був наче готелем для студентів у переїзді до інших університетських міст, або для тих, що приїхали до Львова на день-два й ночували в товаришів — завжди порожня студентська нишня не дозволяла на готель. Тому політична поліція, як тільки мала якийсь претекст, а то й зовсім без причини впадала туди серед ночі — ану ж може пійметься якась птичка!

Цим разом натрапили на опір, студенти забарикадували двері і не впустили поліції до Академічного Дому. Їм уже набридли ці нічні відвідини — що тільки станеться, не лише у Львові, але й у цілій Польщі, зараз поліція налітає на Академічний Дім, перевертає все догори ногами, вовтузиться там усю ніч, а студенти мусять на другий день — замість учитися й ходити на виклади — замітати кімнати, наводити порядок і відсипляти втрачену ніч. Поліція вирвала з ліжка голову Товариства Прихильників Освіти, президента д-ра Володимира Децикевича, до котрого належала опіка над Академічним Домом, і на його інтервенцію студентська самооборона погодилася впустити двох поліційних агентів, щоб вилегітимували⁷⁾ мешканців. З чим прийшли, з тим і пішли, так щасливо склалося, що в Академічному Домі були цієї ночі тільки сталі його мешканці. Пізніше забрали таки двох студентів — Івана Витвицького й Василя Міськевича — й перетримали їх три дні в арешті за “спротив державній владі у виконуванні її обов’язків”.

Поліція стала неначе перед стіною. Щоправда, по всіх редакціях українських часописів і деяких установах теж переведено обшуки, та вони нічого не дали, бо й не могли дати, це була звичайна поліційна рутинна пригадувати українцям, що вони живуть під польською владою. Ревізії, між іншими, переведено теж у кооперативі “Червона Калина” і в редакції “Нового часу” при вулиці Руській. 22 листопада о годині 6 вранці поліція явилася в мешканні громадянина Мулькевича при вулиці Кентшинського, питалася за його сином. Його не було вдома, кудись поїхав і вернувся саме, коли поліція кінчала обшук. В хаті Мулькевичів жили ще три студенти, переведено в них точну ревізію і списано довжелезний про-

---

7) Провірили їхні особисті виназни.

токол. Змарнувавши на те кілька годин часу, поліція пішла з нічим. Ще кілька таких ревізій у Львові показували, що поліція йде навпомацьки. Газети навіть не вважали потрібним писати про те, вістки передавалися з уст до уст по українському Львові. Власне, покищо нічого не показувало на політичні познани вбивства, хіба те, що сліди посипано паприкою, а це часто робила Українська Військова Організація. Та не вигадала того вона сама, перейняла від інших і тепер так само добре інші могли перейняти це від неї.

Україножерні польські брукові газети, що нагострили пера й ладилися піддувати вогонь політичної сенсації, почали вже тут і там натякати, що це мабуть янась розплата на любовному тлі. Мовчала й поліція, хоч добре знала, хто такий Михайло Гук і за що його постигла смерть. Навіть репортери польських часописів, що мали добрі зв'язи з поліцистами й випивали з ними чарку по львівських шинках, не багато могли довідатися. Був тихий наказ згори замкнути уста на колодну. Могли хіба здогадуватися, що за справою скривається щось важне, бо коли б це звичайний кримінальний акт, не було б причини поліції тримати язика за зубами.

Проте, зацікавлення таємничим убивством при вулиці Павлінів не цілком зникло. Різні познани показували, що за густою заслоною поліційного слідства діло не спочиває. Найперше, не могло втриматися в тайні, що не лише поліційний агент як день так ніч сидить при непритомному Гукові, але разом з ним динжує лікар; що в рідких хвилинах, коли Гук приходив до свідомости, поліція, при допомозі лікаря, пробувала його допитувати; що Гук правдоподібно щось говорив, хоч дуже мало, в темноті не міг бачити вбичників.

Газети почали збирати ближчі інформації про особу Михайла Гука. Був він нолись студентом тай-

ного українського університету, однак, по його ліквідації, коли Студентська Рада знесла бойкот польських високих шкіл, не продовжував своїх студій. Близька до урядових кіл “Газета Львовська” з 22 листопада 1927 року звітний вишпортувала, що був він сином поліцейного агента австрійської ще служби, який помер під час війни, і нібито по засаді, що “яке дерево — такий клин, який батько — такий син”, Михайло Гук причалив до польської поліції і доносив на своїх українських товаришів — студентів. Інші газети поклинувалися на те, начебто в якому українському підпільному виданні мала бути про те згадка і що за свої послуги діставав він від поліції 180 злотих місячно. Реєструючи ці інформації на своїх сторінках, львівське “Діло” пригадало, що Михайло Гук свого часу був замішаний у справу атентату Української Військової Організації на польського президента Станіслава Войцеховського.

Сліди слідства показували на Станіславів, бо звітний мав походити четвертий мешканець квартири, що таємниче зник перед самим убивством Гука. Ішли ревізії й допити в Станіславові й околиці, арештовано в Солотвині студента філософії Василя Гуменюка і привезено його до Львова. Слідство спочивало в руках апеляційного слідчого судді до справ виняткового значення д-р Янушевського, що з усієї душі ненавидів українців і про якого говорено, що з його канцелярії одна тільки була дорога — на лаву підсудних.

Серед цієї непевності заговорила Українська Військова Організація, потвердила, що Михайла Гука вбито з її наказу за його провонаторську діяльність, пустивши в світ таке

Звіdomлення.

“Дня 22 листопада 1927 року рішила УВО виконати давно вже зававший засуд на Михай-

ла Гуна, який, як поліцейний агент, старався втискатися в ряди Української Військової Організації в провокаційних цілях. Як довго діяльність Гуна зводилася до ролі поліцейного конфідента, так довго УВО не вважала за відповідне реагувати на цю його діяльність у такій формі, що знайшла свій вислів в акті з дня 22 листопада 1927 року. Щойно тоді, коли Михайло Гук став безпосереднім провокатором, на якого совісті лежать неповинні жертви в Станиславівщині й Коломийщині, і коли з наказу займанщицької польської влади, а саме польської поліції у Львові, організував позірний атентат на двох польських діячів у провокаційних цілях, щоб таким робом викликати репресії супроти українського населення, бажані для займанщицької влади в часі надходячих виборів, та щоб серед теперішнього передвиборчого напруження заповнити українцями польські тюрми, рішила УВО так в обороні себе самої, як теж української суспільности, припинити його провокаторську діяльність та зробити його нешкідливим.⁸⁾

Так минуло кілька місяців і справа почала забуватися, нові події привернули до себе увагу публіки й преси, між ними вибори до польського сейму й сенату, що мали відбутися в березні і що в них мали взяти участь перший раз також українські політичні партії.

Несподівано, в останніх днях березня 1928 року, "Век Нови" приніс сенсаційну вістку, що агенти львівської політичної поліції арештували вбивника

---

⁸⁾ "Сурма", число 1/6, січень 1928 року. Надрукована під кінець місяця січня, до Львова прийшла вона аж у половині лютого. В тій самій справі Українська Військова Організація оголосила ближчі інформації про особу й діяльність Михайла Гуна в черговому числі "Сурми", про те буде мова далі.

Михайла Гуна. Зловили його у Львові, коли він ішов вулицею Понінського коло Стрийського Парку, недалеко від львівського садника Ноймана. Назвища його в газети не подано, доповнено тільки цю вістку замітною, що поліція довго за ним шукала і що на своєму сумлінні має він ще два вбивства десь у Станиславівщині. Тепер посипалися труси й арешти в колі його знайомих і з початком квітня стало відомо, що під замітом убивства Михайла Гуна сидять у львівській в'язниці студенти Плятон Полотнюк та Іван Сенів. Спершу поліція притягала до справи ще студента Семена Букала чи Бокала. Також заарештовано 20 березня ученицю вчительської семінарії Олю Палажій, в котрій будто б знайшли книжки Івана Сенева військового змісту. Польські газети зробили з неї наречену Плятона Полотнюка. Семена Букала звільнили, вийшла на волю теж Оля Палажій, а в "Ділі" її брат спростував, що не була вона ніколи судженою Плятона Полотнюка, знала його тільки, як близького сусіда.

Стало ясне, що відбудеться судовий процес за вбивство Михайла Гуна, що відповідатимуть за те перед судом Плятон Полотнюк та Іван Сенів, тим часом сидять вони у львівських "Бригіднах", ждуть на закінчення слідства й доручення їм акту обвинувачення. Поки вони ждали, через львівську судову залю пройшов дивний процес молодих українських учнів з Покуття під замітом приналежності до "Західньо-Української Національно-Революційної Організації" (ЗУНРО),⁹⁾ а потім, у липні, стався напад на пошту при вулиці Глибокій у Львові і наглий суд за те під кінець липня 1928,¹⁰⁾ що закінчився двома при-

---

⁹⁾ Гл. про те: Зиновій Книш — ЗУНРО (Західньо-Українська Національно-Революційна Організація), історично-політичний нарис, "Срібна Сурма", Торонто 1974.

¹⁰⁾ Ближче про те в книжці: Зиновій Книш — Далекій приціл, Українська Військова Організація в 1927-1928 роках, "Срібна Сурма", Торонто 1968.

судами смерті, хоч і переміненими потім на нару довголітньої тюрми — і все те геть у тінь відсунуло справу вбивства Михайла Гука та обвинувачення за неї Плятона Полотнюка й Івана Сенева. Не забули про те тільки рідня та близьні товариші з Української Військової Організації.

Черга на них прийшла аж восени. Процес визначено на 22 жовтня 1928 року перед судом присяжних у Львові. Трибуналом проводив судовий радник д-р Казімерж Ангельські, побіч нього засіли судові радники Антоневіч і Згуральські, звинувачував ветеран судової залі, прокурор Гіртлер, лаву оборонців зайняли адвокати д-р Степан Шухевич і д-р Володимир Старосольський.

Плятона Полотнюка, гімназійного випускника, та Івана Сенева, студента техніки обвинувачено, що належали вони до тайної Української Військової Організації і з її наказу перший убив Михайла Гука, а другий скривав його по вбивстві і з розмислом не доніс про те владі.

Відчитано акт обвинувачення на сім сторінок машинового письма, а тоді піднявся прокурор Гіртлер і зажадав, щоб відкласти процес, бо не прибули важливі свідки Ярослав Карпинець і Василь та Григір Салевичі. Трибунал прихилився до внесення прокурора і справу відложено до 20 листопада.

Новий процес почався у визначений день, майже в річницю від убивства Михайла Гука, бранував до неї тільки один день. При тому самому складі трибуналу, в присутності того ж прокурора Гіртлера, д-ра Степана Шухевича, як оборонця Плятона Полотнюка, і д-ра Володимира Старосольського, як оборонця другого звинуваченого, знову відчитано акт обвинувачення.

Обидва підсудні заперечили свою вину і почалося допитування свідків. Характеристичне для того процесу було, що поклинано дуже мало свідків з-по-

між поліції, а ще цікавіше, що поліцейсти говорили головню про те, як висліджено й арештовано обидвох підсудних, дуже мало сказали про здогадну іншу їхню діяльність, як членів Української Військової Організації, і ні одним словом не згадали про донощицьку та провокаторську ролю Гука. Всі решта свіднів — майже самі українці. З них важливі зізнання співмешканців студентської квартири при вулиці Павлінів число 14, вони мали б ствердити, що Полотнюк навмисне спровадився до тієї квартири, щоб облегчити вбивство Гука і вночі, коли це вбивство сталося, відчинив двері та впустив до кімнати виконавців присуду смерти на Михайла Гука й потім утік разом з ними.

Послухаймо, що говорили два з них, Григор Салевич і Михайло Степаняк. Салевич, 21 років, студент філософії, приїхав зо Станиславова під поліційною ескортою, арештовано його за приналежність до Української Військової Організації і кольпортаж “Сурми”, якої знайшли в нього під час обшуку 70 примірників. Він стрів Полотнюка в Академічному Домі і привів його до студентської квартири при вулиці Павлінів, де Полотнюк затримався яких 8-9 днів, тільки хвилево, думаючи підшукати собі інше мешкання. Він учився до матури¹¹⁾ і заробляв собі на життя в той спосіб, що “збирав поліна”¹²⁾ для това-

---

¹¹⁾ Кінцевий іспит у середній школі, після якого випусник отримував свідоцтво зрілости. (Матурус — з латині: зрілий).

¹²⁾ В системі польських академічних студій навчальний рік поділявся на три триместри. В кожному з них студент мусів відслухати свої предмети, записані в університетській книжечці, т. зв. індексі студій, а під кінець триместра професор стверджував це своїм підписом — давав “номен”, т. зн. з латині: ім'я. Деякі студенти не могли чи не хотіли мешкати ввесь час у Львові, вчилися вдома, підписи збирали їм товариші, що в даний день відсиджували лекцію у викладовій залі. Це називалося “збирати номіна”, перекручено: поліна.

ришів. Уночі, коли сталося вбивство, останній прийшов або Полотнюк, або Степаняк, того собі добре не пригадує, в кожному разі ляг він до ліжка роздягнений, ще зани поклався спати свідок зо своїм братом. Потім усі поснули. При перших пострілах свідок збудився, одначе зпросоння не бачив, чи хтось утікав з кімнати. Коли ж засвічено світло, здавалося йому, що Полотнюк ще був у кімнаті.

Другий свідок, Михайло Степаняк, 23 роки, студент прав, греко-католик, замешканий у Львові, свідчить заприсяжений. Стрінувся з Полотнюком також в Академічному Домі й довідався, що він не має де ночувати, тому запропонував йому переспатися на полиці в їх мешканні. Спати на полиці твердо, навіть для молодих студентських костей, але Гук позичив йому матрас і стало на тому, що Полотнюк спатиме на тій полиці, доки не знайде собі вигіднішого приміщення.

Тут прокурор Гіртлер поцікавився, чи можна було так без згоди й відома господарів хати приводити туди когось на нічліг. З відповіді свідна вияснилося, що господар Заклинський цілком тим не цікавився. Винайняв мешкання студентові Гуменюкові і той перед ним за все відповідав. Мешкали там різні студенти та їхні знайомі, коли знайшлися в положенні, що не мали де спати. Михайло Гук теж спровадився туди "хвилево", а проте жив там цілий місяць і навіть пустив раз одного священика на своє місце на кілька днів.

У ночі вбивства Степаняк, вернувшись до мешкання, застав там уже Полотнюка, що пізніше вийшов на часинку, але напевно вернувся перед 10 годинаю. Разом з Полотнюком спали вони на ліжку Василя Гуменюка, якого тоді не було вдома. На відгук стрілів свідом прокинувся, чув, як хтось тріснув дверима, але нікого не бачив. Охолонувши з першого страху, засвітив світло і тоді побачив, як ранений

Гук кидався на ліжку. Вибіг надвір і телефонічно закликав з рятувкової станції швидку допомогу, а Салевич побіг тим часом до найближчої поліційної станції. В першій хвилині не звернув уваги на присутніх співмешканців і не може певно сказати, чи Полотнюк був тоді в кімнаті, напевно не було вже його, коли свідок вернувся від телефону.

В тому місці настала жвава перепалка між прокурором та обома оборонцями, д-ром Шухевичем і д-ром Старосольським. За твердженням акту обвинувачення, УВО підсунула Полотнюка до тієї квартири, щоб він уночі відчинив двері та впустив туди боївку, що мала вбити Гуна. На день двері замикалися на ключ, а на ніч — на защіпну-гачок. Та й не завжди були двері вдень замкнені, бо або хтось був у хаті, або й не дбали про те — не було б чим пожитися злодієві вбогими студентськими статками. Виявилось, що були два ключі, один з них зламався, а обидва лежали в шухляді. За актом обвинувачення Полотнюк мав тихцем уночі встати й відкрити защіпну на дверях. Тепер постало питання, чи після вбивства двері були відчинені, чи далі замкнені на защіпну. В першому випадку Полотнюк ніби втік разом з убивниками й не мав би змоги защепити за собою дверей. А в другому — мусів би це зробити хтось з мешканців кімнати. Довкола тих ключів і защіпки постав гострий обмін словами між прокурором та обороною і не всі могли зрозуміти, чому це важне і чим мало б доказати вину Полотнюка, але настрої ставав гарячий, слова щораз гостріші й голова трибуналу теж умішався до того. Кінець-кінцем нічого не устійнено. Потім д-р Шухевич доназав, що до кімнати легко було дістатися з другої сторони, від пивниці, до котрої були два входи: один з кімнати, де мешкали студенти, і другий з іншого боку, куди входили мешканці тієї хати, що мали в пивниці поскладені дрова на паливо. Ці двері не зачина-

лися і вбивники цілком добре могли ввійти до кімнати без того, щоб впуснав їх Полотнюк чи хто другий, а втекти вихідними дверима, відкрутивши защіпку.

Ще допитувано свідка Ярослава Карпинця, студента техніки у Львові, що стрічав часто Полотнюка в будинку політехніки, з чого виходило б, що Полотнюк явно ходив по Львові і не крився перед поліцією.

Жив Полотнюк у свідна Марії Кульчицької в лютому й березні, цілими днями вчився. В поліції його не зголошувала, бо лежала хвора, а крім того думала, що він швидко випровадиться, сам Полотнюк їй про те кілька разів згадував. Поліція твердила, що привів Полотнюка до неї Іван Сенів і на тій підставі притягнула його до справи, начебто він помагав Полотнюкові скриватися по вбивстві. Свідок Кульчицька це заперечила.

Дуже мало було мови в суді про особу Михайла Гука. Цікаве хіба те, що Гук у товаристві був веселий і не раз сам з себе жартував, мовляв, вигляд у нього такий, що хто тільки гляне на нього, постає в нього думка, що це або злодій або поліцейний агент.

Процес наближався швидкими кроками до кінця. Відчитано різні поліцейні акти, в яких, до речі, не було ніже згадки про те, що Гук дійсно був інформатором поліції, протокол судово-лінарської комісії і протокол секції тіла. Також відчитано статтю "Сурми" з заявою команди УВО, що Михайла Гука вбито з її наказу.

Оборона поставила низку внесень, та всіх їх, після спротиву прокурора Гіртлера, трибунал відкинув, мотивуючи, що вони "несуттєві і для справи другорядні".

Присяжним суддям поставлено такі чотири питання:

1. Чи винен обвинувачений Плятон Полотнюк, що впродовж 1927 і 1928 років у Львові й інших місцевинах, як активний член Української Військової Організації працював на те, щоб відорвати від Польщі західньо-українські землі, і що

2. при співучасті інших злочинців, з доручення Української Військової Організації віддав підступним способом кілька пострілів до сплячого Михайла Гуна і тим способом причинився до його смерті?

3. Чи винен обвинувачений Іван Сенів, що, знаючи про злочинну діяльність обвинуваченого Плятона Полотнюка, не доніс про те владі, і що

4. скриваючи обвинуваченого Плятона Полотнюка, утруднював поліції його викриття?

Ці питання не задовольнили ані прокурора, ані оборонців. Прокурор Гіртлер запропонував від себе два питання в іншій стилізації, що тісніше опутувала обидвох обвинувачених, проти чого в імені оборонців запротестував д-р Степан Шухевич. По правній дебаті між прокурором, оборонцями і трибуналом, цей останній кінець-кінцем сформулював питання відносно участі Плятона Полотнюка в убивстві Михайла Гуна в лагідніший для нього правній дефініції вчинку, а саме:

Чи винен обвинувачений Плятон Полотнюк, що вночі з 20 на 21 листопада 1927 року¹³⁾ свідомо не закрутив заціпки від дверей, котрими ввійшли злочинці, з якими він співдіяв, і в той спосіб причинився до смерті Михайла Гуна?

Висліди процесу зібрані в промовах прокурора та оборонців, разом з висновками. Прокурор Гіртлер

---

¹³⁾ В різних місцях дата вбивства Михайла Гуна подається не однаково. Раз мова про ніч з 20 на 21 листопада, то знову ж з 21 на 22, так у газетних вістках, як і в передаванні урядових стверджень, наприклад в акті обвинувачення і в питаннях для присяжних суддів.

говорив довго, одначе видно було, що крім здогадів та підозрінь не має ніяких доказів вини обидвох підсудних, а зокрема Івана Сенева. Але що це був процес політичний і перед присяжними суддями — самими тільки поляками — які не в'яжуться законом і правом, а лише своїм сумлінням і власним переконанням, то в таких справах ніколи не можна бути певним висліду, завжди можна сподіватися засуду і на це власне й рахував прокурор. Змалювавши тло процесу, як одну ланку з діяльності Української Військової Організації, прокурор домагався засуду на таких підставах:

1. Плятон Полотнюк замешнав у студентській квартирі при вулиці Павлінів число 14, прийшов туди в одній тільки сорочці й черевинах, отже було очевидним, що не думав там жити, тільки прийшов з окремим дорученням: убити Михайла Гука.

2. Після вбивства один тільки обвинувачений Полотнюк зник, всі інші мешканці квартири лишилися. Значить, він утік разом з убивниками, маючи нечисте сумління.

3. Всі інші нераз говорили з товаришами про вбивство Михайла Гука, один тільки Плятон Полотнюк ні словечком про те з ніким не обмінявся. Чому? Бо стояв у змові з убивниками і свідомо уникав розмови про ту справу.

4. В 1927 році проти Плятона Полотнюка велося слідство за співучасть у саботажах у Станиславщині і припинилося аж у грудні того ж року. Полотнюк знав про те, але не скривався, жив під власним назвищем і вільно скрізь ходив по Львові. Зате по вбивстві Михайла Гука скрізь, де мешнав, подавав своє назвище, як Островський.

5. Пізнім вечором перед убивством Плятон Полотнюк виходив на короткий час з мешкання. Чому? Щоб остаточно порозумітися з убивниками. Вернувся ночувати. Чому? Щоб відкрутити заціпну та впу-

стити вбивників до кімнати. Він сам, на очах співмешканців, ту заціпку закручував, а в дійсності тільки вдавав, що закручує, лишив двері відкритими.

Для кожної людини, що здорово думає, це очевидні факти, що свідчать про безсумнівну вину обвинуваченого Плятона Полотнюка.

З промови д-ра Степана Шухевича, оборонця Плятона Полотнюка, заслуговують, щоб їх підкреслити, ось такі моменти:

1. Нема найменшого доказу на те, що Полотнюк належав до Української Військової Організації. Ані він до того не признався, ані ніхто його не засипав,¹⁴⁾ ані не знайдено нічого при обшуку при ньому чи в квартирі, де він мешкав.

2. Нічим не можна доказати, що обвинувачений Полотнюк стріляв до Михайла Гука. Свої твердження прокурор спирає тільки на підозріння і сам те признає. Але підозріння є добрі тільки для поліції, чи для слідчого судді, щоб вести слідство. Для заводу підозріння не вистачає, тут треба певности.

3. Фізична природа підсудного Плятона Полотнюка ніяк не сприяла тому, щоб його прийнято до Української Військової Організації, та ще й до бойового її відділу. Його батько, залізничник, під час першої російської окупації разом з усією родиною втік до Сирії. Там Плятон ходив до школи, перебув тяжку недугу тифу й уже ніколи не вернувся до повного здоров'я. А пізніше, як учень гімназії в Станиславові, захворів на тяжке запалення легенів і перейшов операцію, наслідком якої війнято йому три ребра. Від тоді не був здатним на ніяке фізичне зусилля і годі прийняти, щоб організація військового типу, що вимагала від своїх членів сильного здоров'я і доброї

---

¹⁴⁾ Засипати: в тюремному жаргоні — обтяжити перед поліцією чи судом.

фізичної справности, могла доручувати такому юнакові якінебудь завдання бойового характеру.

4. Влітку 1927 року поперетинано телефонічні й телеграфічні дроти коло Станиславова. В вересні ведено слідство, підозріння впало на деяких гімназійних учнів і потім, до речі, поназалися вони зовсім безпідставні. Підсудного Полотнюка не було тоді вдома, він поїхав на господарську виставу в Стрию. В часі його відсутности поліція зробила обшук у хаті його батька і коли підсудний про те довідався, не вернувся додому, втік на село і потім до Львова. Це цілком природне, не він один так зробив, так само поступали десятки, а може й сотні інших юнаків, загрожених поліційними переслідуваннями, щоб виждати, аж скінчиться слідство. Бо коли б їх арештували, то навіть після випущення на волю вже не хотіли їх назад принімати до школи.

Між іншим, це цілком логічно й психологічно вияснене, чому Полотнюк утік після вбивства Михайла Гука. Що ж мав він робити, ждати, аж прийде поліція і вилегітиме всіх мешканців, заарештує їх, а серед них і його самого? Він не знав, що слідство проти нього вже припинилося (воно, в дійсності, скінчилося безслідно два чи три тижні пізніше) і не тільки він, але кожен інший на його місці міг сподіватися, що раз поліція приписує йому вину за саботажі, то тепер цілком певно обтяжить його підозрінням за вбивство і під тягарем двох підозріннь дуже тяжко було б йому доназати свою невинність і непричасність до вбивства.

5. До студентської квартири під числом 14 вулиці Павлінів підсудний Полотнюк не напрошувався, навіть не знав про неї і не мав поняття, що там живе також незнаний йому особисто Михайло Гук. Запросив його туди товариш, Михайло Степанян, і тоді щойно він познайомився з Гуком та представився йому своїм правдивим назвищем, чого напевно не

зробив би, якби попередньо дістав доручення від Української Військової Організації помагати в убивстві Михайла Гука.

6. Підсудний Плятон Полотнюк Львова не знав, приїхав туди перший раз у своєму житті. Трудно допустити, щоб до плянування атентату на Михайла Гука, атентату, що як кожен інший вимагає точного обслідування місця, вжити людини, що могла згубитися у Львові, як у лісі. До Гука, як відомо, часто приходили його знайомі й товариші зо Львова. Всі вони куди краще орієнтувалися в розположенні вулиць у Львові, способах доступу до мешкання Михайла Гука та шляхах відвороту після вбивства і не то що здогадуватися, але цілком певно твердити можна, що якраз серед них треба б шукати чи то вбивників, чи то помічників у вбивстві.

Підсудний Плятон Полотнюк, син убогих батьків, думав тільки про те, щоб закінчити свою освіту. Навіть коли скривався перед поліційним слідством, не гаяв часу і весь час учився, це стверджено понад усякий сумнів і сам прокурор того не заперечував. І тому свою промову закінчив оборонець словами:

“Не дозвольте, панове присяжні судді, щоб невинна людина хочби й один день сиділа в тюрмі! Заперечте всі три питання і пустіть його до родини, котрої так довго не бачив, нехай далі вчиться, як того він увесь час бажав!”

Якби не те, що в кожному процесі перед судом присяжних вислід є таний, як у тій народній приповідці, що: “на двоє баба ворожила, — або вмере, або буде жила”, завдання д-ра Володимира Старосольського, оборонця підсудного Івана Сенєва, було б цілком легке і зовсім просте. Сенєва звинувачено за те, що він помагав підсудному Плятонові Полотнюкові скриватися перед поліцією і не доніс на нього до державної влади. Це мало б одночасно свідчити про його приналежність до Української Військової Орга-

нізації — один член організації помагає другому. Хто слідував за процесом, той міг дивуватися, яким чином узагалі Іван Сенів сидів на лаві звинувачених. Мабуть тільки тому, щоб процес не йшов проти однієї лише особи. Помагав Полотнюкові шукати мешкання? Авжеж, що так, робив це зовсім явно і з тим не скривався. Сотні студентів собі так допомагають, шукають мешкання собі й другим товаришам, це щоденне явище в студентському житті. Він зеленого поняття не мав, що Полотнюк стояв під підозрінням убивства Михайла Гука та й звідки ж йому про те знати? Поліція тримала слідство в тайні, ніде в газетах не було згадки про Полотнюка.

Розглядаючи цей фактичний стан справи, оборонець д-р Володимир Старосольський красномовно й переконливо доказував недосконалість карного закону, що в параграфах, які відносяться до підсудного Івана Сенєва, накладав на людей обов'язки, незгідні з етичними нормами цивілізованого життя. Один з них, параграф 61, примушує людину доносити про задуманий злочин, а другий параграф, 214, намагає не скривати підозрілих, щоб не утруднювати владі їх викривати. Підсудному Сенєву, наприклад, прокурор поставив питання: "Що ви зробили б, якби знали про злочин злодія? Чи вважали б своїм обов'язком донести про те владі?" Авжеж, що він те зробив би. Але тут справа інша, що стоїть поза теоретизуванням. Навіть тоді, якби підсудний Сенів знав щось про Полотнюка, чи міг би він, з уваги на свої дійсні, етичні почування, піти з доносом на товариша до поліції? Скільки з тут присутних могли б зробити це так просто, з легким серцем? Обов'язком лави присяжних — підвестися вище понад мертву букву! Рішити, що святіше, чи наказ закону з-перед

майже сто років,¹⁵⁾ чи наказ етики, якому ніколи не повинен суперечити закон і яка завжди повинна стояти поза законом.

“В сучасному моменті загострення національної, соціальної і політичної боротьби — продовжував д-р Володимир Старосольський — найбільше загрожені етичні переконання. Я можу сказати, що боюся не тих матеріяльних шкід, заподіяних там на сході, що їх принесла з собою революція. Я більше лякаюся того, що там нищиться довір'я людини до людини, цінності, що за них ішла довга боротьба впродовж цілої нашої цивілізації. Там ламається це довір'я нібито в ім'я вищого обов'язку. Те, що висловлюється в слові “товариш”, таке святе, що якби настало так, що не можна звіритися перед товаришами, перед нами стояло б жахливе майбутнє темної ночі”.

Не зважаючи на те, що Полотнюк утік після вбивства з квартири, він зовсім не поведився так, щоб по його поведінці можна б здогадуватися, що він кривається перед поліцією. Ходив на політехніку і до публічної харчівні на обіди. Стрічався й говорив з різними студентами, своїми товаришами. Там же на політехніці й пізнався з ним Іван Сенів. Газети подавали, що Михайло Гук у декількох хвиликах, коли відзискав притомність, говорив з поліцистами. А хоч і писано було в газетах, що ніби нікого з своїх убивників Гук не міг пізнати, то вбивники мусіли бути дуже обережні, бо ж поліція могла довідатися про них від Гука, тільки не відкривати назвищ газетним репортерам, щоб не остерегти справників убивства й заколисувати їх у почутті безпеки. І коли б належав до

---

¹⁵⁾ В часі, коли відбувався цей процес, обов'язував ще старий австрійський карний закон з 1852 року, виданий за панування суворої реакції після “весни народів” 1848 року.

них Полотнюк — був би подвійно обережний, може б і порадили йому зникнути зо Львова. Сенів знав і бачив, що Полотнюк довгими годинами вдень і вночі вчився. Чи міг би на таке здобутися вбивник у почутті небезпеки, що постійно висить йому над головою? Це тим більше мусіло б відсувати від нього думку про якенебудь пов'язання Полотнюка зо справою Михайла Гука. Ледве чи в такому положенні знайшовся б хтось, хто поступив би йнакше від Івана Сенева, поступив би йнакше, як наказувала це йому його етика.

Оборонець д-р Володимир Старосольський скінчив свою промову пополудні в середу 24 листопада 1928 року. О п'ятій годині голова трибуналу зробив короткі підсумки з процесу, присяжні судді пішли на нараду, що тривала всього одну годину. На поставлені їм питання відповіли так:

1. Щодо приналежності Плятона Полотнюка до Української Військової Організації: 5 так, 7 ні.

2. Щодо того, чи вбив Полотнюк Михайла Гука: 12 ні.

2. Щодо вини Івана Сенева: 2 так, 10 ні.

3. Щодо вини Івана Сенева: 2 так, 10 ні.

4. Щодо того, чи Плятон Полотнюк об'легчив об'легчив убивникам Михайла Гука їхнє діло: 7 так, 5 ні.

Процес ішов ще за старою австрійською карною процедурою, що для ствердження вини підсудного вимагала більшості 2/3 голосів лави присяжних, отже найменше вісім. Якби так чотири роки пізніше, коли ввійшла в життя нова, вже польська, судова карна процедура, що на ствердження вини підсудного вимагала звичайної більшості (половина плюс один) — Полотнюк був би засуджений за допомогу в убивстві Михайла Гука. А так обидва підсудні негайно вийшли на волю.

Хоч і не було доназів вини в обох підсудних, одначе Українська Військова Організація — і навіть

оборона — лякалася, що їх таки засудять. Бо процес відбувався в наелектризованій ненавистю порі. Було ж це в місяці листопаді 1928 року, коли проходила велика українська маніфестація під катедрою св. Юра у Львові, в висліді якої постріляно, хоч і не на смерть, кільканадцять польських поліцаїв, коли польські студенти, до спілки з вуличним шумовинням, громили безборонні українські установи і тільки під українським Академічним Домом дістали доброго прочухана, коли ті події розливалися луною по всій Європі і коли не вивітріла ще їдь на злосливих сторінках польської брунової преси. Та й у часі самого процесу, як писав судовий звітодавець

“з-поміж публіки на залі нерідно чуються цинічні замітки так проти обвинувачених, як і проти оборонців та проти всієї української нації”.¹⁶⁾

**

Михайло Гук згинув. Процес за його вбивство скінчився. Обох звинувачених звільнено від вини й нари. Життя попливло своїм руслом, справа забулася, хіба що тільки згадка про неї лишилася в літописній хроніці Української Військової Організації.

Минуло чверть століття з того часу і я почав досліджувати діяльність Української Військової Організації, а сорок років, коли взявся за справу Михайла Гука. І що більше вдумувався я в неї, то тяжче було мені її зрозуміти і більше сумнівів будила вона в мені.

Михайла Гука я особисто не знав і ніколи його не бачив, а коли може й бачив часом в студентському гурті, то не знав, хто це. І хоч в останніх двох романах перед його смертю я вже жив у Львові і чинний

---

¹⁶⁾ “Діло”, ч. 264, вівторок 27 листопада 1928 — “Новий політичний процес”.

був у бойовому рефераті Української Військової Організації, не знав навіть, що є на світі такий собі раб Божий, як Михайло Гук, що його підозрюють, як донощина і провокатора. Ніколи й назвища такого не чув серед моїх організаційних товаришів і ніхто ніколи ані мене ані близьких мені товаришів перед ним не остерігав. Про те, що жив у Львові Михайло Гук, довідався я аж з газет по його смерті. Ходив я на процес Плятона Полотнюка й Івана Сенева, з котрих знав тільки того другого, а потім, разом з іншими такими ж самими, як я, перечитав заяву УВО в “Сурмі” та пізніше до неї пояснення, цілком забув про справу Гука і не можу собі навіть пригадати, щоб колинебудь чи я сам чи хтонебудь інший у моїй присутності про нього згадував.

Та коли взявся я за дослід, мусів зглибити ту справу до дна й зібрати про неї все, що тільки було можна. Почав я з офіційних документів, цебто від того, що було надруковане в “Сурмі”. Перечитавши це оком історичного дослідника, а не безкритичного рядовика підпільної організації, яким я був у 1925-1927 роках, здивувало мене не одне.

В “Звідомленні” “Сурми” за січень 1928 року поставлено Михайлові Гукові такі головні закиди, що довели до його смерті:

а) На його сумлінні лежали неповинні жертви в Станіславівщині й Коломийщині.

б) З наказу польської поліції організував він зірний атентат на двох польських діячів з провокаційною ціллю, щоб викликати переслідування українців у передвибірчому часі.

Коли я читав про те в 1928 році — тільки просовгнувся думкою над тим. Раз таке написано в “Сурмі”, значить так воно мусіло бути. А роздумуючи над тим тепер, насунулися мені такі думки:

Не беруся говорити про Станіславівщину. Але я сам з Коломиї, добре знав і місто й околицю, там

ставив перші мої організаційні кроки, там бо завербовано мене до Української Військової Організації і там я пізніше вербував других. Увесь час тримав особистий зв'язок з моїми товаришами звідти, їздив туди на святочні й літні вакації, виїжджав часами з організаційними дорученнями, та й у Львові частенько говорив про коломийські справи з іншими моїми коломийськими земляками. І нічого ані мені, ані моїм товаришам не було відомо, щоб Михайло Гук робив щось у Коломийщині поза плечима УВО і щоб у тій провокації хтось потерпів. Правда, ми були вийняті з територіального зв'язку й належали до бойового відділу при Бойовому Рефераті у Львові, та все таки якісь слухи хочби приватними дорогами повинні б були до нас дійти. А oprіч того, нас, як коломиян, мусіли б попередити, щоб матися на обережності перед Михайлом Гуком, коли він оперував на території нашого замешкання.

У виборчій акції наприкінці 1927 і з початком 1928 року я брав дуже активну участь. Українська Військова Організація підтримувала кандидатуру тоді ще свого члена, редактора Дмитра Палієва. Він кандидував з коломийської округи і мене послали туди на виборчу агітацію, я вештався по селах Заболотівщини й частини Коломийщини, виступав на виборчих вічах, усяких передвиборчих нарадах тощо, от як звичайно перед виборами. З тієї причини цікавився я всім, що мало якийсь зв'язок так з самим кандидатом на посла, Дмитром Палієвим, як і з іншими особами передвivorчого апарату, були в нас часті розмови про польські передвиборчі шахрайства, перешноди в легальній виборчій акції, різного рода поліційні провокації тощо. Це був хліб насущний у часі виборів та обов'язкова тема щовечірних розмов. Але якось не можу відгребати в своїй пам'яті нічого такого, що тепер наводило б мою думку на поставлені Михайлові Гукові закиди. Це правда, що могли

бути якісь дрібні речі, що їх кожного дня реєструвала преса, і можливо, що Михайло Гук сунув туди свої пальці, однак здається мені, що до смертного засуду такі дрібниці не вистачали б.

Як було згадано, в "Сурмі" за лютий 1928 надруковані були ближчі пояснення про Гукову роботу. Для повного образу цієї справи наводжу їх у цілості, без ніяких винятків чи скорочень:

Дещо про провонатора Гуна

По довірочним відомостям, що їх мала УВО, був Гук уже від 1922 року на послугах польської львівської поліції. На підставі, тих, ще не провірених відомостей, дано відповідні доручення членам УВО позбирати поодинокі виступи Гуна з давніших часів, звернути пильну увагу на його спосіб життя і пильно слідкувати за його теперішньою діяльністю. Виявилось, що Гук крутився з початку серед українського студентства, серед якого мав деяких знайомих. Поодинокі подвиги Гуна, з певного часу, дали підставу точніше зорієнтуватися відносно його діяльності. В висліді цього, Провід УВО розтягнув над Гуком стислу контролю, що усунула всякі сумніви щодо його провонаторської ролі.

В цілій діяльності Гуна даються розрізнити три фази. Перша, це звичайне донощицтво до поліції про життя серед українського студентства в часі, коли боротьба за український університет в підпіллі була в повному розгарі.

Опісля поліція, спонукана активними виступами УВО, старається дібратися до осередка організації і тому доручає Гукові намагатися ввійти в зв'язки з людьми, що їх поліція підозрівала в приналежності до УВО. В цій другій фазі своєї діяльності Гук шунає зближення до поодиноких молодих рухливіших українців та

рівночасно пантрує¹⁷⁾ за людьми, що є на чорній лісті польської львівської поліції. Також при всіх більших арештуваннях, що обильно спадали на львівських українців, арештувала поліція все з певною ціллю Гука, при чому всаджала його в таку келію, що в ній сиділи люди, від яких годі було добути зізнання. Для закриття властивої ціли арештування Гука, оголошувала тоді преса в роді "Газети Цодзенної", що арештованого "небезпечного вивротофца Гука"¹⁸⁾ і т.п. Ці часті короткотривалі арештування не тільки що не принесли поліції бажаних успіхів, але й не могли здобути довір'я до його особи.¹⁹⁾

Коли ці практики польської поліції не принесли сподіваних користей, доручає вона йому слідити загальне українське життя у Львові. І це є третя фаза його роботи. Гук починає слідити всіх рухливіших українців у Львові. Звичайно можна було біля нього завважити різних підозрілих типів, з якими він порозумівався відповідними знаками. В цьому часі постає вже в Гука страх перед здемаскуванням. Він стало скриває місце свого перебування чи мешкання. Питаний, з чого живе, дає неясні відповіді і крутиться цілими днями без ясно означеної ціли й без зайняття.

Найбільше рухливим стає Гук знову в місяцях вересні й жовтні 1927 року. Тоді він появляється на вулицях, на яких його передтим ніхто ніколи не бачив, а саме в районі вулиць Зеленої, Яблоновських, Вагилевича, Вінцентого По-

---

¹⁷⁾ Пантрувати — в понутсько-підгірській та гуцульській говірках те саме, що вванати, пильнувати.

¹⁸⁾ По-українському: небезпечного революціонера.

¹⁹⁾ Т. зн. серед членів і прихильників Української Військової Організації.

ля, Замойського,²⁰⁾ Пекарської, Гловінського, Ціярів та Петра й Павла і зникає стало в районі Личаківської вулиці. Однак не можна було точно прослідити, в якому домі він зникає, аж до 26 вересня. Цього дня крутився він вулицею Кохановського від числа 35 вгору, перейшов на вулицю Пекарську, а звідти на Личаківську і вулицею Францішканською зайшов до поліцейного комісаріату при вулиці Курковій. В слідуючих днях теж зникає стало в тому районі. Подібне донесення надходить рівнож від іншої обсерваційної стійки, при чому додається, що бачили Гука й на інших вулицях, але завжди в районі Личаківської дільниці. Дня 29 вересня появляється Гук на вулиці Пекарській, прямує до Личаківського цвинтаря, де зустрічається зо своїм приятелем К., щось йому розказує й опісля вскакує до переїжджаючого трамваю та від'їжджає вулицею Петра й Павла в долину Личаківської. Інша обсерваційна стійка доносить, що Гук подався тоді з Личаківської вулиці до комісаріату поліції при вулиці Курковій. Стверджено сталий контакт Гука з поліцейним комісаріатом при вулиці Курковій.

Туди він заходить або вчасними ранками, або пізніми вечорами, однак неперіодично. Велика обережність Гука не давала змоги вислідити його мешкання. На ніщо не придалися адресові бюро польської поліції, бо всі заподання того бюро були фальшиві. Однак обсервації Гука не залишено. Після деякого часу вдалося врешті вислідити, де він найчастіше ночує і перебуває. Пильна обсервація і зібраний відповід-

---

²⁰⁾ При тій вулиці, що була поперечною вулиць Зеленої і, здається, Кохановського, жив полк. Роман Сушко. Перебував у Львові легально. Але ніколи там не відбував своїх зустрічей.

ний матеріал привели нас до слідуючого заключення: як довго діяльність Гука обмежувалася до звичайних доносів, не видавалася вона нам аж такою шкідливою, щоб треба було стрілами її припинювати. Бо якийсь час його доноси були без майже найменшої шкоди для УВО, ба, щобільше, вводили польську поліцію в блуд. Коли ж Гук не обмежився на цьому, а пішов, як в останніх часах ствердила наша розвідка, на безпосередню провокацію і думав затягнути в свої сіті деяких несвідомих його ролі молодих українців, рішила УВО усунути його з-поміж живих. І чоловік, доведений польською поліцією до крайнього морального упадку, мусів скінчити свою ролю заслуженою карою”.²¹⁾

Перечитавши з увагою цю статтю в “Сурмі”, не бачимо в ній нічого, крім поверховної фразеології. Єдині фактичні заподання в ній, це ствердження, що органи Української Військової Організації у Львові підозрівали Михайла Гука про зв’язки з поліцією і в останніх тижнях перед його смертю за ним слідкували. До речі, вся та стаття виглядає як уривок звіту до вищої команди. Ствердили, що він кілька разів заходив до поліційного комісаріату при Курновій вулиці. Треба безмежної дурноти так у поліції як і в конфідента, щоб визначувати собі зустрічі в поліційних комісаріатах. Вони звичайно відбуваються в засекречених квартирах у місті, що до того ще й змінюються час-від-часу для зміцнення конспірації. Щонайменше половина українців у Львові, а в тому й членів Української Військової Організації, що жили явно, мусіли ходити до своїх дільницьких поліційних комісаріатів за всякими справами й документами, по-

---

²¹⁾ Як і в попередніх виданнях “Срібної Сурми”, так і тут цитати зберігають мову оригіналів, тільки правопис достосований до сучасних вимог.

твердженнями, посвідками, свідоцтвами моральності, зголошеннями й відголошеннями і т. п. Отже сам факт, що підозріла особа заходила до поліційного комісаріату, сам по собі ще не мусить бути доказом її зрадницької роботи.

Натомість враняє в тому поясненні абсолютний брак якогонебудь факту провокаторської роботи Гука, ні одного назвища арештованої чи засудженої наслідком його доносу особи, ані одного прикладу, якої саме шкоди зазнала УВО, які люди через Гука потерпіли. Його стилізація витримана в такому тоні, що вживається для остороги перед підозрілим донощиком і в ніякому разі не може служити мотивацією смертної кари.

Почав я розпитувати деяких старших членів УВО, що діяли в роках перед смертю Гука, що їм відомо про його донощицьку чи провокаторську роботу. Інженер Федір Яцура, сьогодні вже покійний, запевняв мене, що Гук був провокатором і добре зроблено, що його вбито — “котюзі по заслугі” — але не вмів подати ані одного випадку, на кого Михайло Гук доніс, або яку провокацію затіяв.

Визначний член УВО, Прокіп Матійців, учасник “процесу сімнадцятьох” за вбивство шкільного куратора Станіслава Собінського і потім другого великого, т. зв. бобрецького процесу (з приводу нападу на поштовий амбулянс під Бібркою в серпні 1930 року) писав:

“Про Гука не можу нічого авторитетного сказати, бо в 1926 році я був диспонуваний командою УВО на Підкарпаття, а в січні 1927 року арештували мене в зв'язку з убивством Собінського. В середині січня 1927 року мала відбутися конференція активу членства. Поліція довідалася про те й почалися арештування. В тюрмі думали й шукали за причинами арештів і дійшли до Гука. В жовтні 1927 року перенесли мене до

спільної келії до сл. п. Юліяна Головінського, а коли до нас прийшла газетна вістка про атентат, він сказав: “давно я говорив, що з Гуком треба скінчити”. Більше про те вже не говорив”.²²⁾

Провідний активіст Української Військової Організації в 1920-тих роках і якийсь час навіть член Крайової Команди УВО у Львові, як її розвідочний референт, Михайло Вербицький, знав родину Гуків від дитячих років. Часто стрічався з ними, коли ходив зо своїм батьком на прохід під клепарівський²³⁾ ліс. Батько Гука був “русин”, лояльний до кожної влади, хотів свого сина “вивести в люди”, та не дожив до часу, коли Гук пішов на кар’єру поліційного “шпіцля”.²⁴⁾

Михайло Вербицький був спортсменом, не тільки цікавився спортом, але й належав до його організаторів у Львові і з того титулу майже щодня заходив до Сокола-Батька у Львові при Руській вулиці. Часто бачив Михайла Гука, як той вистоював у брамі кам’яниці Сокола-Батька, а буди з ним знайомий, звертав Гукові увагу, що робить дурниці.

В часі арештувань українців у Львові, Гука саджали в середню камеру між двома іншими, де сиділи підозрілі за діяльність в УВО. З доручення поліції вартовий виходив на якийсь час і коридор був пустий, тоді в’язні пробували порозуміватися між собою уриваними словами крізь т. зв. візитирки, цегло вічка в дверях, кудюю вартовий заглядав до келії, слідкуючи за тим, що роблять в’язні. Гук мав підслу-

---

²²⁾ Лист Прокопа Матійцева до автора з 28 серпня 1970 року.

²³⁾ Клепарів — одна з діляниць Львова, так само як, наприклад, Замарстинів, Личаків, Левадівна, Богданівка і т. д.

²⁴⁾ З німецької мови. За австрійських часів так називали тайних поліційних агентів.

хувати ті розмови, заохочувати до них “грипсами”²⁵⁾ і потім переповідати це поліції.

“Він був дурак і найменше шкідливий з усіх інших донощиків — кінчав Михайло Вербицький,²⁶⁾ — застрілили його не знаю навіщо, були інші, більш небезпечні, як він. Краще залишити живим такого розшифрованого конфідента, як потім тратити багато часу, щоб викрити нового, що стане на його місце. Та й можна через нього дезорієнтувати поліцію, підсуваючи їй фальшиві інформації”.

Здається, що Михайло Вербицький стояв найближче до правди. В таких чи інших стосунках з поліцією Михайло Гук правдоподібно був. За довго тягнулося підозріння щодо його особи, за багато про те говорено і то не тільки серед організаційних низів. Але питання, якої саме шкоди накоїв він Українській Військовій Організації і чи потрібно було його карати смертю, чи не вистачало остерегти перед ним українську суспільність у легальній пресі — ще й до сьогодні тяжко розгадати. І ледве чи можна б уважати правильним сам спосіб унешкідливлення дрібного донощика, та ще й з-поза рядів Української Військової Організації. Наведена в “Сурмі” мотивація дуже загальникова. З другого боку, на верхах польської політичної поліції, мабуть не вважали Михайла Гука не то цінним, але й гідним уваги співробітником. На процесі в Самборі восени 1933 року проти Романа Барановського за вбивство Тадеуша Голуфка, начальник відділу безпеки львівського воєводства, Маріян Соханьскі, наводив імена поліційних конфідентів і широко про те розводився, — поліція хотіла застрашити українську суспільність, здеморалізувати її ма-

---

²⁵⁾ Грипс — коротка записка, що її в'язні таємно передавали з намери до намери.

²⁶⁾ Лист Михайла Вербицького до автора з лютого 1973 року.

сою виявлених конфідентів, щоб показати, як дуже підмінована Українська Військова Організація провокаційними елементами — але між тими назвищами не було Михайла Гука.

Польська політична поліція ніколи не потвердила, що Михайло Гук стояв на її послугах. Мовчала. Один-єдиний раз — і то навіть не на процесі за вбивство Гука, тільки при іншій нагоді — заговорила про нього ширше, в'яснюючи його ролю в Українській Військовій Організації, і представляла його тоді ідейним та відданим своїй організації членом УВО.

В лютому-березні 1928 року, перед львівським судом присяжних, ішов процес проти Василя Атаманчука й Івана Вербицького та товаришів, так званий “процес сімнадцятки”, за вбивство Станіслава Собінського, куратора львівської шкільної округи. Його вбито з наказу Української Військової Організації за нещадну, плянову польонізацію українського шкільництва. В тому процесі часто виступало ім'я Михайла Гука в зв'язку з військовою розвідочною діяльністю. Це вже було по смерті Гука і по тім, як у “Сурмі” проголошено, що він згинув з рук УВО за донощиттво польській поліції. Коли прийшла черга свідчити начальникові політичної поліції у Львові, надкомісарові Станіславу Мітленерові, поставлено йому питання, яка була роля Михайла Гука в Українській Військовій Організації і чи дійсно він співпрацював з польською поліцією. Відповідаючи на те питання, свідок Станіслав Мітленер сказав:

“Михайло Гук брав жваву участь в акціях Української Військової Організації 1922-1924 років. Був він теж членом “КОБУС-”у, цебто Комітету Бойкоту Українського Студенства, що кермував товариським і суспільним бойкотом тих українських студентів, що покинули Українські Високі Школи, які вважалися тайним українським університетом у Львові, і записалися на студії

в польських університетах. Як довідалася згодом поліція, Українська Військова Організація з розмислом і за згодою самого Гука проголосила його конфідентом, щоб уможливити йому через те доступ туди, де він інакше не міг би дістатися, і тоді при допомозі Гука демаскувати різних небезпечних чи невігідних для себе людей. По якомусь часі Михайло Гук посварився з членами УВО на особистому тлі і дещо розійшовся з ними. За інформаціями поліції, Гук мав виконати атентат на польського сеймового посла Прушинського з партії Народових Демократів, щоб таким способом реабілітувати себе в очах тих, що йому недовіряли. Однак поліція завчасу про те довідалася й до атентату не допустила. Потім Гука навіть бойкотовано і він був у дуже тяжкому положенні, бо не смів виявити дійсної своєї ролі. На мою думку, його посвята для добра організації була величезна, але члени УВО того не розуміли й не могли зрозуміти. Дійшло до того, що Гукові вже загально не вірили, а що був це час близьких виборів і Гук, знаючи масу людей, міг бути невігідний, його застрілено, щоб унешкідливити”.

(“ Діло ”, ч. 37, субота 18 лютого 1928)

Свідчення надкомісаря Станіслава Мітленера дуже неясні, всіяко можна їх розуміти, хоч він не признає Михайла Гука донощиком і навіть підкреслює його аж до самозаперечення відданість Українській Військовій Організації. Зокрема цілком незрозумілі тут дві речі:

а) Яким способом міг Гук прислужитися Українській Військовій Організації, приймаючи на себе сповидну ролю поліційного конфідента? До яких “кіл” міг він через те дістатися і якого рода користі інформації для УВО здобувати?

б) Як міг зашкодити Гук у виборах до сейму, і до якої міри, що аж треба було його застрілити, і то Українській Військовій Організації, яка до виборів майже ніякої ваги не прив'язувала?

Ці свідчення можна б вважати або намаганням закрити дійсну роль Михайла Гука, як донощика, або пояснювати їх за малою орієнтацією Мітленера в справах українського підпілля та його взаємин з легальним світом, до чого, зрештою, частково і сам він признавався, нажучи, що тільки від кінця 1925 року приділено його до відділу українських справ.

Тут треба сказати, що від половини 1920-тих років такі справи не полагоджувалися "революційним порядком" в Українській Військовій Організації, як це діялося в бурхливих 1922-1923 роках, коли вбивали, стріляли, побивали та палили їм господарства широко в низах усіх, хто виломлювався з національної солідарності супроти окупанта. Тепер існувало вже правосуддя в організації, що вимагала докладного розсліду, чи хтось справді винен, чи тільки підозрілий, і докладної мотивації виконання присуду смерти за організаційну чи національну зраду.

З морального боку Михайло Гук не заслуговує на милосердя. Однак правовість у внутрішній організації має свої вимоги і їх не зовсім дотримано в випадку Михайла Гука. Зібрані, а принаймні виявлені, інформації не відкривають усього. Архів Української Військової Організації недоступний, правдоподібно давно знищений, та й не багатий він був, зводився завжди до найконечнішого мінімуму. І тому можливе, що в останніх тижнях свого життя Михайло Гук затіяв провокацію грізнішу чи на більшу скалю, тому й треба було його усунути негайно, якнайшвидше. Але в такому разі куди більше враження викликало б і зрозуміння виказало б коротке повідомлення: "За співпрацю з польською поліцією на шкоду Української Військової Організації Михайла Гука покарано смертю".

СОБАЦІ — СОБАЧА СМЕРТЬ

(Присуд на Євгена Бережницького)

I.

Гамірне й глітне місце у Львові Ринок. Велика квадратна площа, посередині могутня ратуша з високою вежею з XVII століття лежить у самому серці Львова, туди збігаються і звідти розходяться артерії міського життя — куди б не хотіли ви йти у Львові з одного кінця міста на друге, найзручніша дорога поперез Ринок. Одним його боком біжить найдовша в місті трамвайна лінія з головного залізничного двірця на Личаків, і друга, з-під Кульпаркова на Високий Замок. З кожного кута Ринку виходять по дві вулички і тут повно всякого люду, що кудись то біжить і за чимсь то спішить. А коли ввійдете на Ринок, на вас глядять старовинні кам'яниці з XVI й XVII століття, деякі ще й старші, кажуть, що ставили їх в'язні-козаци в ланцюгах. Мури в них грубезні внизу, а фасади похилені взад, вікна малі й широко розставлені за старим стилем будови, здається, споглядають з них на вас очі історії, якою сповнене те місто. Тут стяли голову гетьманові Іванові Підкові — недалеко й вежа, де, як передає легенда, його брали на муки перед стратою, — десь тут радили батьки міста Львова, "райці", коли місто оточили козацькі полки Богдана Хмельницького. Тут перетиналися торговельні шляхи заходу й сходу, тудою спішили посольства до Варшави з Царгороду з дарами — "упомінками" — щоб задобрити турецьких султанів. Тут же зчинилася і скінчилася коротенька революція "весни народів" 1848 року, там маршувала "руська гвардія", як части-

на “гвардії народової” з її гимном “Мир вам, браття, всім приносим, мир то наших отців знак” на устах. А першого листопада 1918 року жовто-блакитний прапор, що маяв на ратушевій вежі, сповістив містові та й усій країні, що по 600 роках відродилася у Львові українська державна влада.

Але метушлива юрба, що гарного ранку 16 червня 1931 року переливалася тими вуличними, далека була від роздумувань над історичним минулим її міста. Рух там починався дуже скоро, як і рано починалося все життя в тодішньому Львові: шкільні брами відкривалися для дітвори ще перед восьмою годиною, праця в державних урядах і приватних установах ішла теж від восьмої години зранку. В трамваях повно людей, що спішилися, щоб не спізнитися, трамвайні водії дзеленкотіли нетерпляче дзвіннами, щоб промостити собі дорогу крізь гущу кінних і ручних візків, що ними перекупні звозили городовину з передмість та з підміських околиць, їм відкрикувалися славно-звісні львівські баби-перекупки, яким ніколи не бракувало слів, щоб чи то захвалити свій товар львівським “панюсям”, а чи обсипати градом соковитої лайни міських поліцаїв та інших державних “функціонерів”, що потрібно чи непотрібно піднреслювали своє відношення до “урядової влади”, вештаючись між будками і страганами.²⁷⁾ Додайте до того школярів, службовців, робітників, служниць і “панюсь” з кошиками в руках, старших людей, що не можуть довго спати й підпираючись палицями й виходять на вранішній прохід кинути оком на галасливе місто й заваджають другим прохожим на хідниках — і перед вами стане образ Львова, що тільки пробудився зо сну. Завважмо, що у Львові ніхто не

---

²⁷⁾ Столи з виложеними на них до продажу речами, часом накріті полотняними дашками.

ходив “на прохід”, тільки “на spacer”, а хідники то були тільки на провінції, в столичному ж городі Львові носили вони горду назву “тротуарів”.

Цей образ нічим не різнився від такого ж самого, що був учора, і такий же сам напевно буде він завтра. Хіба, що сонце того дня неначе ясніше світило, викотившись на небо, а легкий вітрець від сторони Високого Замку давав надію, що не буде великої спеки. Шум і галас, покрикування перекупок і візників, лунали над усією тією юрбою, все ж тани не заглушили вони відгомону стрілів, що зненацька донеслися з вуличок десь недалеко від Ринку. Все це тривало кілька хвилин, як нагло почалося, так же й швидко скінчилося, ще зани здивована юрба встигла задовольнити свою цікавість. Що сталося? Один казав таке, другий інше, а вкінці показалося, що зловили якогось юнака з пістолем у руках, що біг від Бляхарської в сторону Руської вулиці, він стріляв на пострах, щоб звільнити собі дорогу в утечі, когось при тому поранено, але вкінці “бандита” зловили. А з другого кінця Ринку передавали вістку, що на вулиці Гродзіцких лежить труп убитого молодого чоловіка. Бачив його, між іншими, також один з редакторів українського щоденника “Діло”, якого редакція приміщувалася також на Ринку, в кам’яниці під числом 10 на розі Руської вулиці. Він ішов до праці і проходив тудою якраз у моменті, коли сталася ця трагедія. Вулицю Гродзіцких оточив уже кордон поліції, вона спиняла масу цікавої публіки, що перла туди з обох кінців вулиці, але співробітникові “Діла” вдалося разом з іншими журналістами протиснутися крізь поліцейний кордон і ось яку картину він побачив: на сходах першого дому від сторони Ринку лежав молодий чоловік, з простріленими двома кулями грудьми, обкривавлений, уже мертвий. Упав на сходи горілиць так, що голова на сходах, а ноги ле-

жали на хіднику. Хто він, хто його вбив, як це сталося — ніхто не вмів сказати.

Першу вістку про вбивство принесло надзвичайне видання “Газети Поранної”, дуже скупо й загальною: убитий називався Євген Бережницький, був учнем “малої семінарії”²⁸⁾ і тому початково вважали його студентом теології. Це підхопив “Експрес Вечорни”, додаючи, що студентом теології був також товариш убитого — вони йшли разом у часі, коли сталося вбивство — і мали вони на другий день висвячуватися на священників. Убивника зловили, він стріляв на пострах, при чому зранив у руху одного робітника, що заступив йому дорогу. Заявив він коротко: “я українець, убив провокатора, як називаюся — не скажу, відмовляю всяких зізнань”.

Овіяна таємничістю справа збуджувала цікавість публіки, зокрема української, бож обидва актори тієї драми — вбитий Євген Бережницький і незнаний покищо з назвища вбивник — були українці. Одначе довідуватися про те українці могли або з польської преси, або з того, що реферували за нею українські газети. Ані “Діло” ані “Новий Час” не могли й не хотіли шукати й подавати інформацій з власних джерел, найперше тому, щоб не наводити на слід поліції, а по-друге, щоб не наражуватися на конфіскату.

Під вечір стало відомо, що вбивник називається Іван Мицик, має 19 років, жив при родині в Синевідську Вижньому, повіт Сколе, перед двома місяцями здав матуру в філії української академічної гімназії у Львові. Його брат, Роман Мицик, 6 березня 1929 року брав участь у нападі на поштового листаря у Львові при Городецькій вулиці, тепер у в’язни-

---

²⁸⁾ Середня школа при Українській Богословській Академії у Львові, куди приймали здебільшого учнів, що мали труднощі з поліцією в політичних справах і не могли ходити до державних шкіл.

ці, засуджений у наглому суді на сім років. Спочатку подавав себе за Василя Іренна, родом з Катеринослава, від 11 років жив у Польщі в різних місцях, не має ніякого зайняття. Поліція помістила в часописах його фотознімок і таким способом, потвердженням ще інформаціями “з конфіденційних джерел”, дійшла до його правдивого назвища. Тоді Іван Мицик признався до свого правдивого назвища. Бережницького вбив з наказу Української Військової Організації, револьвер дістав попереднього ранку. Бережницького давніше не знав, пізнав його з фотографії. Наказ мав виконати до 24 годин. На тому урвав свої зізнання, заповівши, що не скаже більше ні одного слова аж до судового процесу. На всякі питання, що ними поліція хотіла висвітлити подробиці так самого вбивства, як і давнішого життя Івана Мицика, діставала завжди одну й ту саму відповідь: “Це моя справа, вам зась до неї, не скажу”.

Про Бережницького писали неоднаково. Одні газети подавали, що його батько був народнім учителем, другі, що урядовцем у відділі прокуратури при суді в Бродах, а тепер жив у містечку Піднамені коло Бродів. Надрукували теж, нібито “Діло” свого часу згадувало про молодшого його брата, як провокатора на Волині — це “Діло” негайно спростувало.

Сама ж подія, відтворена в поліційному слідстві, на підставі польських газетних звідомлень мала відбуватися ось як.

Євген Бережницький, після замкнення приватної української гімназії “Рідної Школи” в Рогатині, вступив до Малої Семінарії у Львові. В сам день убивства, а може на другий день, мав він там здавати матуру. Ввечері перед тим просив господиню збудити його раніше, хотів ще повторити собі деякі речі перед екзаменом, і пів на восьму, разом з іншими товаришами, що жили в тієї господині, пустився в дорогу до школи. Поруч нього йшов Дмитро Кордис,

чи Кордиш, і він це в страху пригнався додому, повідомив господиню про смерть Бережницького й побіг до школи. Поліція підозривала його спершу, що він стояв у змові з убивником. Мицик не знав особисто Євгена Бережницького і Кордис, хоч з Бережницьким не приятелював і рідко коли з ним показувався на вулиці, нібито мав допомогти Мицикові пізнати Бережницького. Кордис ходив в окулярах, Бережницький окулярів не мав і Мицик мав стріляти в того, що без окулярів. Кілька кроків після того, як вийшли вони з кам'яниці, підступив до них Іван Мицик і двома пострілами з пістоля поклав Бережницького трупом на місці. На мить затримався, чи не підніметься ще Бережницький, потім почав утікати. Кілька прохожих кинулися за ним у погоню, тікати було тяжко, на вулицях повно людей, а хоч і розступалися вони перед ним, та дехто пробував його спинити. Мицик мусів стріляти, аж коли вистріляв усі набой і побачив, що не проб'ється крізь гущу людей — поліція його схопила.

Це не цілком відповідало правді. При обшуку показалося, що в кишені мав він ще запасний магазин з кулями до свого пістоля, та це нічого йому не допомогло б, за багато людей було на вулиці. Хоч би й застрашив він тих, що перед ним, то в тій же хвилині замикалася за ним гуща ззаду. Можливо міг би він урятуватися, якби застрілив кількох людей. Це нагнало б юрбі стільки страху, що вона розбіглася б у паніці, але, як казав Мицик, його завданням було вбити зрадника організації, а не невинних прохожих людей.

Власне, не було що робити поліції з Іваном Мициком. Попався він їй у руки “на гарячому”, не перечував ані своєї приналежності до Української Військової Організації, ані вбивства Євгена Бережницького. Позатим нічого не говорив і поліція повинна б, згідно з польськими законами, віддати його в

розпорядження слідчого судді і потім, хіба, в порозумінні з прокурором Ліпшом, якому приділено ту справу, шукати людей і ниток, що в'язали Мицика з організацією. Так вона й зробила, одначе передтим дозволила собі на непрактиковане досі видовище — допитувала Івана Мицика в присутності польських журналістів. Іван Мицик, хоч і молодий хлопець, та завжди був суворий і поважний. І в часі того поліційного спектаклю не дався вивести з рівноваги, що не перешкодило деяким газетяркам розписуватися в своїх брукових часописах, нібито “вбивник поводитьсь цинічно й бундючно”. Серед них визначилися репортери ендецького²⁹⁾ “Курера Львовского” і зближеного до урядових ніл “Слова Польского”, в яких саме слово “українець” викидало піну на устах.

18 червня Івана Мицика перевели до слідчого судового арешту, а поліція тим часом далі нишпорила між середнешкільною та студентською молоддю. Арештовано Ярослава Гайваса, замешкалого під числом 155 Личаківської вулиці, Володимира Байталу, учня сьомої гімназійної кляси, що жив при вулиці Бема, число 18, студента Ростислава Ґорчинського з вулиці Куркової число 14, двох товаришів Євгена Бережницького під числом 25 Вірменської вулиці і Володимира Семена з вулиці Піскової число 25. Всім закидали співучасть у підготові до вбивства Євгена Бережницького. Допитувала поліція теж батька вбитого в Підкамені, а до Синєвідська Вижнього вислано двох поліційних агентів, щоб зібрати ближчі подробиці про минуле Івана Мицика.

Справа вбивства Євгена Бережницького недовго втрималася на сторінках преси. Польські газети бідналися, що досі не вдалося поліції здушити Української Військової Організації, а “Курер Львовскі” про-

---

²⁹⁾ Скорочено з “народово-демократичний”.

сто закликав, щоб не дивлячись на поліцію, самим братися за “самооборону”:

“Як ми маємо перед собою ворога, який по виконанні вбивства, вже в руках поліції, є настільки морально сильний, що вміє заявити: “я українець, я вбив провонатора”, то польська організованість мусить бути принаймні настільки сильна, щоб глянути небезпеці ввічі та її здати”.

Далі стверджує “Курер Львовскі”, що марні були надії, що “паціфікація” зламала силу Української Військової Організації, бо ось вона виступає ще з більшою відвагою та зухвалістю.

Інші газети подавали тільки крикливо-сенсаційні наголовки в своїх статтях, як наприклад: “Учень греко-католицької семінарії застрілений” (“Газета Львовска”), “Огидний політичний морд у Львові” та “Озвіріла українська молодь мордується взаємно” (“Ілюстровани Курер Цодзенни” з Кракова), а в місті подавали опис події та перебіг поліційного слідства.

Писали про те також польська, російська й жидівська преса в Варшаві.

На увагу заслуговує жидівська “Хвіля” у Львові, друкована в польській мові, що справі вбивства Євгена Бережницького присвятила аж дві повні сторінки. Підкреслює, що вулиці довкола Ринку належать до найрухливіших у Львові ранньою порою, тому не треба було й газет, щоб вістка про вбивство миттю оббігла ціле місто. Згідно з відомостями “Хвілі”, обидві кулі вбивника поцілили Бережницького в саме серце, а це свідчить, що Іван Мицин умів добре стріляти. Погоня за вбивником тривала всього кілька хвилин. Публіка, що бачила пістоль у руках Мицина, назагал уступалася з дороги, тільки робітник Слівін-

сні³⁰⁾ пробував спинити Мицика на розі Скарбнівської вулиці і тоді Мицик вистрілив до нього два рази, зранив одною кулею в руку вище ліктя, другою розшарпав три пальці правої руки. Судячи по тому, що Мицик був добрим стрільцем, виходило б, що він хотів тільки змусити Свідзінського відступитися, бо з такої близької відалі без труду міг його застрілити на смерть. Потім надбігли поліцаї Ольшицкі, Журавські й Кулаковські, окружили втікача, арештували й наложили йому на руки найдани.

II.

В міжчасі почався у Львові перед судом присяжних новий великий політичний процес проти Саяна й товаришів. На лаві підсудних сиділа сама ремісничка молодь та один студент політехніки, Євген Врецьона. Їх арештовано ще весною минулого року і тепер відповідали вони за приналежність до Української Військової Організації та підготову з її рамени атентату на советський консулят у Львові, як відплату за присуд у харківському процесі Спілки Визволення України. Справа заповідалася сенсаційно і львівська публіка швидко забула про Бережницького й Мицика.

Судовий процес проти Івана Мицика визначено на день 19 листопада 1931 року. В акті обвинувачення поставлено йому три закиди:

1. Приналежність до тайної протидержавної Української Військової Організації, що поставила собі за мету відорвати від польської держави південньо-

---

³⁰⁾ Трудно устійнити дійсне назвище, бо одні називали його "Слівінські", а другі "Свідзінські". Притримуюмося того другого, бо так воно заподане в звіттовленнях судового звітодавця "Діла".

східні окраїни, в якому то намаганні обвинувачений брав дальшу участь. З її рамени діяв з наміром викликати та збільшити небезпену для польської держави ззовні, а в середині довести до повстання й домашньої війни.

2. Підступне вбивство Євгена Бережницького двома револьверовими пострілами 16 червня 1931 року у Львові на вулиці Гродзіцкіх.

2. Намагане вбивство робітника Станіслава Свідзінського, що хотів перешкодити йому в утечі.

Перший закид підпадає під параграфи 58, буква "ц" і 59 буква "б" карного закону; другий — під параграф 134; третій — під параграфи 134 і 135 карного закону, каригідних з параграфу 136, при чому слід узяти до уваги правні означення з параграфу 34 карного закону.

Процесом керував судовий радник Тертіль, звинувачував прокурор Стефан Мінасовіч, на оборонця суд визначив адвоката д-ра Ашкеназого. Безпосередньо перед процесом на його місце зголосився до оборони адвокати д-р Лев Ганкевич і д-р Володимир Старосольський. Слід завважити, що в тому самому часі і в тому ж самому будинку перед іншою лавою присяжних суддів відбувався великий політичний процес проти 14 членів Української Військової Організації,³¹⁾ в ньому виступали оборонцями всі визначніші українські львівські адвокати і на процес Івана Мицика вирвалися на один ранок д-р Лев Ганкевич та д-р Володимир Старосольський не так для дійсної його оборони — бо не могла б йому допомогти ніяка оборона — як більше тому, щоб допильнувати політичної сторінки процесу, не дозволити польському судові й прокуратурі на ніякі злобні випадки і ствер-

---

³¹⁾ Гл. про те — Зиновій Книш: Дринжить підземний гун (спогади з 1930 і 1931 року в Галичині), Вінніпег 1953. В тому процесі засідав на лаві підсудних також автор цих рядків.

дження в судовому протоколі, що могли б колись стати прецеденсом у дальших судових процесах.

Невідомо з якої причини до судової залі допущено тільки найближчу родину, поліційних службовців і декого з не-українців. Не зважаючи на те, кільком членам Української Військової Організації вдалося просунутися туди, накривши голови польськими студентськими шапочками та показавши якісь університетські особисті довідни.

Відчитано акт обвинувачення, що намагався змалювати картину події, що відбулася на вулицях Гродзіцких, Снарбнівській і Бляхарській, і при тому представити її політичне тло в діяльності Української Військової Організації.

Іван Мицик, відповідаючи на питання трибуналу, не почував за собою ніякої вини. Так, він належав до Української Військової Організації, та це ніяка провина, тільки честь для нього і він почувується гордим з того, що Українська Військова Організація прийняла його в свої ряди. Для нього вбивство Євгена Бережницького не є злочином, є тільки виконанням наказу свого організаційного провідника. Раз він вступив до організації і склав присягу на вірність та послух — йому однаково, чи дістати наназ рознидати летючки між публікою, чи вбити зрадника.

До Української Військової Організації належав від 5 червня. Це для нього дуже важлива дата: тоді він здав матуру й тоді його записали на члена, до того часу він був тільки її прихильником. Судді випитували його, що він знає і що може сказати про Українську Військову Організацію, на що він короткими словами з'ясував, що ця організація поставила собі за ціль боротьбу з окупантами всіх українських земель аж до переможного кінця та відбудову незалежної української держави.

На другий день після записання провідник показав йому Євгена Бережницького під воротами

школи, сказав, що це донощик, провонатор і тому мусить згинути. На нього видано засуд смерти, провідник давав йому читати текст засуду, та Мицик уважав це зайвим — раз це говорить його провідник, то він не може піддавати його слів під сумнів. Провідник хотів йому дати револьвер на виконання присуду, Мицик відмовився, він має свій власний, марки Штаер, до якого звик і з нього йому краще буде цільно стріляти. Від провідника довідався теж про домашню адресу Євгена Бережницького.

Тоді ж Іван Мицик пройшов за Бережницьким від школи аж до його мешкання під числом 25 Вірменської вулиці й обзнайомився з розположенням вулиць у тій околиці, бо у Львові він не жив довго і ще добре міста не знав. На другий день поїхав додому, до Синевідсьна Вжнього, щоб привезти свій пістоль, і там пробув до 12 червня. Вернувся до Львова о год. 11 вночі 13 червня і просто пішов на забаву в Ремісничій Палаті. На другий день, 14 червня, відбувалися спортові змагання на площі “Сокола-Батьна”, там сподівався стрінуги Бережницького й виконати присуд. Легко було непомітно зникнути серед юрби й утекти до Стрийського Парку. Не повелося, Бережницький згубився в людській гуці. Мицик пішов під його мешкання і ждав на нього до 10 години вночі. На другий день увечері знову ждав на нього під хатою від 8 години вечері до пізньої ночі. Мусів змінити плян і постановив убити провонатора перед 8 годиною вранці, коли він ітимає до школи.

На другий день, 16 червня, Мицик ждав на Бережницького під його мешканням уже від 7 години зранку. За чверть восьма Бережницький зо своїм співмешнанцем Кордисом показалися в брамі кам'яниці й пішли вулицею Гродзіцких у напрямі Ринку. Мицик пішов за ними і ноли наблизився на віддаль двох кроків, стрілив два рази, ціляючи в ліве плече. Бережницький захитався й упав, а сам він пустився

бігти просто перед себе. Добігши до Скарбнівської вулиці, побачив поліцая перед собою, у схвильованні вистрілив один раз на пострах до нього, мусів змінити напрям утечі і по Скарбнівській вулиці побіг на Підвалля. З усіх сторін оточила його нагінка, було вже неможливо втікати й тоді схопили його поліцаї.

Відповідаючи на питання голови трибуналу, прокурора й оборонців сназав, що хто вступив до Української Військової Організації, мусить виконувати її накази. Конфідентів і провокаторів треба винищувати, бо коли б не боротися з ними, вони роз'їли б організацію, вона розлетілася б. Після виконання присуду втікав не зо страху перед карою, але тому, що його обов'язком супроти Української Військової Організації було зберігати для неї своє життя, він ще був для неї потрібен.

Швидко промайнули допити свідків. Їх покликано всього трьох: поліцая Кулаковського й робітника Свідзінського та Кмета. Їхні свідчення описували той момент утечі Мицика, коли Свідзінські заступив йому дорогу і Мицик зранив його в рам'я одної та в пальці другої руки. Свідни, та й сам Свідзінські, признають, що Іван Мицик стріляв тільки на пострах, без наміру вбити Свідзінського.

Після того не було вже що говорити прокуророві й оборонцям — справа ясна і присуд певний. Але говорили всі три. Прокурор різними словами накинувся на Українську Військову Організацію за її діяльність і загрозу Польщі від неї. На його думку змагання України до самостійности цілком безвиглядні, бо вона роздерта між чотирьома займанцями. Українська Військова Організація не в силі боротися з усіма чотирьома нараз, а тому її боротьба даремна і діяльність для українського народу шкідлива.

Йому на те дуже речево відповів д-р Лев Ганевич. Адже Польща теж була поділена між три займанські держави, багато поляків не вірили, що

можна буде звільнитися від усіх трьох окупантів, і засуджували, як мрійників, тих, що боролися за повну її незалежність. А тим часом історія пішла проти передбачування зневірених людей і довела до самостійності польського народу в своїй державі.

Оборонець признає, що буква закону вимагає кари за вбивство для Івана Мицика, однак звертає увагу суддів на його молодий вік і на те, що не можна на його судити, як звичайного злочинця, що вбиває для свого вдоволення чи для грошової наживи, хіба лише як вояка, що стріляє з наказу своєї команди. Та й під час утечі Іван Мицик показав себе з якнайкращої сторони. Йому може пощастило б утяти, якби він стріляв не тільки на пострах. Якби поклав він одного чи більше трупів своїми стрілами, юрба напевно зо страху лишила б йому вільну дорогу до втечі. Однак Мицик на те не пішов, його завданням було знищити провонатора, ворога своєї організації, а не вбивати невинних людей на вулиці. А за все те моральна відповідальність спадає на тих, що дзвінками монетами затруїли й осквернили душу Євгена Бережницького.

По короткій нараді, присяжні судді потвердили перше питання, щодо державної зради через приналежність до Української Військової Організації всіма дванадцятьма голосами. Питання в справі вбивства Євгена Бережницького потвердили одинадцятьма голосами проти одного. Десятьома проти двох голосами заперечили намагання Івана Мицика вбити Свідзінського, натомість десятьома проти трьох признали позбавлення Свідзінського працездатности на час довший, як один місяць.

На основі такого вердикту присяжних суддів трибунал засудив Івана Мицика на кару 15 років важкої тюрми. Оборона застерегла собі три дні для внесення відклику.

О першій годині пополудні все скінчилося, заля опустіла. За Мициком замкнулася тюремна брама на довгі роки. Звільнив його аж розпад Польщі наслідком війни в 1939 році.

III.

Про вбивство Євгена Бережницького та про діяльність Івана Мицика передніше, довідуємося від його тодішніх товаришів, Онуфрія Максимова, сьогодні вже покійного, і Ярослава Гайваса.

Іван Мицик прибув до Львова десь на переломі 1929-1930 років і записався до філії академічної гімназії. Приїхав зо Стрия, де мав якісь політичні труднощі в тамошній гімназії, навіть ішло проти нього слідство за якусь акцію з доручення Української Військової Організації. В Стрию стало йому гаряче, занадто вже був він сіллю в очах "сторожів державного порядку" і мусів він змінити місце науки. У Львові зголосився — за отриманою зо Стрия кличкою — до зв'язкового групи юнацтва в гімназії, Онуфрія Максимова. А що Івана, як майже всіх його ровесників того часу, більше манив пістоль, як летючка, та й мав він за собою деякий досвід, приділено його до бойової групи, нуди належали також Ярослав Гайвас-Знак, Володимир Байтала-Франек, Володимир Козачок-Козі (з Замарстинова). Зв'язок групи догори йшов наперед через Олексу Курчабу,³²⁾ а потім його місце зайняв Юлько Дмитерно³³⁾ з Підберезець. До тієї бойової групи приділений був, як розвідник, О. З. Він

---

³²⁾ Помер на тиф у тюрмі в Кракові під нінець 1941 або з початком 1942 року.

³³⁾ Його застрілила Кріпо (німецька кримінальна поліція) у Львові 1944 року, перед самим відступом німців зо Львова, у Центральному Кооперативному Банку на розі вулиць Третього Травня й Гетьманських Валів. Один з убивників був його су-

ніколи не брав участі в бойових виступах, його завданням були тільки розвідуватися про всі потрібні для таких виступів подробиці й обставини.

В засаді призначенням юнацької боївки були дрібніші акції, як от нагнати страху комусь за не дуже згідну з поняттям української честі поведінку, побити когось за нару тощо. Але що всі ті хлопці вибивалися зручністю, проворністю і відвагою понад загальний пересічний рівень — їм доручалися й поважніші завдання.

Десь у тому часі прийшов до Філії старший трохи віком від тієї боївки Степан Долинський, пізніший провідник нападу на поштовий уряд у Городку, і він став фактичним бойовим керівником тієї групи. Знак-

---

сід з Чижинова під Львовом, поляк, до війни ендецький студент. Є здогади, що це стояло в зв'язку з загальною антиукраїнською акцією польського підпілля. Один з тих поляків поцілив його кулею в живіт і в дорозі до шпиталю Юльню Дмитерно помер.

Цікава його історія. В другій половині 1930-тих років постала у Львові революційна група "Зов". Інспірувала ту групу польська поліція через свого провонатора Михайла Копача з Солонки Великої, члена Юнацтва ОУН у філії академічної гімназії. Ця група відкололася фактично від організації, закидала їй брак бойовості, революційного духа й узагалі всякої роботи. Найближчим і головним помічником Михайла Копача була Марійна Ковалюк, дочка священика зо Сннилова під Львовом. До тієї групи належав теж Юльню Дмитерно. Не зважаючи на роз'яснення й нап'ямнення організації, Копач і його жертва, Марійна Ковалюк, фанатично віддана справі революційної боротьби, продовжували свою роботу. Одна з бойових груп їх зловила і розстріляла в лісі коло Білогорщі.

Виданий теж був засуд на Юльню Дмитерка, приходили до нього до Підберезець бойовики. Та він сам був добрим бойовиком і не дався засночити. Один раз навіть роззброїв бойовика, що мав виконати засуд. До кінця свого життя Юльню Дмитерно тяжко переживав усе те, а після дозламу в ОУН помагав Гайвасові й Мансимову, хоч усе ще не довір'яв їм, на жучи, що одного дня може їм прийти до голови потвердити присуд з-перед кількох років.

Гайвас згадує, що з доручення Степана Долинського переводила вона дві менші акції: побиття якогось Стасюка на сходах Народного Дому у Львові й Гарасовського, якого імени собі не пригадую, бо було Гарасовських у Львові більше.

Поважнішою вже роботою була так звана перша акція в Гаях.³⁴⁾ Комендант поліційної станиці в Гаях, Новак, тяжко знущався над селянами в часі “пацифікації” восени 1930 року. Шкільні товариші Івана Мицика, хлопці з сіл Гаї, Дмитровичі й Чижиків, розказували про те Іванові, про люті побої селян, про те, як Новак змушував селян під загрозою револьвера цілувати свої чоботи. Слухаючи тих оповідань, Іван загорівся обуренням і постановив, що треба Новака покарати. Ніякої бойової акції, а ще й такої, як убивство поліциста, не вільно було в організації переводити без виразного наказу команди. Іван виклопотав дозвіл скінчити з Новаком. В січні 1931 року, при помочі Юлька Дмитерна з Підберезець переведено розвідку — розставлені обсерватори слідували за способом життя Новака та його рухами. Час від часу їздив він до Львова поїздом і вертався пізньою вечірньою порою, звичайно останнім поїздом. Прийшла вістка одного дня, що він вибирається до Львова, їхатиме зо своїм донощиком, який, крім того, ще мав зв'язки з поліцією у Львові і часто туди їздив. Боївка з чотирьох — Іван Мицик, Байтала, Гайвас і Дмитерко — всіла до того самого поїзду, але в інший вагон, а квитки їм купив на станції інший член організації. Всі чотири вискочили з поїзду на станції, випередили всіх інших, зайшли аж під лісок, що за Чижиковом, і почали вільним кроком вертатися назустріч саням з комендантом станиці Новаком і донощиком. Плян був, щоб у моменті, коли

---

³⁴⁾ Гаї — село під Львовом. “Друга акція в Гаях” переводилася 1938 року, організував її Лев Зацний.

над'їдуть сани, Гайвас стріляв до Нована, а Мицик до донощика. Завданням Байтали було охороняти акцію на випадок, якби несподівано хтось над'їхав, а Юлько Дмитерно, що добре знав околицю, керував би відворотом.

Все пройшло згідно з пляном. Провокатор згинув на місці, Новак пізніше. Візника залишили живим — це був український селянин — але щоб не міг він доїхати до станиці, звідни подали б телефонічний алярм, підстрілено коня і це дало бойовикам щонайменше одну годину для відвороту, заки почалася б погоня. А вона таки була — на місце акції вислано авто з залогою, а залізничним шляхом пущено льономотиву з одним вагоном, повним військових на допомогу поліційній облаві. Бойовини зустріли її під Лисиничами, майже під самим Львовом. Кортіло Івана з захистку обсіпати поліцію стрілами, напевно були б убиті й ранені, погоня ще не розвинулася в розстрільну, всі їхали на автах. Перемогла розважність, авта проїхали мимоїздом, хлопці щасливо й спонійно вернулися до Львова, не лишивши по собі слідів.

Ця акція наробила шуму в поліційних колах, як завжди, коли вб'ють поліциста. Арештування в околиці йшли, як звичайно, та ялось не загорнули нікого з учасників виправи під Гаї. Їм наказано трохи "прилягти". Іван Мицик використав цей час, щоб приготватися до матури.

Виявлено ще одного донощика, Бойко було йому на ім'я. Він крутився по Львові й винюхував, що вдасться. Не знати точно, з якої причини, але спеціальністю в нього було вертітися в товаристві духовних кіл, священників і студентів теології. Вже давніше був наказ його усунути, та все щось перешкодило, потім прийшли Гаї, по Гаях — перерва, думки були зайняті чимсь іншим.

Ялось під кінець зими, коли вже трохи вспокоїлося після Гаїв, Іван Мицик з Гайвасом пішли до

театру, а може це була аматорська якась вистава, і несподівано побачили там Бойка. Мицик мав при собі швейцарський пістолетик малого калібру (6.75 мм), а Гайвас — стилет з пропаленими в ньому дірками, заповненими отрутою. Цю отруту для львівських українських боївок постачав студент техніки Євген Бартош, а після нього й інші. Обидва постановили, що тут зроблять Бойкові амінь, він і так за довго вже ходив по землі. Вийшли слідом за ним і в догідному місці обидва прискочили до Бойка. Іван Мицик вистрілив йому просто в обличчя, але, як це часто буває, коли стріляти з близької відалі, Бойко на вривок секунди хитнув головою і куля не влучила. Він пустився навітки, страх піддавав йому крил, проте Гайвасові вдалося його наздігнати і зранити стилетом у рам'я. Бойко зверещав і побіг далі, Мицик з Гайвасом завернули, бо на відгук стрілу і крик Бойка почали збігатися люди. На диво, нічого йому не сталося, отрута не діяла, або зле була спрепарована, або не вміли з нею поводитися, як слід — тримали в звичайних сляних рурнах, затканих ватою.

На коротко перед тим, заки Іван мав сідати до матури, повідомлено боївну, що була готова під кінець шкільного року. Показалося, що це мало бути виконання присуду смерти на Євгена Бережницького. Звичаєм у тій боївці було, що вона наперед уклала собі плян — якщо це було можливе й доцільне — визначувала завдання для окремих членів, а потім тягнули жереб, яке місце в пляні кожному з них припаде. Іван уперся, щоб він цим разом був головним виконавцем, у нагороду "за добру матуру". На безпосереднього свого помічника вибрав собі Євгена Лазора,³⁵⁾ якого сам звербував до боївки. Про під-

---

³⁵⁾ Євген Лазор пристав до боївки, хоч, може, більш відповідне місце було б для нього в пропаганді. Він мав почуття гумору, співпрацював з гумористичними газетами, навіть сам

готову акції аж до останньої хвилини й саме її виконання розкажує Ярослав Гайвас:

“Нас повідомлено, що акція буде у Львові і не повинно в ній брати більше, як три бойовики. Вже було домовлено між нами, що головним виконавцем буде Іван Мицик. Євген Лазор, що як на початківця заповідався незлим бойовиком, мав йому безпосередньо помагати. Тим часом розвідний відділ переводив обсервацію Євгена Бережницького, звідомлення від нього перебирав Євген Лазор. Десь тоді мав відбуватися на площі Сокола-Батька чи то сокільський попис, чи то рідношкільне свято, цей день визначено на виконання присуду. Іван ще поїхав додому привезти свій більший пістоль, до якого мав довір'я і з якого цільно стріляв. Бережницького мали вбити, коли скінчиться парада на площі й усі будуть розходитися додому. Людей було дуже багато і Лазор, невисокого росту, згубив Бережницького з очей. А був наказ конче це виконати того дня, ще заки почнеться процес за замах на большевицький консулят у Львові.

Стративши слід Бережницького, ми обидва з Мициком ждали, чи не вдається Лазорові знайти його серед юрби. Але Бережницький пропав, ми пішли під його хату, щоб там ждати на нього. Він мусів скоріше вернутися трамваєм і ми даремно довго там на нього ждали.

Прикра справа — не виконали наказу, треба оправдуватися. Відбули коротку нараду. Іван заявив, що піде дістати продовження наказу до завтрашнього дня і потім прийде на нічліг до мене. Вернувся дуже пізно, дістав продовження

видавав по війні в Мюнхені гумористичний журнал “Їжак”. Щасливо перейшов 30-ті роки й війну, емігрував до Канади й тут помер від розриву серця.

на ранок, коли ж діло не піде — нема ради, треба буде відкласти й заждати, аж скінчиться процес за большевицький консулят.

Повставали ми раненько, вийшли одинцем з хати з перервою між кожним, узяли з собою корки й сірники, щоб на Найзервальдській Горі почорнити собі волосся — всі три ми були ясно-волосі. Лазор уже ждав нас на умовленому місці. Прийшли під кам'яницю, де жив Бережницький, там думали зробити йому кінець. Один тільки Лазор знав добре Бережницького з обличчя і з постави, йому припало місце на розі вулиці, звідки мав дати знак, що засуджений уже вийшов і щоб Мицик був готовий. Тоді підійде ближче, щоб докладно показати його Мицикові. Мені визначено становище на розі Ринку й вулиці Гродзіцких. Напряв відступу: вулицею Гродзіцких до Стрілецької Площі, а потім перебігти площу і попри костьол Марії Сніжної (тієї назви я не зовсім певний) — на Високий Замок. Першим відступає Іван, за ним Ґеник Лазор, на кінці — я, кожен у деякій відстані від себе. На Високому Замку розійдемося. Лазор у напрямі вулиці Городецької і потім Клепарівською додому, Іван піде до мене, переодягнеться й поїде додому, я почвалаю до школи. Хоч трохи спізнюся, та це не вадить — це ж уже останні дні науки.

Коли ми так востаннє швиденько обговорювали шлях відступу — в брамі будинку, в якому пізніше містився "Промбанк" — пригадав Іван, що ми в близькій околиці до Вірменської катедри і якби відкрита була її передня брама, тоді було б нам найкраще відступати.

Було ще дуже рано і виглядало, що найменше пів години треба буде ждати на Бережницького. Тому, що Мицик мав стріляти, а Лазор був єдиний, що знав Бережницького і мав іти за Ми-

циком перший в охороні, вони мусіли лишитися, а мене послали перевірити браму в Вірменській Катедрі. Вона була відкрита з обох боків і через те дійсно тудою куди зручніше було б відступати перед погонею. Чим дуж поспішив я повідомити про те своїх товаришів. Коли підійшов до вулиці Гродзіцьких, дійшов до мене відголос більшого шуму й руху, та не чути було пострілів. У тому моменті побачив я Івана, як підбігав хідником, а за ним у домовленій відстані — Лазора з пістолем у руці. Люди почали кричати: “убивник!” Одначе при тому показували не на Івана, тільки на Лазора. Іван того не бачив, це діялося ззаду, і почувши крик, думав, що кричать на нього, звернув з хідника на вулицю й почав швидко втікати. Тим привернув до себе увагу прохожих і юрба кинулася за ним, забувши про Лазора. Бігли всі, біг напереді Іван Мицик, за ним Геник Лазор, за Лазором я, хідником по другій стороні вулиці. Мицик добіг до Скарбнівської вулиці³⁶⁾ і, замість бігти до Стрілецької Площі, скрутив направо у Скарбнівську вулицю. Лазор зник мені з очей у юрбі, що все густішала. Але Мицик високого росту і я бачив його, як він ускочив у будинок торговельного ліцею. В тому ліцею була перехідна брама, кудою можна було дістатися на Стрілецьку Площу — ми знали всі перехідні брами в центрі та на головних вулицях, це належало до обов’язкового вишколу в боївці — і я думав, що з якоїсь причини Іван зійшов трохи з дороги, але тримається умовленого курсу на Стрілецьку Площу. Мені туди ближче було з місця, де я це бачив, і я

---

³⁶⁾ Я не певний тепер назви тієї вулиці. Пам’ятаю, що це була вулиця, де приміщувалося близьке нам ідеологічно видавництво “Дешева Книжка”.

побіг до другого виходу з ліцею, щоб там злучитися з Іваном. Але не діждався. Чув я рух в будинку, тупіт ніг — а Мицика не було. Або була в середині зачинена брама, або може зблудився він у будинку, досить того, що вибіг звідти, розігнав натовп стрілами й побіг у напрямі на Вали. Коли я оббіг ліцей — вже Мицика не бачив. Людей щораз густіше, вже й бігти годі, гармідер і рейвах такий, що я навіть не чув стрілів, що ними Мицик пробивав собі шлях...”.

“ГЕЙ, ТВЕРДИЙ ХЛОПЕЦЬ, ЯК ТОЙ МУР!”

(Дальша доля й загадковий кінець Івана Мицика-Аскольда, бойовика-ідеаліста)

Багато жертов поклала Українська Військова Організація та Організація Українських Націоналістів за більш як пів століття своєї революційно-політичної діяльності. Бо шлях до волі тяжкий, звивистий і довгий, хто раз став на нього, того ждуть не тільки труднощі й невидги, не лише самовідречення і резигнація з особистого й родинного спокійного життя, але небезпеки, терпіння, а то й смерть. І тільки хіба один на сто доживає віку, щоб розказати своїм унукам про горіння його молодих літ. Інші ж бо або падають на шляху й зеленими могилками та камінням надгробників показують напрям, куди маршував до волі український нарід, або втративши здоров'я передчасно сходять з цього світу, або в тяжкій пробі революційних вимог, у невиласних злиднях, переслідувані чужими й незрозумілі своїми поринають у життя, що то ні мир ні боротьба, ні тиша ні неспокій. І щасливий був той, кому Бог послав “гарячу смерть, не зимне умірання”.

Одним з тих, що залишилися на шляху, був Іван Мицик-Аскольд. Для багатьох — добрий товариш і щирий друг, а для всіх — непорочно чиста душа праведника, навіяна містикою націоналістичної ідеології, до білого нагріта жаром революційної боротьби.

Недовго побував Іван Мицик у львівських Бригідках, весною вивезено його до тюрми в Дрогобичі і там стрінувся він зо старшим своїм братом Романом.

Михайло Куспіль, член боївки у Львові, що виконала пізніше напад на поштовий уряд у Городку,

розказує, що була думка визволити Івана Мицина з тюрми, ще в часі перед судовим процесом. Під час слідства і якийсь час по засуді в'язні мали побачення з ріднею чи з близькими особами в канцеляріях слідчого відділу окружного суду у Львові, що містився в одному крилі тюрми "Бригідни". Туди кожному був вільний вхід від Назимирівської вулиці, приходили до суду адвокати, свідки на допити, рідня і кожен, хто мав янусь справу до слідчих суддів. Як на сходах, так і на коридорах під дверима кімнат слідчих суддів завжди стояло багато людей і довгий час не було ніякої поліційної охорони. На допит чи на побачення провадив в'язня один тюремник через новані залізні двері на кінці коридора, що вів у глибину тюрми. Можна було звалити ключника на землю, замішатися між людей, постаравшись передтим, щоб їх того дня було більше, і чкурнути сходами на вулицю. Правда, між тими людьми могли бути й поліційні агенти, що приходили до суддів, але "своя" публіка могла б удавати, що помагає ловити втікача, а в дійсності перешкоджати. Цей плян, тому що такий простий, мав усі вигляди, щоб удався, і дивно, що за всі ті роки ніхто не пробував з нього скористати.

Група українських політичних в'язнів у Дрогобичі була велика і добре зорганізована. Часу не гайнували, ішла наука і загальна і на спеціальних рівнях, кожен мав там янесь зайняття. Тут Іван Мицик перейшов свій "тюремний університет", тут тверднула його вдача і кристалізувався характер, бо ж і не було на те часу "на світі" — тяжка тюремна брама загнукулася за ним, коли йому ще й 19 років не минуло!

Іван учився і читав. Читав поволі, але що раз перечитав, те засвоїв собі назавжди. Полюбляв теж грати в шахи і виявилися в нього завдатки на непересічного шахіста. Вдачі завжди поважної, серйоз-

ність у нього вроджена, без тіні меланхолії чи смутку, не мало на неї впливу тюремне життя. З уваги на велику його справедливість, доручено йому господарити харчами і грішми групи політичних в'язнів. А що Іван сказав, або як вирішив — не стрічалось ні зо спротивом, ні з сумнівом, кожен бо знав, що радніше він відмовить усього сам собі, як мав би скривдити товариша. Любили його щиро всі, а й ветерани націоналістичного руху, учасники визвольних змагань, говорили про нього з повагою.

Рідко дозволяли політичним в'язням довго сидіти в тюрмі на українській території, звичайно перевозили їх кудись у корінну Польщу. Повезли й Івана, спершу до Грудзьондза на Помор'ї, звідти до Вісніча коло Кракова і потім до Равіча під німецькою границею в познанському воеводстві. Визволила його війна в вересні 1939 року, як багато інших. Було йому тоді 26 літ, з того майже дев'ять провів за тюремними ґратами. Але був сильною будови, жив гігієнічно, не падав духом і як тільки зловив організаційний зв'язок — був готовий продовжувати революційну роботу. І як завжди — на найбільш небезпечному її відтинку: спершу в большевицькому підпіллі, а потім у кур'єрській службі зв'язку між Крайовою Екзекутивною ОУН у Львові й заграничними керівними особами. Світила йому тоді щаслива зірка — скільки ж його товаришів попалися в большевицькі лабети, а то й гинули при переході границі, Іван же завжди вислизнувся енкаведистам з-під самого носа.

Після одного з таких поворотів Іван довідався про виступ Степана Бандери і розкол у рядах Організації Українських Націоналістів. Гірко-прегірко він це переживав, а виявлялося воно в його зміцненій мовчальності. Кілька днів кудись ходив і з кимсь говорив, а потім надяг темний одяг, почепив святкову краватку і зголосився на зустріч з Головою Проводу Українських Націоналістів, полк. Андрієм Мельником.

Три години тривала та розмова — а відомо ж, що і Голова ПУН і Іван Мицик були скупі на слова! Ніколи пізніше Іван не згадував про те, але коли вийшов з тієї зустрічі, просто пішов до давнього свого товариша і приятеля, Ярослава Гайваса-Бистрого, що був тоді провідником Крайової Екзекутиви ОУН на українських землях під німецьким володінням, і став до праці, як організаційний референт у тій Екзекутиві. Власне, вся його праця проходила під кутом розбудови організаційної мережі під большевицькою окупацією.

Пів року йшла та підготовка. Іван організував курси, підбирав собі людей, інструював їх та приготувався до широкої організаційної акції, плянованої на кінець весни 1941 року. За близького помічника взяв він собі студента Олексу Куца з Луччини, що був тоді обласним провідником ОУН у Холмі.

Нарешті настав час. Виждавши темної ночі під кінець травня, Олекса Куц переправився через Буг у напрямі через Луцьк на Львів, а Іван Мицик перейшов Сян у куті, де збігалися границі трьох держав — СРСР, Мадярщини й Німеччини — на відтинку, що ним завідував теж його давній друг і товариш зо Львова, Юрко Карманін. Працюючи з братом Романом у Кракові, просив, на випадок, коли загине, заопікуватися його дівчиною, що працювала в українській споживчій кооперативі в Кракові, т. зв. консумі — і це єдиний слід, що було в молодого Івана якесь особисте життя, хоч щастя не довелося йому зазнати ніколи.

Прийшов він на світ 13 січня 1913 року, як тринадцята й остання дитина в його батьків — забобон фатальної тринадцятки відбився і на його долі.

Іван пішов з Богданом Конином, теж давнім своїм товаришем. Усі три мали вони повідновляти організаційні контакти в своїх рідних околицях і потім

шукати себе через Онуфрія Максимова, члена Крайової Екзекутиви ОУН у Львові.

Шляхи їх розійшлися врізнобіч — Коник пішов на галицьке Поділля, а Іван Мицик на бойківське Підгір'я. Побував у Максимова, виїжджав і знову вертався. Був це гарячий час, війна висіла на волосинці, а роботи так багато! Останній раз приїхав Аскольд до Львова в половині червня і тоді подався в напрямі на Станиславів-Коломию-Косів по отриманих від Кривоноса³⁷⁾ зв'язках. Пішов... і канув, як камінь у річку. Доходили глухі чутки, що переловили його в дорозі прихильники іншої групи націоналістів, запросили на розмову, ніби щоб узгодити й розмежувати діяльність, на ту стрічу він пішов і з неї вже не вернувся.

Як тільки відступили большевини, Провід Українських Націоналістів запорядив слідство і доручив його Гайвасові-Бистрому, найближчому другові Аскольда. Нитки слідства довели до Галича і Єзуполя, де востаннє бачено Івана в половині місяця липня, і там урвалися. Про його кінець є тільки здогади, певності нема, тайна його смерти лишилася нерозгадана по сьогодні.

В часі слідства Ярослав Гайвас-Бистрий доповідав:

“На тиждень перед вибухом війни був Іван Мицик у Львові. Про це знає Кліщ, у Стрию. Згідно з твердженнями Онуфрія Максимова зо Львова, Іван Мицик поїхав до Коломийщини, до Пістиня.³⁸⁾ Факт виїзду Івана Мицика потверджує теж друг Богдан Коник з Рогатина. Кілька днів по моєму приїзді до Львова, Теофіль Бан, Іван

---

³⁷⁾ Псевдо Онуфрія Максимова.

³⁸⁾ Там він мав зв'язок до д-ра Степана Савочки, одначе авторові не вдалося ствердити, чи Іван Мицик дійсно стрінувся та говорив з д-ром Савочкою.

Рогач і Савчук (Нузьмик) були на інформативній розмові в Ярослава Стецька. При розмові був присутній Іван Климів-Легенда.³⁹⁾ В часі розмови, коли говорилося про Івана Мицина, Іван Климів заявив, що йому докладно відомо, де перебувають наші люди, а коли йдеться про Мицина, то він є в околиці Галича і вже від трьох днів пробивається до Львова. На цьому всякі вістки про Івана Мицина перервалися.

Також додаю, що в часі перебування у Львові Іван Мицик та Олександр Куц (якого вбили бандерівці на Волині) жили в моєму помешканні при вулиці Вотивній число 11. Тому твердження, немов Івана Мицина вбили большевики при переході кордону, є вповні безпідставними”...

Львів, дня 31 жовтня 1941 року.
Ярослав Гайвас

Минуло тридцять років, чимало води сплило українськими річками в Чорне море, виросло ціле одне покоління, що про жахіття другої світової війни та боротьбу українських націоналістів на два фронти — протинімецькому і протибольшевицькому — тільки чуло від своїх батьків або читало в пресі та всяких публікаціях. Висувалися на авансцену нові люди й нові події, забувалися давні часи, призабуто й Івана Мицика.

Несподівано видвигнув справу знову в 30-річчя походу на схід нагєбіст Клим Дмитрук у статті “Безбатченки”.⁴⁰⁾ Пише Дмитрук:

---

³⁹⁾ Крайовий Провідник організації бандерівців у Львові.

⁴⁰⁾ Клим Дмитрук — псевдонім майора КГБ, поляк родом, спеціаліст від поборювання “українського буржуазного націоналізму”. Стаття надрукована в газеті “Вісті з України” за серпень 1971 року на п'ятій сторінці, призначена для українців за кордоном. Вийшла пізніше його книжка про ті речі під тою самою назвою “Безбатченки”.

“Винонуючи завдання своїх фашистських господарів, Андрій Мельник і Степан Бандера засилав у радянський тил спеціально підготовлених та озброєних учасників організації для шпигунської та підривної роботи. За кілька днів до початку війни на Львівщину було занинето одного з найближчих помічників Мельника, агента Гестапо та члена ПУН Івана Мицика (“Бориса Заревича”), сина куркуля з села Синьовидне Верхнє на Сколівщині.

Мицик мав організувати збройні виступи оунівців у тилу радянських військ. Перехід кордону Мициком та шістьома охоронцями підготували офіцер Гестапо за кличкою “Короленко” і Ярослав Гайвас. “Короленко” видав оунівцям німецькі пістолети, по кілька гранат, радіостанцію. Догоджаючи фашистській розвідці, Мельник послав свого однопумця на вірний провал, бо перехід кордону був проведений без належної конспіративної підготовки, паролі і явки виявилися ненадійні і скоро всю групу мельниківців-бойовиків заарештували радянські чекісти”.

З кожного рядна аж пашить брехня:

1. Ніколи Іван Мицик не був агентом Гестапо,
2. Ніколи Іван Мицик не був членом ПУН,
3. Не йшов Мицик через кордон з “шістьома охоронцями”,
4. Ніякий “Короленко” не видавав йому й товаришам німецьких пістолетів і гранатів, а вже щодо “радіостанції”, то це вершок брехливої вигадки,
5. Не йшов Мицик організувати збройні виступи в тилу советської армії. Його завдання були чисто організаційні.
6. Як побачимо далі — неправда, що перехід кордону був проведений без належної конспіративної підготовки.

7. Неправда, що паролі і явки виявилися ненадійні, бо йшов Мицик не до чужих та незнаних собі людей, тільки до добрих своїх друзів, знайомих та членів родини.
8. Вийшов він не “на кілька днів до початку війни”, але на більше як місяць перед нею.
9. Не був перекинений “у Львівщину”, — його тереном діяльності була вся Галичина й Волинь, а почав він її не з Львівщини, тільки з Бойківщини. В тому мали йому помагати Олекса Куц і Богдан Коник.
10. “Радянські чекісти” не то що не “скоро заарештували всю групу мельниківців-бойовиків”, але й поняття не мали про неї і довідалися хіба після війни з того, про що явно говорилося й писалося, коли йшли розшуки, куди дівся Іван Мицик.
11. Та й не була це “група”, тільки три особи. З них дві згинули вже після того, як большевицька армія відступила перед німецькими військами, а з нею накивали п'ятами й “геройські радянські чекісти”, що вміли хіба мордувати безборонних в'язнів по тюрмах. Богдан Коник лишився в підпіллі після відходу німців і згинув далеко пізніше.

Брехня була обрахована на “масового читача” найперше в Советській Україні, а поза Україною на тих, що не переживали й тому не пам'ятали подій з 1941 року.

“Гомін України” в Торонті поспішно переповів зміст базікання Кліма Дмитрука без ніяких коментарів.⁴¹⁾ Нотатка “Гомону України” характеристична тим, що з одного боку хоче опрокинути словами нагебіста здогади ОУН про смерть Івана Мицика з рук

---

⁴¹⁾ “Гомін України”, число 35/1162, субота 21 серпня 1971 року — “Нагебіст про справу Івана Мицика”.

бандерівців, а з другої висловлює злорадість з того, що, мовляв, в Організації Українських Націоналістів під проводом полк. Андрія Мельника не було вміння вести такі справи й вони мусіли кінчитися провалом. Починається вона словами: “Зіновій Книш у “Бунті Бандери” багато розписувався про Івана Мицика, якого, мовляв, знищили в 1941 році, хоч його тіла ні слідів “убивства” ніколи не було знайдено. Кагебіст Клим Дмитрук... відкрив серпанок таємниці”. Кінчається цитатом Дмитрука про “ненадійні паролі й клички”... наслідком яких Мельник послав своїх однодумців на вірний провал.

Не варто томити читача й полемізувати з “Гомоном України”. Замість того подамо уривок з тижневика “Українське Життя” в Чикаго:

“Цю вістку Кліма Дмитрука “Гомін України” подає так поквалпно тому, що досі було переконання, що Івана Мицика зліквідувало бандерівське підпілля, а зараз оповідання Кліма Дмитрука відтяжує бандерівців і вину за смерть Мицика покладає на органи безпеки радянської держави.

Та чи дійсно Клим Дмитрук, мимо найкращого свого бажання, відтяжує бандерівців?.. Досі бандерівці не дали доказів, що то не вони, тільки ченісти, вбили Івана Мицика... Свідчення Дмитрука може мати різні мотиви: доказати, які то справні органи радянської безпеки; пригадати, які то недолугі мельниківські конспіратори, що підготовляли неналежно перехід; або врешті відтяжити бандерівців, яких теперішня діяльність органам безпеки є потрібна, бож мусять мати вони оправдання на свою працю та існування. Але напевно не має на меті вияснити

правду і загадку смерти одного з кращих бойовиків українського підпілля...⁴²⁾

Тут треба підкреслити, що “Українське Життя” редагував д-р Тома Лапичак, відступник від українського націоналізму і прихильник “визнання реалітету українського життя в Совегах”, — але навіть йому було за багато брехні нагєбіста Кліма Дмитруна, яку “Гомін України” кваліфікував, як “відкриття серпанку таємниці”.

А в дійсності перехід Івана Мицика був дуже добре підготований. Мицик виконав своє завдання і загинув уже в часі, коли вертався до Львова після втечі большевиків, щоб зв’язатися там з Проводом Українських Націоналістів і здати звіт зо своєї місії. На те маємо докази та свідчення.

Почнемо від переходу кордону, про що розказує нам Юрко Карманін, що займався технічно-організаційною сторінкою тієї справи:

“Десь у половині травня повідомив мене Ярослав Гайвас спеціальним кур’єром, що прибудуть до мене два члени ОУН і їх треба буде переправити на другий бік. Звичайно про такі речі повідомляли мене телефонічно, або закованим листом. З того, що тепер повідомлення привіз особливий післанець, здогадувався я, що справа мусить бути дуже важна, старанно підготовлена з запевненням стопроцентого успіху.

Не ждучи на приїзд обох друзів, я відразу взявся передумувати, як виконати те завдання. Яка ж була моя радість, коли одного дня з’явилися в мене Іван Мицик та Онуфрій⁴³⁾ Коник,

---

⁴²⁾ “Українське Життя”, Чікаго число 10/573 з 19 вересня 1971 року, — “Хто вбив Івана Мицика”.

⁴³⁾ Коника називали раз Богданом, раз Онуфрієм, правдоподібно від того, но його правдиве назвище було чи не “Онуфрик” (якщо собі добре пригадує).

обидва добрі мої знайомі, і показалося, що це саме їх маю перевести на другий бік.

Прийшли вони під вечір, я жив тоді на приходстві в отця Миколи Тимчука, гарячого українського патріота й великого прихильника революційного націоналізму й Організації Українських Націоналістів. Хоч і були ми знайомі, та зголосилися вони на кличку й там же в о. Тимчука занвартирувалися, щоб не вештатися по околиці та не звертати на себе уваги. Мусіли ждати кілька днів, заки я зорганізував усе так, щоб з якнайменшим ризиком, безшумно й не лишаючи сліду за собою, могли піти в глибину краю.

Для тієї цілі призначив я двох найкращих знавців границі та надграничної околиці, що вже нераз були мені помічні в таких справах, а саме "Михайла", що жив у Ступосянах і належав до відділу Мільна Децина,⁴⁴⁾ та Івана С., що жив близько мене, щоб завжди бути під рукою в наглому випадкові.

Хоч границя в нас була під обсервацією безнастанно, та все таки, для певности, перевели ми інтенсивні оглядини впродовж кількох днів вибраного для переходу місця, як день так ніч, чи не зайшли якісь зміни в большевицькій рутині стеж, змін, засідок і т. п. Нічого не завважено. В міжчасі Аскольд з Конином студіювали зо мною терен на мапах, а крім того водив їх на найвище місце для обсервації околиці згори.

Виглядало, що все впорядку, треба було тільки виждати темної, безмісячної ночі. Обидва дру-

---

⁴⁴⁾ Омелян Децин, один з націоналістичних провідників на Бойнівщині, згинув геройською смертю, відбиваючись, оточений у хаті, від німців.

зі були в гарному настрою, неначе збиралися на прогульку, а не на небезпечну переправу.

Рішено, що підуть усі чотири, не тільки через саму границю, обидва мої провідники відведуть їх у глибину, поза межі всякої граничної контролі, а в потребі то аж до Львова, або до іншого потрібного їм міста. Там їх лишать і вернуться до мене звітувати, щоб я міг негайно через Славна Гайваса передати цей звіт до нашого Проводу.

Всі мали зброю — далекобійні пістолі з піддостатком стрілива, ручні гранати і сталеві ножі. Взяли з собою теж ножиці, щоб перетинати колючі дроти, хоч мали їх уживати тільки в найконечнішому випадку, тому що перетятий дріт був доназом, що хтось туди переходив, сторожа могла заалармувати тилкові контрольні пункти для пильнішого нагляду за підозрілими людьми. Колючий дріт був прибитий до стовпів, але були місця, де прибито його до пнів дерева і в таких місцях можна було перелізти понад дротами на дерево та спуститися звідти на землю, не лишаючи сліду за собою.

Було вже по півночі, після останньої большевицької стежі, чергова мала йди десь над ранком. Всі тихо підійшли над річку, я ще з одним хлопцем підвели їх під саму границю. Там вони зникли нам з очей, а ми два сиділи аж до ранку на умовленому місці, надслухуючи, чи нема якогось руху по другій стороні. Все перейшло гладно, як було передбачено й підготовлено.

Якийсь час пізніше, не пригадую собі вже за скільки днів, вернулися провідники й позвітували мені, що все пішло гаразд: переправа через границю, ночівля по дорозі і прихід до Синевідська Вижнього, звідки походив Іван Мицик і де жила його рідня.

Перейшовши границю, всі мусіли йти дуже обережною ходою, тихо й поволі, аж до Борині, де був наш зв'язковий пункт у Романа Бродича.⁴⁵⁾ Було туди не більше як 12 кілометрів, але ця дорога звичайно забирала три-чотири години обережного маршу.

В Бродича мали перебути день і відпочити, щоб зараз чергової ночі пуститися далі в дорогу горами й лісами до Синевідська. Місце там було безпечне, Бродич залеґалізувався, як працівник кооперативи, що часто мусів виїздити, часами аж до Львова, і коли не було його вдома, нікого це не дивувало. Та було одне лихо: Бродич мав гарну жінку і кордонники частенько туди забігали, треба було їх гостити, часами засиджувалися за довго. На таний випадок Бродич вистелив частину горища, зробив там леговище і повертів у стелі невидну знизу дірку, щоб можна було глядіти, що діється в хаті.

На нещастя того самого пополудня, коли прийшли туди Мицик з Конином, заманулося кордонникам відвідати Бродича. Хата стояла на узбіччі і трохи вгорі, видно було здалеку, як хтось наближався. Хутенько повів Бродич своїх гостей на горище і там вони принишкли, один з провідників стежив крізь дірку. Прийшли два пограничники, один старший ступнем, другий звичайний вояк. Бродичева посадила їх за стіл, почаствовала молоком. Старшина відправив вояка під якимсь приводом, а сам почав недвозначним способом залицятися до жінки. Вона хитро з ним дровичилася і передражнювалася, вивела його з хати, а там, де кожної хвилини міг їх хтось побачити, вже не міг лейтенант продовжувати своїх зальотів. Постояв, поговорив та й пішов.

---

⁴⁵⁾ Пізнішого сотника Української Повстанської Армії.

Кілька годин пізніше запов присмерк і всі четверо рушили в дорогу. За одну ніч не було можливо дійти до Синевідська, мусіли ще раз ночувати в порожній лісничівці, що служила їм і давніше для таких цілей.

Щасливо зайшли до Синевідська, Іван Мицик завів усіх до хати старшого свого брата, там обидва провідники відпочали день чи два й вернулися назад”.

Про те, що Іван Мицик був у Львові, свідчить теж Онуфрій Максимів, один з членів Крайової Екзекутиви ОУН у Львові. Перший прийшов Олекса Куц, ждав на Мицика кілька днів і мусів вернутися на Волинь ладнати там організаційні справи, обіцявши, що вернеться за яких два тижні. А тоді з’явився Іван Мицик. Вияснив Максимову положення в Організації Українських Націоналістів наслідком виступу групи Степана Бандери. Розказує Максимів, що Іван Мицик привіз йому “Білу книгу”

“що її досі зберігаю, як єдину пам’ятку по дорогому другові. Дальше пояснив мені, що мусить відновити порвані зв’язки, розкрити перед членством правду про виступ Бандери і приготувати всіх на грядучі події, бо війна з большевиками понад усякий сумнів дуже близька. організація на місцях мусить бути до неї готова”.⁴⁶⁾

Максимів забезпечив Мицика грішми, документами, квартирами у Львові. Кличок до інших міст не мав, зате дав йому адреси добрих і певних знайомих, куди б можна їхати з покликом на нього і принаймні переночувати. А втім, як додає Максимів, і без того Мицик мав піддостатком усяких зв’язків і кличок.

---

⁴⁶⁾ Гл. про те в “Голос з підпілля — розповідь Кривоноса”, видавництво “Срібна Сурма”, Торонто.

Ще один раз прийшов Мицин до Максимова в червні з однією зв'язкою:⁴⁷⁾

“Саме вибірався він в одну з своїх довгих подорожей, тим разом у напрямі Ходорів-Галич-Станиславів - Отинія - Коломия - Снятин - Косів. Ще раз уважно перейшли ми різні назвища й адреси. Останнім етапом у тій дорозі назначене було підгірське містечко Пістинь на половині шляху між Коломиєю і Косовом, там у мене теж була одна певна адреса”.

Максимів гадає, що в тій дорозі Мицин заїхав тільки до Галича чи в район Галича і там урвався на ньому слід і десь у тих районах Галич - Єзупіль - Станиславів могла його захопити німецько-большевицька війна, там він і загинув. Але напевно не так, як пише нагєбіст Клим Дмитрук, якого видумані хвастощами слова заперечують вище наведені докази та свідчення.

Так зійшов зо світа Іван Мицин-Аскольд, одна з найясніших і найсвітліших молодих постатей, що вплила на розбурхані води українського революційно-визвольного націоналізму. Ніхто не клякне над його могилою, щоб змовити молитву і покласти квітку, бо вона незнана. Як тисячі й тисячі таких же самих могилок юнаків і юначок, що з вогнем молодих сердець пішли в бій за свій нарід. Смерть з'єднала їх з рідною землею, а коротке їхнє життя вснувалося золотистими нитками в мережане кров'ю плетиво історії України, що її вони так палко любили.

---

⁴⁷⁾ Це була Оля Біда, сестра Романа Біди, засудженого на смерть у процесі за атентат на Східні Торги у Львові 1929 року. Гл. про те в книжці Зиновія Книша п.н. Справа Східніх Торгів у Львові, видавництво “Срібна Сурма”, Торонто. Його розстріляли німці в Києві з початком 1942 року.

НАПАД НА ПОШТУ В ТРУСКАВЦІ

I.

Велика переміна відбулася на бойківському Підкарпатті за пів сторіччя до першої світової війни. Бідне, але гарне й мальовниче Підгір'я від соток літ жило сумирним і сонливим життям і в тому нічим — хіба бідною і недостатками — не різнилося від українського села інших галицьких околиць.

Аж вибухла з підземних надрів нафта — її там називали “кип'ячка” — й усе обернулося коміть головою. З величезного багатства української землі майже нічого не скористали віковічні її мешканці. Посунув туди всякий зброд, шунаючи наживи й легкого хліба. Чужий капітал потягнув за собою фахівців, майстрів, наставників і всяких зайд, і впродовж кількох десятиліть сильно змінилися в нашу некористь соціяльне наверхствування й національний склад людности бориславсько-дрогобицького басейну. Це добре й вірно змалювали Іван Франко та Степан Ковалів (Степан П'ятна) в циклі своїх бориславських оповідань.

Цей процес збігався в часі з офензивою марксіського соціялізму на Європу і там, в осередках копалень та нафтової промисловости зароджувалися перші зав'язки польського й жидівського соціялізму, а в слід за ними підтюпцем підбігав і найменший їх брат — соціялізм український. Коли ж настала польська державна влада, наслала туди всякого бюрократичного хламу, тічну дрібних службовців і звеличників “урядової нлямки”, шовіністів, україножерів, “носіїв вищої культури”. Вся та польська й інтернаціо-

нальна згряя сіла струпом на українському народі й тягнула з нього життєдайні соки.

Однак не стояло на місці й українське життя. Нові соціально-господарські умовини й боротьба за існування вплинули й на податливу селянську вдачу підгір'ян. Щораз частіше появлявся серед неї рухливий і підприємчивий елемент, що хоч однією ногою стояв ще на ґрунті старої хліборобської культури з її суспільними й морально-обичаєвими традиціями, та другою ступав уже на шлях активної постави до життя й офензивної боротьби за нього.

І так у тому нафтовому Вавилоні — може з найглибшого інстинкту національної самооборони — буйно розцвів український націоналістичний рух. Під кінець 1920-тих і з початком 1930-тих років дрогобицьке Підгір'я висунулося в тому русі на одне з перших місць і видало з себе чимало видатних діячів націоналістичного підпілля. Одними з перших, що закладали підвалини та зміцняли ґрунт під ногами націоналістичного руху в тих сторонах, були студент Зенон Коссак в ідеологічно-політичній та робітник Михайло Гнатів у бойово-організаційній ділянці. Він зібрав та вишколив одну з найкращих боївок Української Військової Організації, вистане згадати, що звідти вийшли сл. п. Василь Білас і Дмитро Данилишин. Упродовж кількох років ця група проявляла надзвичайну активність, виконала багато бойових актів меншого, місцевого значення, але також і більших, що відбулися відгомонам в усій українській суспільності, а навіть і серед чужого, заграничного світу. Серед них своєю бравурою, одчайдушною відвагою та бездоганністю виконання звертає на себе увагу експропріаційний напад на поштовий уряд у Трускавці.

II.

В суботу 8 серпня 1931 року, о годині 5.30 пополудні, шість молодих хлопців увійшли до приміщення поштового уряду в Трускавці. Прийшли непомітно, одинцем, розставилися на заздалегідь визначених місцях, на даний знак витягнули пістолі, стероризували публіку й урядовців і забрали — за повідомленням часописів — 25 тисяч злотих. Ціла акція не тривала навіть три хвилини. Вискочили на вулицю, кількома стрілами розігнали й застрашили вуличну юрбу й городами та завулками вибігли за містечко і зникли в лісі.

Надзвичайна швидкість і справність нападу, відвага напасників — від пошти до поліційної станиці не було навіть п'ять хвилин ходу — показували, що акція була добре продумана й підготовлена. А що сталося це в вакаційну пору, коли життя лінивіє і газети не мають про що писати, то ця подія наче з неба впала на галасливу галицьку польську пресу. Газети виписували несусвітні фантазії, потім їх спростовували і знову доповняли неймовірними описами і з того постав такий “інформаційний хаос”, що годі було в ньому розібратися. Поліція стала безрадна, не мала ніякої точки зачепу для свого слідства. До її зденервування немало причинилося те, що в тому часі перебували на вакаційному відпочинку в Трускавці всякі “грубші риби” з урядового світу Варшави, між ними віцеміністер Ярошевські, воєвода й пізніший прем'єр Маріян Косцялковські та інші високі польські достойники. А до того всього це сталося в білий день і під самим носом поліції!

До Трускавця негайно приїхав дрогобицький староста Порембальські, зо Львова примчав автом начальник слідчого уряду інспектор Штаба з гурмою тайних агентів і всяких поліційних “спеців”. Спродажено зо Львова поліційних собак, щоб шукати слі-

ду напасників, повідомлено про напад усі довколишні поліцейні станиці й залізничні станції, залярмовано ціле польсько-чехо-словацьке пограниччя. Поліція та військо обставили всі дороги, перешунували ліси, поліцейна облава з собаками йшла в напрямі лісів Снільщини, де нібито мали скриватися учасники нападу. Над ранком прийшла вістка, що хтось напав на лісничівку. Нічого там не взяли, їх сполошено й вони втекли.

Арешти заповнилися підозрілими, не тільки з українського націоналістичного середовища, але і з бандитського світу, бо в початках ще не можна було рішитися, який був підклад нападу, хоч польські часописи відразу підняли репет, що це нове діло Української Військової Організації. Всіх арештованих ставили до очей поштовим службовцям, а ті нікого не могли впізнати.

При тому, для сенсації, ширилися всякі погослови: нібито напасники були в масках, тому так тяжко їх пізнати; що вони, втікаючи, стріляли на всі боки, від чого згинув Юрко Мельничук, послугач вілли “Гуцулка”, який випадково проходив попри пошту; що дістав рану від кулі один шофер, який прилучився до погоні за напасниками (до речі, ніякої організованої погоні не було, поліція підбігла тільки до місця, де кінчалися вулиці містечка, не виявила охоти бігти на поле й до ліса); що за втікачами пустилися навздогін поштовий контролер Ракочий, поліцист, що стояв коло поштового уряду, сторожа нупелевого заведення й кілька прохожих і тоді “бандити” зранили Ракочого в руну; що напасники заграбили не тільки державні гроші, але й витягали приватні гроші з кишень публіки в поштовому уряді. Польські газети встигли навіть зробити точний підрахунок тих забраних приватних грошей: 2,677 злотих.

Хтось бачив на кілька хвилин перед нападом авто з заграничними знаками, а в ньому сиділо кілька сту-

дентів у синьо-жовтих мазепинках — це мало бути доказом, що до нападу причасні були “заграничні спеціалісти”.

Вістку про грабунок приватних грошей перша пустила львівська “Газета Поранна” і тим може зробила прислугу напасникам, бо відвернула увагу поліції від політичного підкладу нападу. Одначе зараз у черговому числі це спростувала:

“У хвилині входу бандитів до насової кімнати, урядничка Людмарівна так перелякалася, що 15 хвилин не могла прийти до себе. Дві пані, що були в ждальні перед віконцями, зімліли, а одна вибігла з поштового будинку з піднесеними догори руками і так пробігла в панічному страху цілою Об’їздовою вулицею. Характеристичне, що бандити після входу до ждальні наказали піднести руки вгору всім присутнім, запевняючи їм цілковиту безпеку. І в дійсності, коли пані Маєрова зо Львова, яка тоді надавала через Поштову Касу Ощадности 600 злотих, піднесла руки догори разом з банкнотами, бандити ті гроші бачили, але їх не забрали”.

В такому замішанні, де кожен говорив що інше, один другому заперечував, а дехто й від себе додавав уявні речі, не легко було поліції відтворити перебіг цілої події. Не було однозгідности навіть у тому, скільки було напасників, одні подавали їх число на сім, другі на шість, а поліція думала, що п’ять, цебто одна організаційна “пятна”. На підставі поліційних інформацій польська преса на другий день подавала такий образ нападу.

Два напасники, що ввійшли до поштового уряду, виглядали на молодих людей не більше 22 років, у студентських або їм подібних шапочках, з великими жовтими автомобільними окулярами на очах. Два другі стояли в ждальні з пістолями, наказавши публіці піднести руки вгору і тихо стояти, запевняючи, що

нікому не зроблять лиха, коли будуть послухні. Один з тих, що правдоподібно проводив цілим нападом, уважав на його перебіг і маневрував револьвером на всі боки. Один стояв при вході на сходи в їдальні й один у брамі. Отож усіх разом було шість. Один з них увійшов до каси, крикнув на службовців піднести руки, забрав гроші до шніряної течки й поніс її до виходу, при чому промовив глумливо: “Жебрацька пошта, не варто було трудитися”. Решта прикривала його відворот. Коли він ще згортав гроші до течки, увійшов контрольор Шепс. Побачив револьвер і почув крик “руки вгору” — подався назад. Відчинилися двері з німнати висилкового відділу, ватажок нападу обернувся й вистрілив двічі в відкриті двері. Одна з його куль зранила контрольора Ракочого, що сидів при столі експедиції вечірньої пошти.

На підставі зізнань свідків виходило, що всі напасники, крім провідника, були дуже молоді, руки, в яких тримали револьвери, весь час їм дрижали. (Тут часопис “Діло” зазначає, що це мабуть дрижали свідкам очі зо страху і їм здавалося, що все навколо трясеться). Лише провідник, високого росту смаглявець, був певний себе і наглядав над справністю своїх бойовиків.

Коли напасники були вже на вулиці, почувися крики: “Бандити! Грабінж!” Після того сосипалися стріли. Коло вілли “Гуцулнка” заступив їм дорогу портіер Юрко Мельничук з криком “бандити, поліція!”. Один з утікачів вистрілив два рази і зранив Мельничука в шию та в груди, від чого він помер у шпиталю в Дрогобичі. Напасники побігли до ліса, наткнулися на шофера Манастирського з автом, вистрілили до нього, але не зранили. Без перешкоди побігли в поле і сховалися в лісі.

Цей образ не зовсім відповідає правді. В ході слідства його кільна разів міняли, одначе навіть у

часі судового розгляду майже два роки пізніше він не вийшов таким, яким був насправді.

Майже всіх у поспіху арештованих звільнено на другий день, коли ніхто з поштовиків не міг їх пізнати при конфронтації. Затримала поліція кількох студентів, використовуючи цю нагоду, щоб посиділи вони трохи довше в слідчому арешті і щоб заспокоїти польську публіку, що, мовляв, слідство ведеться, поліція працює, арештує підозрілих.

Серед того всього, шукаючи сенсації, часопис "Век Нови" з Львова вирвався, як Пилип з конопель, подавши в числі з 11 серпня 1931 року, що головним учасником нападу був якийсь Парацан з Стебника. При допомозі своїх спільників, чотирьох опишків з Сольця, заграбив він гроші з чисто кримінальних мотивів. Парацана дійсно арештовано, разом з іншими підозрілими з-поміж бандитського шумовиння в загальній масовій поліційній акції. Це був відомий на всю околицю п'яниця, картяр і гулящий парубійко. Поїхав до Франції на зарібки, там купив собі авто й вернувся ним додому, щоб заімпонувати своїм знайомим. Тут далі вів розгульне життя, часами заробляв тим способом, що возив своїм автом людей по околиці. Воно не раз відмовляло послуху і треба було тягнути його кіньми додому під загальний сміх прохожих глядачів. По кількох днях його випустили на волю.

Всі поліційні заходи не дали висліду, напасники щезли, як дим у повітрі, і якби не випадок майже два роки пізніше, справа ніколи не вияснилася б.

III.

Хто краще може розказати, як відбувався напад, як не той, що сам у ньому брав участь? Бо часописи в найліпшому разі повторюють те, що або полі-

ція пустить у світ, або що репортери тут і там ви- нюхають, а воно найчастіше — невірне, бо ніколи не знають усіх подробиць, а крім того вони натяга- ють справу так, як це їм потрібно чи для задоволен- ня жадою сенсації в публіки, чи для політичних при- чин і самого засуду.

Авторові пощастило віднайти організатора напа- ду на пошту в Трускавці й керівника бойового націо- налістичного підпілля в Бориславщині, Михайла Гна- тева, і зібрати від нього — з першого джерела — точні відомості про підготову й виконання експро- пріяції в Трускавці. Вони подані внизу в формі пи- тань і відповідей.

Питання: Як дійшло до думки про напад у Тус- навці?

Відповідь: Думка про цей напад не вийшла від мене. Влітку 1929 року приїхав до Дрогобича Оме- лян Сенін-Грибівський і разом з Зенком Коссаком відвідали мене. Обговорювали ми положення та мож- ливості бойових виступів у наших околицях і при- йшли до переконання, що найліпше для експропрія- ції надається пошта в Бориславі, там можна споді- ватися найбільшої здобичі. Ми оглянули добре саму пошту та її положення, Сенін признав, що дійсно варто взятися за те діло.

За якийсь час я попався до тюрми в Самборі, як підозрілий за замах на польський “Сокул” у Бори- славі, де відбувалася святочна академія з нагоди річниці здобуття “польського Піднарпаття”. І тоді вперше хтось підготовляв цей напад. Хто був керів- ником тієї підготовки, не знаю. Коли ж я вийшов з тюрми, Зенко Коссак висловився раз у розмові, чи не варто було б ту підготову продовжувати. Тоді я відбув низку зустрічей з нашими хлопцями і довідав- ся від Дмитра Данилишина, що був уже такий плян, з якоїсь причини не дійшло до його здійснення. До- дав при тому Данилишин, що в нападі мав брати

участь, м. і. і він сам та ще й Дорко Муйла. Як карний бойовик, був би не відмовився, одначе спосіб підготовки і сам плян не збудили в ньому віри в удачу. Хотів я ближче про те довідатися в Зенка Коссака, та він тоді скривався перед поліцією, наші зустрічі відбувалися рідко і неначе прихапцем. Але знавши, що був уже такий плян і що Зенко мені про нього нагадував, я вже не спускав тієї справи з очей.

Питання: Як відбувалася підготовка до нападу, хто обслідував пошту і спосіб урядування в ній?

Відповідь: Ми з Василем Біласом оглянули поштовий будинок, його положення, сусідство, рух на вулицях, розположення кімнат в уряді, спосіб урядування вранці, за дня і під вечір, скільки було урядовців, яка була рутинна щоденної роботи, коли найбільше публіки, яке сполучення між окремими кімнатами, чи є охорона, чи нема в поштовому уряді зброї і т. п. Забрало це багато часу, бо не можна було за часто показуватися в будинку. Дуже нам у тому був помічний молодший брат Василя Біласа, Влодко. В висліді тих оглядин прийшли ми до переконання, що напад можна виконати без більшого труду, одначе мусів би він відбутися дуже швидко, бо від пошти до станиці поліції було всього яких 3-5 хвилин ходу. Найліпший час — у літніх місяцях, коли в Труснавці багато лікуванців і в зв'язку з тим великий грошовий рух у поштовому уряді. Найліпша пора — перед закінченням денного урядування, між 5 і 6 годинами ввечері. Це обслідування тягнулося довго ще й тому, щоб переконатися, чи урядування однакове кожного місяця, і танож тому, що вся розвідна йшла ззовні, ми не мали нікого внутрі пошти, від кого можна було б дістати якісь інформації.

До нападу хотіли ми вжити якнайменше бойовиків. Не тому, щоб нам їх бракувало, тільки по засаді — що менше людей замішано в бойову акцію, то тяжче поліції впасти на її слід.

Питання: Який був плян самої акції?

Відповідь: Дуже простий. Призначено до неї боївку з шістьох людей. Я рішився піти сам за провідника. Збірка в лісі за містечком, там ще раз точно обговорити, де хто має стояти і що робити. Звідти одинцем або по двох до поштового уряду. Три в ждальні — один коло головних дверей, два по обидвох її кінцях — бо була вона досить велика і треба було шахувати публіку та прикривати двох, що мали конфіскувати державні гроші в касі. Один у сходовій клітці, звідки був головний вхід до уряду. Всі мали бути точно о годині 5.30 пополудні. Акція почнеться на мій знак. Всі стануть на своїх місцях, накажуть публіці піднести руки вгору і, по змозі, триматися під стінами, я з Васильном Біласом — до каси. Ми вже добре знали, де тримаються гроші, хоч, на жаль, не можна було сподіватися більшої здобичі, найвище яких 20-25 тисяч злотих. Я тримаю урядовців під дулом пістоля, Василько згортає банкноти в велику шкур'яну течку. В ждальні або надворі передасть її Дмитрові Данилишинові, бо він сильніший і легше йому буде бігти з грішми. По виході з будинку — якщо дорога буде чиста й вільна — поділимося на дві групи, коли ж буде якась перешкода в відвороті, тоді підбіжимо трохи разом і розділимося даліше. В будинку стріляти не вільно, хіба в разі крайньої потреби, наприклад, якби випадково був тайний агент і ставив опір, а під час відвороту — на пострах, щоб залякати прохожих і прочистити дорогу, але також у разі дійсної потреби. Людей не вбивати, тільки зранити в руку або в ногу. Біжимо до лісу і звідти розійдемося додому. Кожен повинен подбати для себе про алібі. Успіх акції і тим самим відвороту залежить від швидкості — не дати поліції спам'ятатися і зорганізувати погоню нам по п'ятах, мати час вибігти поза людні вулиці.

Питання: Чи акція пройшла згідно з устійненим пляном?

Відповідь: Можна сказати, що так. Тут мушу заважити, що напад відбувся аж за другим разом. Перший раз — ми вже були в поштовому будинку — я мусів його відкликати в останній хвилині, в ждальні завважив я знайомих, що могли б нас пізнати.

Не вистачало самої технічної та організаційної підготовки. Потрібно було теж грошей, щоб закупити деякі речі, щоб змінити дещо свій вигляд, темні окуляри, шапки тощо. Особливо Василь Білас, Дмитро Данилишин і я потребували того, бо нас могли пізнати. Три інші були з дальшої онолиці і не були добре знані в Трускавці. А грошей ми не мали — вітер свистів у кишенях. Годі було відкладати справу, попередягалися ми, як могли, і так пішли. Тому настрої у всіх не був надто бадьорий. Коли я вже хотів дати знак, щоб починати, підступив до мене Лабовка й шепнув, що є в середині один його знайомий і вже пізнав його. Не пригадую собі, але здається мав це бути Михайло Івасівна. Не було ради, мусів я відкласти напад, а по хлопцях я бачив, що вони тим не знеохотилися, навпаки, виглядало, що були з того задоволені.

Пішов я шукати Зенка Коссака, щоб через нього позичити трохи грошей у Крайовій Команді, вона ж собі це з лишком відбере, коли здобудемо гроші на пошті. На Ринку в Дрогобичі випадково стрінув я Романа Барановського (назвища його тоді я ще не знав, довідався про те аж з газет після процесу за вбивство Тадеуша Голуфна). Давніше кілька разів бачив я його в товаристві Зенка Коссака і з розмов, що тоді велися, набрав я враження, що він також є членом Крайової Команди УВО. Розказав я йому про наші клопоти, як то ми не могли зробити діла через марних парусот злотих на закуп конче потрібних речей. Барановський з місця заявив, що грошей нема і

треба або відкласти напад, або братися за якусь меншу справу. Жаль стиснув мені серце, що так мало розуміння знайшов я — ми ось хочемо здобути засоби для нашої організації і не можемо дістати такої дрібної помочі, самі ж ми бідні й годі нам стягнутися на покриття вступних видатків. З дорогої душі дали б — та не маємо!

Думки про трускавецьку пошту ми не покинули, а невеличкі гроші на підготову здобули в іншому місці, напавши на “Банк Людови” в Бориславі. Власне, назва “банк” була б занадто почесна для тієї дрібної установи, що приміщувалася в одній кімнатці.

Почав я думати, що зробити б, щоб докінчити Трускавець, і пригадав собі, що є такий “банк”. Часами я заходив до нашої кооперативи і там мене просили, щоб я, ідучи на “Волянку” в напрямі Борислава, вступив до того банку й викупив векселя. Пішов я до кооперативи, вже навмисне, запропонував послугу викупити векселя і цим разом добре оглянув увесь цей “банк”. Грошей там стільки, що на жабі волосся, одної кишені за багато, щоб усе помістити — самі тільки векслі. Та не було нічого іншого, тож пішла нас туди трійка. Мене там уже знали, тож я лишився на вулиці прикривати відворот, а два другі зайшли в середину й вичистили все, що там було — готівки окола 150 злотих і купа векслів, що їх ми винули. Ця справа пішла на рахунок місцевих бандитів і вийшла на яву аж тоді, коли перед наглим судом за напад на пошту в Городнку коло Львова почав “сипати” Микола Мотика. І коли ми другий раз увійшли до поштового будинку, була вже охота й інший настрої. Так то нераз така дрібничка може заважити на успіхові чи невдачі.

Цим разом ми виконали напад дуже скоро. Всі точно прийшли, кожен став на своєму місці. Спізнився тільки Петрів, що не знав добре Трускавця, згубився від мене десь на стежках і добіг якраз, коли

все кінчалось. Мусів Данилишин тримати під своєю увагою додатково ще одні двері. Все тривало не більше трьох хвилин, а ми рахували на мінімум п'ять хвилин!

Питання: Ви згадували, що наказували не стріляти під час акції. Тим часом стріли були. Як це сталося й чому?

Відповідь: В поштовому уряді стріляв Дмитро Данилишин. І зробив правильно. Він був одним з найбільш холоднокровних бойовиків і коли на те рішився — видно, що була оправдана причина. Він пильнував двоє дверей і вже це одне вимагало більшої уваги. Нагло службовці з експедиційної кімнати почали ламати двері — вони були зачинені ззовні. Данилишин, почувши гурніт і знаючи, що ми оба з Василем Біласом у середині, шарпнув двері й побачив, що один з урядовців хапав за зброю, яка висіла на стіні. Дмитро дав йому постріл у руку й після того все затихло. До сьогодні не можу зрозуміти, чому на судовому розгляді не було проте згадки ніже одним словом. Правдоподібно не було того і в актах слідства, бо йнакше оборонці самі підняли б ту справу. Пояснюю це хіба тим, що прокурор в акті обвинувачення хотів доказати, що ми без потреби стріляли до безборонних людей, або тому, що не могли опанувати розбурханих нервів. Але повірте мені, що в нікого в нас ні дрібни не було зденервування, хлопці вели себе так, якби це була розвага або забава. А втім, майже всі вони вже не перший раз були в бойовій акції і тримати пістоля в руках — для них не новизна. Зате я й любив їх і був гордий з того, що від нас вийшли такі гарні й добрі бійці за волю України.

На вулиці, коли ми вибігли з пошти, знову впали стріли. Якийсь непоказний чоловічок з розпростертими руками біг напроти мене. Я хотів його підпустити ближче, щоб не схибити, як буду стріляти, а в

той час Василько, що був зараз за мною, випалив у нього і я ще дав йому на додаток у ногу, нехай пам'ятає, щоб не пхатися на людину, що біжить зо зброєю в руці. Він упав, ми побігли далі. Третій раз стріляли, коли Василь Білас мав відлучитися від нас і побігти на місце, де сховав свій одяг, щоб перебраться. На дорозі стояв шофер з Тустанович, що добре мене знав. Василько вистрілив раз чи два на пострах, шофер упав на землю і сховав голову під авто.

Трохи що не дійшло до стрілів, коли я вже йшов сам. Випало мені перебігати через одне подвір'я, до якого ворота були зачинені. В хаті при вікні видно було дівчину, а надворі, недалеко від воріт, через котрі я мусів перескочити, стояв якийсь хлопець і розмовляв з нею. Він був обернений до мене плечима. Не можу зрозуміти чому, але, хоч не знав я його й мабуть ніколи не бачив, але засвербіла мене рука і я рішив, що як тільки він обернеться — пушу в нього кулю. Не можу лишити свідна живим на дорозі до моєї хати. Однак, хоч перескакуючи через ворота я доволі голосно гепнув ногами об землю, він не почув і не обернувся — це спасло йому життя. Аж коли я відбіг добрих сто метрів або й більше, він оглянувся, пустався з криком за мною. За пізно було б мені вже вертатися до нього, та й був би він утік і скрився за хатою. А за кілька днів Дмитро Данилишин питався мене, чи це не я пробігав туди. Шнода, говорив він, що не лишив я йому пам'ятки, бо це найбільший україножер у тій околиці і чимало лиха накоїв нашим людям. Тоді зрозумів я, що мій інстинкт відчув у ньому ворога і що тому я готовий був стріляти до нього.

На кінець хотів би сказати, що всі стріли в тій акції були не то що потрібні, але й конечні, що було їх розмірно мало і що ніякого неспоною чи переполоху серед наших бойовиків вони не викликали, ніякої шноди, на мою думку, нашій акції не завдали.

Питання: Чи ви зголосили про напад вищій команді, а коли так, то коли й кому?

Відповідь: Про напад на труснавецьку пошту я нікому не зголошував. Не було потреби, вища команда вже про те знала, бо підготовлявся він ще перед моїм виходом з тюрми. А потім сам Зенко Косак, через якого йшов мій організаційний контакт, звернув мені увагу, що слід докінчити цю акцію, і знав він, що я взявся за те діло. Я хотів повідомити його про дату нападу, бо може декому — та й йому самому — треба було б постаратися про алібі на той день, але не міг зловити Зенка. Це був час, коли він їздив по цілому краюві, і на такий випадок було в нас з ним домовлення, що в місцевих справах і в наглих випадках, коли не матиму змоги зловити з ним контакту, мусітиму руководитися власним розсудком і, само собою, брати за те відповідальність. Я того завжди льюляльно дотримувався і коли тільки міг, радився з Зенком та зголошував йому мої пляни. Тому було в нього до мене довір'я. Говорили мені про те й мої друзі. Коли я сидів у тюрмі за атентат на польський "Сонул", мій друг Микола Кушнір зголосив Зенкові якусь місцеву "роботу". Зенко зажадав від нього докладного пляну.

— А від Михайла ви плянів не жадали.

— З Михайлом знаюся і співпрацюю давно, і можна зробити виняток, а не можна того переводити в правило.

Питання: Що сталося з грішми, здобутими нападі?

Відповідь: Вони перейшли ось тану дорогу. В часі нападу, згідно з пляном, з каси забрав їх до течки Василь Білас. Ще таки в будинку передав їх Дмитрові Данилишинові. Коли Данилишин відлучався від нас у відвороті, я перебрав від нього течку. В лісі Лабовка з Лоцуняком пішли на Стебник, а я з Ільковом у напрямі на Тустановичі. Зблудили ми стежна-

ми в лісі і прийшли додому вже пізнім вечором. Зайшов я до саду Миколи Кушніра і довідався, що в мене в хаті поліція. Закопав я тим часом гроші на полі й лишився в Кушніра. Передтим їх перерахували — було 19 тисяч з дрібними. На другий день брат Миколи Кушніра, Василь, заніс гроші до Мирослава Тураша, бо так було давніше умовлено з Зенком Косаком, що всякі здобуті грошеві засоби будемо відносити до Тураша. Там ще раз перерахували. На дрібні видатки в підготові і на зворот коштів загубленого напелюха батьна Євгена Петрова відтягнуто сто золотих, що Тураш потвердив, признавши ці видатки слушними.

В газетах була подана сума більша, около 25,000. Ніколи ані перед тим ані потім пошта не зголошувала дійсної суми сконфіскованих грошей. З початку подавала менше, щоб ніби зменшити в очах публіки втрату, а потім почала зголошувати більшу. Пояснювати це можна двояно: в загальній суматосі під час і після нападу завжди знаходився хтось, щоб на рахунок нападу потягнути собі кругленьку сумку, бо ніхто того в таких випадках не міг би перевірити. Або могла пошта, в порозумінні з поліцією, подавати більшу кількість утрачених грошей, щоб з одного боку деморалізувати самих членів організації підозріннями, а з другого боку кидати на них тінь в очах української суспільности. Але всі наші хлопці були чесні й ідейні бойовини, багато з них згинули, повіряться в тюрмах і не може й мови бути про те, щоб хтонебудь з них сягнув рукою по організаційну власність. І навіть та частина української суспільности, що не годилася з революційною тактикою боротьби, це признавала.

Питання: Яке було поліційне слідство безпосередньо після нападу і чи загорнуло ного з його учасників?

Відповідь: Першого арештували Василя Біласа. Щасливим збігом обставин його випустили дуже скоро. Коли Василь добіг до місця, де сховав свій одяг — переодягнувся й ішов додому лісом. Натрапив на купку грибів. Було їх досить багато й усі гарні та добірні, скортіло його їх позбирати і він ніс їх у руках. Уже недалеко його хати стрінувся з місцевим комендантом поліції, який завів з ним розмову про гриби, ще й похвалив, що такі гарні вдалися. Це й послужило йому на місце алібі, комендант поліції свідчив, що в часі нападу Василь Білас збирав у лісі гриби.

До мене прийшла поліція, ще поки я вернувся додому. А спізнився я тому, що, як уже згадував, ми з Миколою Ільновом заговорилися в лісі і збилися з дороги. Ідучи додому вступив я до саду братів Миколи й Василя Кушнірів і від них довідався, що була вже в мене поліція. Отож я залишився в Кушнірів покищо виждати. Заліз я в стодолу дядька Кушніра, на якого не було ніякого підозріння в політичних справах, і там, на снопах, пересидів три дні. Видно було дорогу між Трускавцем і Бориславом, ніч була темна, тільки світла поліційних авт, що ганяли сюди й туди, виблискували серед теміні. Харчі приносив мені Василь Кушнір з кооперативи. Не пригадую собі, чи ще того самого дня ввечері, а чи на другий одень уранці Зенко Коссак переказував Кушнірам через Тураша пораду, щоб я втівав. Та чомусь мені не хотілося, постановив я виждати, аж трохи проясниться положення. А тут і від Васильна прийшла вістка, що в нього все гаразд, арештували і звільнили. Поліція мала роботи повні руки, виарештувала купу людей з тих, що в часі нападу стояли чи крутилися коло поштового уряду. До мене вже не заглядала, та й не видно було, щоб хтось тримав нашу хату під наглядом. Виліз я на третій день зо своєї криївки та й пішов додому. По дорозі вступив до

сестри, що жила тут же побіч, довідатися ближче, чого хотіла поліція. Переночував я вдома і знову пішов до сестри, переглянути часописи. Не було нікого в хаті, всі пішли в поле до роботи, я спокійно собі читав. Коли це — глип — іде поліцай попід вікна і за хвилину стукає до дверей. Був тільки один, дуже чемно попросив, щоб я пішов з ним до поліційної станиці в Тустановичах, хочуть мене там розпитати про януса "дрібничну". Здогадувався я, що це може бути за "дрібнична", однак трохи мене заспокоїло те, що був один тільки поліцай, бо по бойовинів звичайно приходило їх більше, ще й тайні агенти з ними. Лише був я незадоволений з того, що застав він мене за нупою газет, я ж бо завжди вдавав перед поліцією простенького собі робітника, якого ні політика ні газети не інтересують. Зовсім легко міг я дати собі раду з одним поліцаєм і втекти. Та я вже рішився лишатися і в разі потреби переходити слідство. Грозила мені небезпека найбільша в такому хіба разі, якби при очній ставці хтось з поштовинів твердо мене пізнавав. Та за тих кілька днів перед ними пересунулися сотні людей, вони нікого не пізнавали, були шанси, що й мене не впізнають, втомлені безнастанними конфронтаціями. Був я тоді в такому настрою, що легше здавалося мені сидіти в тюрмі, як тинятися на еміграції.

В поліційній станиці мене багато не розпитували, потелефонували кудись і сказали, що поїду до Трускавця. Не могли рішитися, чи скувати мені руки. Не скували, але замість одного, приставили до мене двох поліцаїв і пішли ми не пішки, тільки поїхали фіякром.⁴⁸⁾ В Трускавці списали короткий протокол, головно про мої особисті дані, і посадили до громадської цюпи.⁴⁹⁾ Ніхто мене не пильнував і це також

---

⁴⁸⁾ Кінна повозка.

⁴⁹⁾ Так називали в Галичині арешти сільських громад.

діяло заспокійливо. А ввечері прийшов Василь Білас, приніс ковбасу та пропхав її крізь маленькі ґрати знадвору. Під полудне чергового дня знову повели мене на допит до поліції і тут виявилось, що маю діло не з бориславською тільки з дрогобицькою поліцією. Приїхав допитувати мене аспірант поліції Дмитро Бубен, я був уже з ним знайомий, це він вів слідство за замах на польський “Сокул”. Бубен дуже добре володів українською мовою, його назвище показувало б на перекинчика з українського роду. Привітав він мене, як старого знайомого, та не було часу довго говорити, бо вже почали приводити свідків до конфронтації. Казали мені переодягнутися в інший одяг, наклали окуляри на ніс і з декількох їхніх слів я зрозумів, що вони беруть мене за одного з тих, що стояли в ждальні, так виходило, що за Дмитра Данилишина. Хоч це ані трохи не поменшувало небезпеки для мене, але чомусь на душі стало легше. Так переодягненого завели мене до кімнати, де сиділи свідки, і стали обертати мене перед ними, як коня на торговиці, знімали й накладали окуляри, змінювали шапки на голові — та й повели назад. В часі тієї комедії Бубен випитував свідків, я напружував слух, чи не зловлю чого з їхніх відповідей. Зачув я, як один казав, що я менш-більш такої самої постави, тільки маю інші брови. Дуже це мене врадувало, я за ті брови найбільше боявся, були вони великі й густі, по них найлегше було мене пізнати і завжди вони мене зраджували, а тепер, у такій небезпечній справі — урятували. Ще хотів Бубен знати, де я був, коли поліція приходила до нашої хати ввечері після нападу. Я вже знав, що молодший мій брат Матвій спав під оборогом. Поліція ввалилася з криком до хати, побила одного чоловіка з Урова, що тоді був у нас, забрали молодшу сестру, по дорозі пустили її додому, вона нічого не знала.

— Спав на оборозі, — кажу. Бо поліція туди не заглядала.

— А чому ви не злізли з оборога, коли прийшла поліція?

— Та хто б злавив! Чув крики, били чоловіка, забрали сестру, то я притаївся тихо на оборозі.

— Щось ви мені не виглядаєте на боягуза.

— Може в мене такий вигляд, але я справді боявся і думаю, що й інші на моєму місці не були б такі відважні.

Бубен наказав мені мовчати про все, що тут говорилося й робилося, а то він знову мене арештує і тоді вже не піде мені так легко. Під вечір мене звільнили.

Ось так тільки ми два з Васильюм Біласом були в поліційних руках і щасливо з них висовгнулися. Інших п'ятох хлопців не чіпали, вони ще не були політично підозрілі, то значить, не більше, як усі інші молоді українці в наших онолицях.

Питання: В справі нападу на трускавецьку пошту на перший слід навів поліцію Микола Мотика два роки пізніше.⁵⁰⁾ Звідки він знав про неї, хоч не мав до того ніякого відношення?

Відповідь: Мусів йому про те сказати Василь Білас, що мав до нього довір'я з двох причин. Раз тому, що Мотика доводився йому родичем, а подруге, Мотика був перший, що приніс до Трускавця нелегальну націоналістичну літературу. Данилишин, хоч теж був родич Мотиці, але мало з ним говорив і не любив його, вважав боягузом, а був Дмитро такий, що на перехід не міг стерпіти людей, яким штани зо страху трясуться. Не виную за те Василя. Він же ж не міг знати, що Мотика стане зрадником, а втім — Білас сам за те гірко заплатив.

---

⁵⁰⁾ Гл. Зиновій Книш: Городок, (Срібна Сурма, Торонто 1973)

IV.

Михайло Гнатів з Василем Біласом у часі нападу були в касі поштового уряду. Про те, що діялося в ждальні, де стояли чотири бойовики, щоб пильнувати доволі численну публіку, розказує нам інший учасник нападу, Петро Лоцуняк.

До Української Військової Організації вступив він 1931 року. Розв'язано тоді українську гімназію в Дрогобичі, було в нього більше часу на зустрічі й розмови з товаришами та знайомими. До них належав старший роками його сусід і також колишній гімназійний учень, Михайло Лабовка. Відбувалося тоді багато політичних процесів за діяння Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів, ці справи були темою щоденних розмов між молоддю. Зайшла раз про те мова в нього з Лабовкою і з того часу Лабовка давав йому читати нелегальну літературу — “Сурму”, “Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН”, всякі летючки та брошурки. За якийсь час, на одній з таких зустрічей, Лабовка запитався, чи не схотів би він вступити в члени Української Військової Організації. Лоцуняк радо на те погодився.

“Ще за якийсь короткий час потім — говорить Лоцуняк — повідомив мене Лабовка, що плянується небавом одна експропріяція польських державних грошей, передбачена й моя участь у тому, незабаром “хтось” буде про те зо мною говорити. І дійсно, Лабовка сконтаннував мене з Михайлом Гнатевом, якого я тоді ще не знав ані з вигляду, ані з назвища. Гнатів розказав мені згрубша, як має відбутися напад і яна моя в ньому роля. Все те ще буде остаточно обговорене й устійнене на сходинах у лісі перед самим нападом. Передав він мені також великий пістоль, не пригадую собі тепер його мар-

ни, здається був це “Штаер”. Мав я навчитися ним оперувати і потім віддати, назад дістану його на сходах у лісі, там усім буде роздаватися потрібна до нападу зброя.

Увесь цей час контактувався я з Михайлом Лабовною, а він — з Василем Біласом у Труснаві, може також з Дмитром Данилишином. Властивої організаційної присяги я не складав, тільки нижчий її ступінь, що в нас називався “приреченням”.

Як було заповіджено, пополудні в визначений для нападу день зійшлися ми всі в лісі: Михайло Гнатів, Василь Білас, Дмитро Данилишин, Микола Ільків, Михайло Лабовна, Євген Петрів і я. Їхніх назвищ я тоді не знав, за винятком Василя Біласа, що перед ним складав я вступну присягу. Євген Петрів був мені знайомий з видження, хоч не знав я, що він належить до організації.

Звідти ми розійшлися й пішли кожен іншим шляхом під поштовий уряд, всі мали визначені місця, щоб їх зайняти і ждати на знак, коли починається акція. Мені припало стояти коло головних вхідних дверей і тероризувати публіку в ждальні перед собою. Тому, що зала була велика і можна було в вакаційний час сподіватися багато публіки, поставлено з одної її сторони Дмитра Данилишина, з другого Миколу Ількова. Добре собі не пригадую, яке було призначення Михайла Лабовки, він теж був у ждальні. Завданням Петрова було — теж не можу тепер точно устійнити — стояти на коридорі перед дверима, що вели з нього до поштового уряду. Напад мав початися на знак Гнатєва, що разом з Біласом увійдуть тоді до насової кімнати.

Я йшов полем сам. По дорозі стрів знайомого мені українця Калічака, лякався, чи не

завважить він, що нишеня в мене віддулася від великого калібру “Штаєра” в ній, та ми тільки обмінялися кількома словами, він пішов своєю дорогою.

Зате в самому Трускавці, між купелевим заведенням і поштою, наткнувся я на доброго свого знайомого Михайла Різняка. Пристанув він, щоб поговорити, і на моє здивування сказав, що йде на пошту купити значків, запросив мене підпровадити його, поговоримо по дорозі. Яюсь я спенався його, кажучи, що йду на умовлену стрічу з дівчиною. Та весь час муляла мене думка, чи не забариться він на пошті.

Підійшовши під поштовий будинок, побачив я Василя Біласа в кашкеті й чорних окулярах. В переході попри нього сказав я про мою стрічу з Різняком, на що Білас завважив, що не можна через те відкликати напад (не знав я ще, що вже раз відкликано напад з подібної причини), а втім, може Різняк уже вийшов з пошти, або скоро з неї вийде.

Увійшов я в середину, а щоб не привертати до себе уваги, підступив до віконця купити пару значків. Почув я рух за собою — починався напад — я миттю вихопив пістоля і скочив на своє місце. В тому моменті почув стріл. Проти мене йшов якийсь добродій, як виявилось потім, був це польський майор. Казав я йому піднести руки вгору й відійти набік, він це слухняно виконав. У тій суматосі й паніці серед публіки — хоч тривала вона коротенько — підійшов він з піднятими вгору руками до бічного виходу, вийшов на вулицю й усе ще тримав руки вгору, янби йшов хтось за ним з пістолем.

Вийшли з кімнати Гнатів з Біласом, що тримав у руках течку з грішми, ще навіть не встиг її замкнути.

Коли ми вибігли з поштового уряду, найскоріше відлучився від нас Білас, пішов окремо. Петрів, що спізнився й не встиг зайняти свого становища в сходовій клітці на час, не долучився до нас, танож відступав окремо. Решта нас побігли разом. Чув я за собою кілька стрілів, думав, що за нами погоня і що треба нам відстрілюватися, стрілив і собі один раз угору на пострах. Довелося перелазити через ворота, що стояли нам на дорозі, доволі високі, незручно було видряпуватися на них, тримаючи в руках тяжкий пістоль, я впав на землю, а коли піднявся — стратив з очей моїх товаришів. Звернув я вуличкою наліво і вискочив на поле з конюшиною, пригадую, як тяжко було по ній бігти. Побачив я моїх товаришів і добіг до них якраз у хвилині, коли прийшла пора Данилишинові розлучатися з нами. Це було вже за Трускавцем, під садками, там близько стояла його хата.

Ми побігли далі, до лісу. Добігаючи до річки, оглянулися, побачили юрбу людей, що зібралася на місці, де відлучився від нас Данилишин. Як показалося пізніше, була вже там і трускавецька поліція. Не відважилася бігти за нами, не пробувала навіть стріляти, може тому, що ми відбігли вже добрий шмат дороги.

В лісі ми розлучилися — Гнатів з Ільковом пішли до Тустанович, а ми з Лабовною до Стебника. Перев'язав я Лабовці руку — Данилишин стріляв з-поза нього, майже поклавши йому цівку револьвера на руку, пропалив сорочку і спарив шкуру.

Ще було ясно надворі. Ми замаїлися гілками з дерев і виглядали здалеку, як кущі, посідали під лісом, щоб відпочити й заждати, аж трохи стемніється.

Посутеніло й ми пішли далі лісом, попри дорогу. Проїжджало авто з поліцією, освітлюючи прожектором дорогу на обидва боки. В ліс не запусналися. Пішли з собаками аж рано, та вже було запізно, впала густа роса й затерла сліди, собаки не могли нічого винюхати.

Вже було цілком темно, коли ми прийшли до Стебнина, нікого по дорозі не стрічали. Тільки якісь пастухи пасли коней, ми були в білих сорочках, могли б нас завважити, треба було їх обійти. Втома з бігу вже минула, зате дуже хотілося пити. Проходили ми попри невеликий яроч, побачив я — щось блищить на дні. Може джерело? Нахилився я на весь рот сьорбнув — а це була сільна сировиця, їх повно в тій околиці.

Коло попівства стояли оборози з сіном, в одному з них сховали ми пістолі. За кільна днів, коли вже вспоюїлося від поліційних розшуків, Лабовка їх забрав. Свого я поклав у дерев'яну скриньку зо шкільними книжками, яось ненароком заглянув туди батько, забрав і не хотів мені віддати. Аж коли прийшли Лабовка з Біласом — передав їм.

Тим часом минули вакації і я поїхав до гімназії в Стрию.

V.

Довший час поліція не могла знайти нічого, що навело б її підозріння на котрогось з учасників нападу, щоб зловити нитку та дійти по ній до клубка. Хоч зо шкури вилазила — нічого не вдіяла. Перші її здогади пішли в сторону Зенона Коссана, його арештували і разом з ним, чи пак ще навіть скоріше, Лева Криська, Кобільника й Сенишина. Просиділи вони довший час у слідстві — найдовше Зенон Косак,

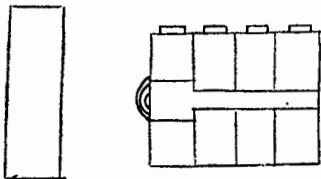
якого причепили ще до вбивства Тадеуша Голуфна, що сталося кілька тижнів після нападу на пошту — нічого їм не доказала, вийшли на волю. Поліція знову стояла, як сліпий на дорозі, і може ніколи не відкрила б справи, якби не прийшов їй з допомогою випадок.

Після голосного нападу на поштовий уряд у Городку коло Львова 30 листопада 1932 року, поліційна погоня зловила Василя Біласа і Дмитра Данилишина. Це дало привід до широких арештувань у Дрогобиччині, поліційні сіті загорнули майже всіх активних націоналістів і прихильників націоналістичного руху, серед них також Миколу Мотику з Трускавця. Той у страху перед наглим судом висипав перед поліцією все, що знав і між тим також і справу трускавецької пошти. Не багато міг сказати про неї, але знав, що брав у ній участь Василь Білас, а здогадувався про Дмитра Данилишина й Михайла Лабовку. Можливо, що замішав теж Михайла Гнатєва, а може тільки підтанкував поліції, коли вона вже від Біласа знала про Гнатєва, як провідника бойової групи в Дрогобиччині. А раз уже поліція зловила перший слід — викриття всієї справи і зловлення учасників було тільки питанням часу. Василь Білас і Дмитро Данилишин згинули, Гнатєву вдалося виїхати за кордон — лишився Лабовка.

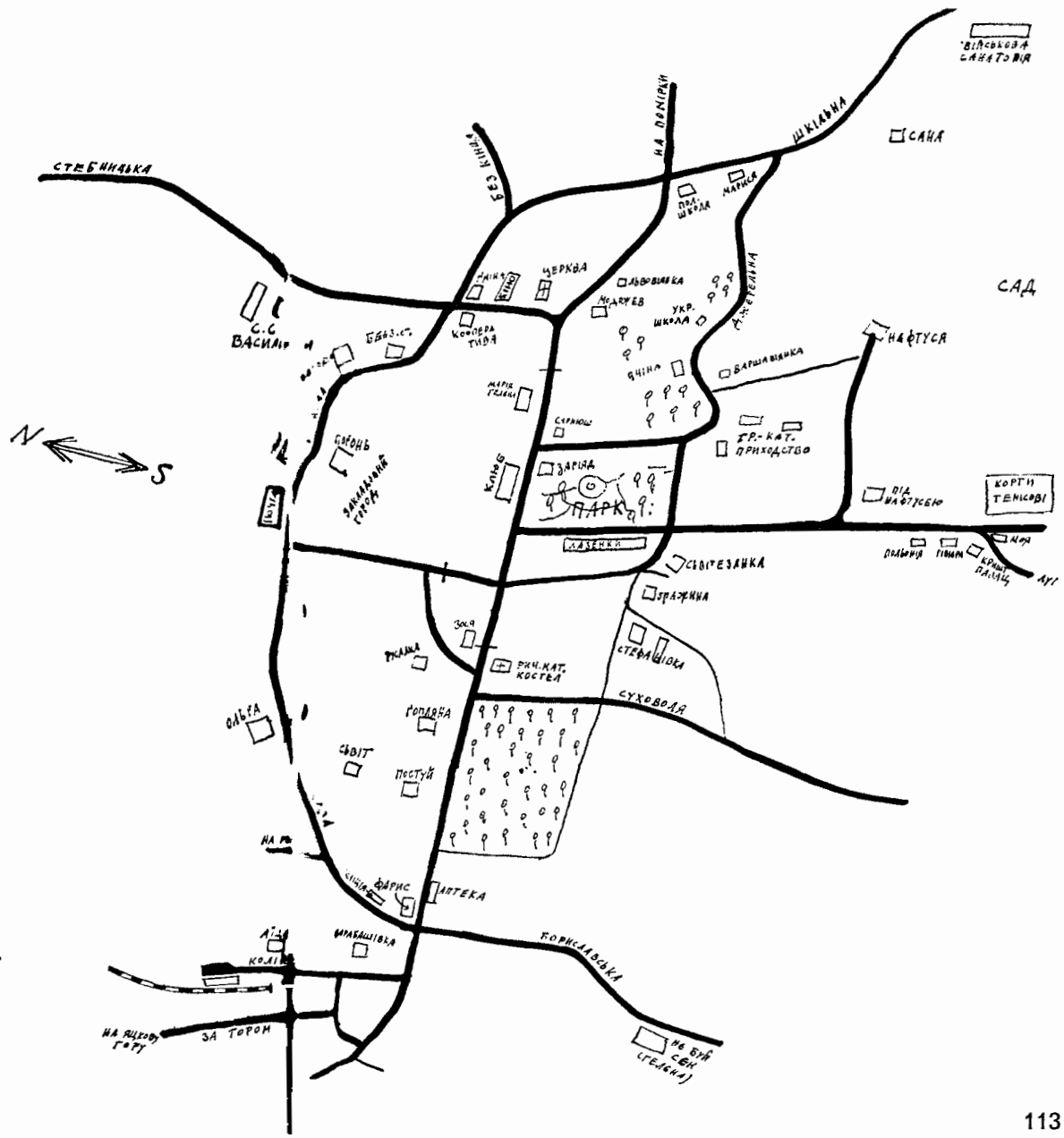
Як далі пішла справа, довідуємося знову від Петра Лоцуняна:

“Взимі 1932 року, по смерті Біласа й Данилишина, поліція перший раз арештувала Михайла Лабовку. Потримала кілька днів і пустила, а на другий день після того приїхав він до мене, до Стрия. Цілком непотрібно, міг бо потягнути за собою хвостом поліцію, що дуже заворушилася тоді в бориславському басейні. Не тільки поставлено на ноги всю місцеву й довколишню

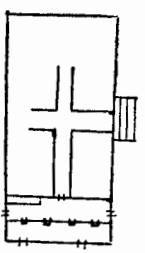
ВУЛ. СТЕБНИЦЬКА

С.С. ВАСИЛІЯНКИ

ПОУТА

ВУЛ. ОВІЗДОВА

поліцію, але й зо Львова прислано двох спеціалістів від українських справ, поліцейних агентів Юзефа Будного й Гірного, як писали про те пізніше газети. Вийшла також на яву ганебна роля Миколи Мотики і вже це одне вистачало, щоб вести себе дуже обережно. Хоч, щодо Мотики, то підозріння на нього було вже давніше, коли арештовано його перший раз, після вбивства Тадеуша Голуфка. Виглядало, наче б він показував поліції на деяких людей. Доведено це до відома Зенона Коссака і він доручив порвати з Мотикою всі організаційні зв'язки. Так і зроблено. Тільки Василь Білас утримував з ним товарисько-родинні стосунки.

Хоч і вийшов Лабовка з поліцейного арешту, та могли його випустити тільки на те, щоб слідкувати, з ким він буде стрічатися. Домовилися ми тоді з Лабовкою, як нам поступати і що говорити на випадок, коли б попалися ми під ключ: заперечуємо свою приналежність до Української Військової Організації та нашу участь у нападі на пошту, навіть якби поліція довідалася про те від Миколи Мотики чи з інших своїх розслідувань.

Знову минуло кілька місяців. А з початком весни 1933 року поліція вдруге накрила Лабовку. День чи два пізніше забрала й мене, приїхав по мене до гімназії в Стрию агент Будни. На перших допитах я до нічого не признавався й усе заперечував, тримався умовленої з Лабовкою тактики. За кілька днів повели мене на очну ставку з Лабовкою, це відбувалося на коридорі дрогобицької карної тюрми "На Гірці". Вийшов напроти мене Лабовка з одвертими руками на привітання:

— Все пропало, Петруню, поліція знає про все. Мотика нас засипав, мусів і я признатися,

розповів, як усе діялося, це вже записано в протоколі. Пропало, нема вже потреби мовчати.

Якби мене грім ударив, я не був би більш здивований та приголомшений. Та ж це той сам Лабовка так ще недавно докладно домовлявся про нашу тактику в разі слідства і як же ж це міг він швидко заламатися? Це був сильний і здоровий хлопець і я твердо переконаний, що якби його поліція була — він затявся б і ні слова б не промовив. А його заскочили отриманими від Мотики й через Мотину інформаціями, під впливом психічного потрясення він і сам признався і мене та й других засипав. Ми нічого не сподівалися і поліція виловила нас, як горобців.

Після того слідство вже довго не тривало. Водили нас з "Гірки" по одному на "льокальну візію" до Трускавця і щойно на кілька днів перед судовим розглядом перевезено нас до тюрми при окружному суді в Самборі.

Ще мушу на тому місці сказати одне. Читав я пізніше в газеті, начебто ми всі призналися під впливом психічного потрясення й духового заламання після трагічної події в Городку і смерті наших друзів Василя Біласа й Дмитра Данилишина. Нічого подібного! Правда тільки те, що нас боліла душа по втраті обох наших геройських друзів. Однак їхня смерть не то що не заламала, але я сказав би, що зміцнила всіх тих, хто з ними колинебудь стрічався в організаційній роботі. Ніякого духового заламання, ані страху, ані зневіри з того приводу в нас — а принаймні в усіх, кого я знав — не було.

Та коли ми побачили, що наслідком зради Миколи Мотики поліція не тільки натрапила на наш слід півтора року пізніше, але й збрала докази, вистачальні не лише, щоб поставити нас

перед суд, але й засудити, здавалося нам, що нема змислу продовжувати собі слідства, це до нічого б не довело, на волю всім нам шлях уже був закритий. Ще якби витримав перший арештований, Лабовна, то може б трималися обори по лінії заперечення й усі ми. Але коли він не тільки сам признався, а й других обтяжив, не було вже глузду заперечувати нашу участь у нападі”.

VI.

Судовий розгляд справи за напад на поштовий уряд у Труснаві призначено на 9 жовтня 1933 року перед лавою присяжних окружного суду в Самборі.

Трибуналом проводив окружний суддя Купровскі, побіч нього вотанти — засідателі судді окружного суду Хшонцевскі й Пайпер, запасний суддя — Смогоржевскі. Протоколував судовий апліант Подгурскі. Звинувачував прокурор при окружному суді в Самборі Зельонка.

Обвинувачених боронили: Петра Лоцуняка — д-р Іван Рогуцький і д-р Володимир Гурневич; Михайла Лабовку — д-р Іван Волошин і висулений судовий радник Теодосій Лісікевич; Миколу Ільнова — висулений судовий радник Іван Білінський та адвокат Гриць Кульчицький; Євгена Мирослава Петрова — д-р Юліян Рабій і д-р Петро Білінський.

Вильосувано й устійнено лаву присяжних суддів, що в цьому процесі складалася виключно з інтелігентів, як звичайно майже самих поляків, тут і там міг трапитися присяжний жидівської національності. З вигляду і з назвищ не здавалося б, щоб були між ними українці, хоч пізніший вердикт показав, що таки мабуть були.

Публіки на залі не занадто багато. Це ж бо тільки що перед кількома днями в тій же самій залі закінчився один з найголосніших і найбільш сенсаційних українських політичних процесів проти Олекси Бунія, Миколи Мотики й Романа Барановського у зв'язку з убивством посла Тадеуша Голуфна, ще далі йшли його відгуки в пресі, ще котилася його луна не тільки в цілій Польщі, але й за границею.

З рідні підсудних у залі сидів батько Петра Лоцуняка й мати Михайла Лабовки, що весь час плакала. На другий день процесу бачимо в залі також сестру Миколи Ількова й сестру сл. п. Василя Біласа. Почавши від другого дня судового розгляду прислухувався йому уважно й робив собі записки представник воєводського уряду безпеки у Львові, адміністраційний радник Літвін.

Підсудні трималися бадьоро й весело, часто між собою перешіптувалися.

На лаві обвинувачених сиділи:

1. Петро Лоцуняк, уроджений 1913 року в Рібчицях коло Дрогобича, замешкалий у Стебнику, греко-католик, гімназійний учень у Стрию.

2. Михайло Лабовка, уроджений 1910 року в Стебнику, греко-католик, нежонатий, салінарний робітник.

3. Микола Ільків, уроджений 1910 року в Тустановичах, греко-католик, нежонатий, м'ясар.

4. Євген Мирослав Петрів, уроджений 1913 року в Бориславі, гр.-католик, колишній гімназійний учень, нежонатий.

Всі звинувачені в тому, що в 1931, 1932 і з початком 1933 року належали до Української Військової Організації. А крім того три перші обвинувачені, що разом з Василем Біласом, Дмитром Данилишином і Михайлом Гнатовом вдерлися 8 серпня 1931 року з револьверами в рунах до поштового уряду в Трускавці та погрожуючи присутнім насильством і взиваючи їх

піднести руки догори та стріляючи з револьверів забрали з поштової каси готівку в висоті 27,480 злотих.

Євгена Петрова звинувачував прокурор за те, що разом з усіма іншими, озброєний, вдерся до поштового будинку, зайняв стійку в коридорі та в передсінку і поміг другим забрати чуже майно, погрожуючи присутнім револьвером.

Протоколянт відчитав акт обвинувачення, це тривало повних дві години. В акті обвинувачення представлений хід подій менш-більш згідно з дійсністю, це вже не було трудно, не потрібно було нічого здогадуватися, фантазувати, бо всі звинувачені призналися до участі в нападі і розказали про його загальний перебіг та про свою участь у ньому, промовчуючи тільки те, що могло б інші особи наразити на переслідування. Авже ж, прокурор прикрашував своє оповідання напруженими сценами, підтверджував донази зізнаннями свідків, щоб надати більше драматичного кольориту, хоч і не легко це зробити в події, що тривала всього три-чотири хвилини.

Увесь акт обвинувачення мав 33 сторінки густого машинового друку, в тому на кількох сторінках переповіджено історію Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів, від "наказу число 1" з дня 2 вересня аж до останніх часів. Подана там точно організаційна схема Української Військової Організації — від Начальної Команди вгорі, аж до п'яток і трійок нанизу. Потім обговорено реорганізацію націоналістичного руху з моментом створення Організації Українських Націоналістів, при чому дочіплено туди й Пласт, його прокурор скваліфікував як "організацію з військово-політичним характером."

Судовий розгляд не потребував нічого ні стверджувати ні доназувати. Все те зроблено вже в слідстві, бо підсудні нічого не заперечували, самі все сназили. В той спосіб увесь процес дістав неначе гаран-

тер прилюдного відтворення переведеного давніше слідства.

Після короткої перерви почався допит обвинувачених. Перший відповідав Петро Лоцуняк. На запит голови трибуналу, чи признається до вини, відповідає:

— Признаюся, що належав до Української Військової Організації і що брав участь у нападі на пошту, але до вини на почуваюся.

Голова трибуналу: Коли признаєтеся до приналежності до Української Військової Організації й до участі в нападі, то чому не почуваєтеся до вини?

Лоцуняк: До вини я міг би почуватися тільки перед українським народом, а тому, що я це робив на користь українського народу, з ідеї, тож нема за мною ніякої вини.

Потім Лоцуняк розказує про те, що знав про підготову нападу, про свою в ньому участь і коротко про відворот.

Прокурора цікавить, що сталося з грішми.

Прокурор: Як це було з грішми? Бо коли Лабовка питав про те Гнатєва, не дістав точної відповіді, Гнатєв сказав, що газети не подали правдивої суми грошей. Чи вас це не дивує?

Лоцуняк: Ні! Скільки було грошей, не знаю, та й не дуже тим цікавився, одначе я свято переконаний, що наша організація отримала всі гроші і що ніхто нічого собі не присвоїв.

Прокурор: Чому ви в лісі, перед нападом, були в такому доброму гуморі і так весело жартували?

Лоцуняк: А що ж, хіба мали ми плакати?

Д-р Рогуцький: Чи вам казав хто стріляти на пошти до людей?

Лоцуняк: Ніхто не казав. Лише було сказано стріляти вгору, на пострах, янби хто нам перешкаджав в акції.

Прокурор: То, власне, навіщо потрібні вам були револьвери?

Лоцуняк: На всякий випадок, якби поліція або хто інший хотів би нам стати на перешкоді. Та й треба було чимсь застрашину публіку, щоб стояла тихо.

Д-р Рогуцький: Чому ви вступили до УВО?

Лоцуняк: Я зрозумів, що ціллю Української Військової Організації є здобути Україні самостійність, а це завжди була моя мрія.

Д-р Рогуцький: А передтим були ви в якійсь організації?

Лоцуняк: Був у Пласті, доки його не розв'язали.

Д-р Рогуцький: Чи ви тоді вже належали до УВО?

Лоцуняк: Ні. Аж по розв'язанні Пласту. Не мав я де організаційно притулитися й пішов до УВО, де збиралася ідейна молодь.

В тому місці дійшло до гострої словної сутички між прокурором і д-ром Рогуцьким. Прокурор назвав Пласт протидержавною організацією, д-р Рогуцький почав це збивати й тоді голова трибуналу відобразив йому голос.

Приведено на допит другого з черги обвинуваченого, Михайла Лабовку. Перше питання голови трибуналу:

— Чи почуваетесь до вини?

Лабовка: Ні, до вини не почувуюся. Як член Української Військової Організації я тільки виконав наказ.

Голова трибуналу: Виконання цього вчинку є вашою виною. Коли ви признаєтеся до вчинку, то чому заперечуєте свою вину?

Лабовка: В нападі я взяв участь, бо того вимагала моя організація. Бувши карним членом УВО, я виконував її накази. Це було моїм обов'язком і я тут не бачу ніякої вини. Вина була б, якби я наказу не виконав.

Голова трибуналу: Розкажіть нам дещо про себе.

Лабовка: Я ходив до школи в Стебнику, а згодом у Дрогобичі. Там скінчив чотири гімназійні класи. На дальшу науку не ставало засобів, я мусів покинути

школу, дістався до копальні і працював там як салінарний робітник, доки мене не арештували.

Голова трибуналу: Як пізналися ви з Василем Біласом?

Лабовна: З ним познайомився я десь у січні 1931 року через Миколу Мотину. Говорили ми про всячину, а коли мова зійшла на організаційні справи, я сам заявив йому з власної волі, що хотів би належати до Української Військової Організації та до Організації Українських Націоналістів, бо вважаю ті організації найбільш ідейними.

Голова трибуналу: А присягу ви складали?

Лабовна: Ні, ялось до того не дійшло. Тільки читав організаційну літературу й відбував зустрічі з Біласом і з Мотиною та говорив з ними про організаційні справи.

Голова трибуналу: А з Гнатевом коли ви стрінулися?

Лабовна: Познайомив мене з ним Василь Білас. Не багато ми тоді говорили, було дуже зимно. Я й не знав, що це був Михайло Гнатів, про те пізніше сказав мені Василь Білас.

Голова трибуналу: Кажуть, що ви схилилися до комунізму...

Лабовна: Це неправда! Ніколи не було в мене ніяких симпатій до комунізму, навпани, уважаю комунізм найбільшим нещастям для України.

Після того Лабовна розказує про напад, те, що знав про підготову його, свою участь у ньому та відворот після акції. Його зізнання цілком покриваються з тим, що говорив Петро Лоцуняк.

Голова трибуналу: А хто брав гроші?

Лабовна: Не знаю певно. Мабуть Білас, бо це дуже спритний хлопець. Він виніс з насичечку з грішми.

Голова трибуналу: Бачили ви потім ту течку?

Лабовна: Так, під час утечі бачив я її, так мені здається, в Михайла Гнатєва.

Голова трибуналу: Знаєте, скільки тоді забрано грошей? Говорив вам про те Гнатів?

Лабовна: Знаю з газет. З Гнатевом про те ніколи не говорив, не моє це діло. Але я глибоко був і є певний, що всі ті гроші пішли на цілі нашої організації.

Суддя Пайпер: А навіщо організація потребує грошей?

Лабовна: Не мені про те говорити.

Д-р Волошин: Чому ви вступили до Української Військової Організації?

Лабовна: Маю дядька, що брав участь у наших визвольних змаганнях. Ми мали тоді наше українське військо і нашу власну українську державу, яку нам пізніше заграблено. Українська Військова Організація бореться за віднову української державности й обов'язком моїм, як молодого українця, до того також причинитися.

Суддя Хшонцевські: То ви карний член своєї організації. І ви виконали б кожен її наказ?

Лабовна: Над деякими справами треба б подумати, бо не кожен може все виконати і до всього надаватися. Я можу взятися за кожне діло, але не знаю, чи міг би кого вбити. Але організація кожному дає такі накази, які він може й повинен виконати.

Д-р Волошин: А що ждало б вас за невиконання наказу?

Лабовна: Я про те знав, ще зани приступив до організації, а потім ще Василь Білас пояснив, що за невиконання наказів організація карає дуже суворо, навіть смертю.

Лабовна відповідав ще на кілька питань менш важливого змісту і на тому скінчився його допит. Процес відложено до наступного дня.

Другий день процесу почався допитом Миколи Ільнова. Голова трибуналу, провіривши його особисті дані, доручив йому розказати про своє життя і про те,

ноли й чому вступив він до Української Військової Організації.

Микола Ільнів: Я народився в Тустановичах і тут почав ходити до школи. В Дрогобичі закінчив дві гімназійні класи, з браку грошей мусів перервати науку. В Тустановичах належав я до Пласту. Курінним у Пласті був Михайло Гнатів і тоді я з ним познайомився. Під впливом моєї родини я з ним не приставав і не сходився ближче, між нашими родинами була незгода. В травні 1931 року Гнатів підступив до мене і сказав, що в порівнянні з національними наші особисті справи мусять відступити набік. Почав розказувати мені про Українську Військову Організацію та про Організацію Українських Націоналістів, про їхні цілі й завдання, про боротьбу за визволення українського народу та віднову самостійної української держави. Кожен ідейний українець повинен причинитися до досягнення тієї цілі і до того найкращий спосіб — вступити до вільної революційної організації. Гнатів мене переконував, я з ним погодився і вступив до організації.

Голова трибуналу: Присягу ви склали?

Ільнів: Ні, тільки вступне “приречення”.

Голова трибуналу: Давав вам Гнатів читати якусь літературу?

Ільнів: Так, я діставав від нього “Сурму”, “Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН”, перечитував та віддавав йому назад.

Потім розказав Микола Ільнів те саме, що й інші, про сам напад. Його місце було в ждальні. Хоч кожен мав своє призначення, але властиво головною особою в ждальні був Данилишин, він стежив за іншими і це він дав знак до застрашення публіки, крикнивши: “руки догори”, як тільки Білас і Гнатів зникли за дверима каси.

Голова трибунала: Чи Гнатів говорив вам щось про гроші?

Ільнів: Так, говорив, що часописи подали за велику суму забраних грошей, але не сказав, скільки їх було.

Голова трибуналу: А що він зробив з грішми?

Ільнів: Передав їх до організації.

Голова трибуналу: Ви це бачили?

Ільнів: Не бачив, але знаю.

Голова трибуналу: А ви що з того дістали?

Ільнів (обурений, піднесеним голосом): Я не йшов грабити для себе, йшов відбирати державні гроші для Української Військової Організації!!!!

Один з присяжних суддів питався, яка була освіта в Михайла Гнатєва, що мав такий великий вплив на молодь. Ільків вияснив, що хоч Михайло Гнатів був звичайним робітником, але щирою та ідейною людиною, тому всі його поважали.

Останній обвинувачений, Євген Мирослав Петрів, не мав чим багато доповняти те, що вже сказали інші. Походить він з Борислава, батьки його — зарібники, не мали змоги посилати його до школи, він скінчив тільки чотири гімназійні класи і заробляв на життя, як сезонний робітник. У Бориславі належав до Пласту і тоді в часі спільної пластової прогульки познайомився з Михайлом Гнатєвом. Коли Пласт розв'язано, він не мав куди подітися і разом з деякими іншими хлопцями знайшов дорогу до Української Військової Організації. Читав "Розбудову Нації", "Сурму", "Юнака", "Бюлетень Крайової Екзекутиви ОУН" — усе те діставав від Михайла Гнатєва і, перечитавши, йому звертав. У нападі на пошту не брав участі. Мав брати, його місце було в сходовій клітці перед головним входом до поштового уряду. Після збірки в лісі йшов слідом за Гнатєвим, стратив його з очей і зблудив на вулицях Трускавця, якого добре не знав. Коли підійшов під пошту на віддаль яких 50 метрів, уже було по всьому, його товариші верталися з нападу. Нічого було йому там робити і він спокійно

вернувся додому. Гнатів йому за те не докоряв, зрозумів, що це не його вина, тільки чистий випадок. На запит голови трибуналу вияснює історію з капелюхом. У лісі він дав Гнатеву свій капелюх, чи пак капелюх його батька. В дорозі чи в відвороті Гнатів капелюх згубив, батьно допитувався за своїм капелюхом і Гнатів дав йому 40 злотих, щоб відкупити такий самий капелюх.

Суддя Пайпер дивується, що Петрова не покарано за невиконання наказу, а от його товариші говорили тут, що за такі провини організація карає дуже суворо. Петрів ще раз повторив, що він наказу не виконав не з власної вини, що Гнатів знав його не від сьогодні, як послухного члена організації, не мав причини йому не повірити, навіть турбувався, чи не згинув він у стрілянині перед поштою, бо газети писали, що тоді когось убито.

VII.

Закінчилися допити підсудних, відкрито доназове поступування, почали зізнавати свідки. Покликано їх до процесу 45, хоч, власне, вони не могли нічого нового додати до того, що вже було відоме з допитів підсудних, свідки хіба могли або потвердити оповідання підсудних, або їх затемнити непевними свідченнями чи своєю фантазією. Але того вимагала судова процедура, бо згідно з новочасним розумінням карного права саме признання підсудного ще не є доказом правди.

Перша зізнавала **Іда Людмарівна**, поштова урядничка, тепер замешнала в Дрогобичі. В дні нападу була насиркою пошти в Трускавці, приготувляла гроші до висилки, якраз до касового відділу ввійшов начальник, щоб зробити з нею денний підрахунок. Нагло вбіг молодий хлопець, низького росту, казав їй під-

нести руки догори й нічого не говорити. Мав темні окуляри й академічну шапочку на голові, в руці тримав пістоль. Вона зірвалася і стала в дверях, що вели до кімнати начальника. Там побачила другого молодого чоловіка, високого, в капелюсі, теж з револьвером у руці, всі службовці стояли з піднесеними вгору руками. Гроші були в шухляді, около 28,000 злотих. Усе те йшло страшенно швидко. Зо свого місця коло дверей не бачила, хто брав гроші. Нікого з підсудних не пізнає.

Марія Матольсна, вислужена поштова урядничка, працювала ліквідаторкою в одній кімнаті з Людмариною, зізнає без присяги. Хтось крикнув до неї: “Прошу встати!” Вона так налякалася, що її наче спаралізувало, треба було три рази повторити їй цей наказ. Хлопець приклав їй дуло пістоля до чола і відпровадив до сусідньої кімнати. Там бачила ще двох хлопців з револьверами. Нікого не пізнає.

Ядвіга Мончарска, літ 43, вислужена поштова урядничка, замешкала в Перемишлі, без присяги. Урядувала при телеграфі, по п'ятій годині пішла помагати в касі, сиділа коло вікна до фронту. В кімнаті начальника почула рух, а потім голос: “що це за жарти!” Відвернулася від столика, побачила високого чоловіка в чорних окулярах, що спрямував на неї револьвер. В сусідній кімнаті начальника бачила ще двох напасників, разом було їх три: один страшив насирку, другий начальника, а третій забирав гроші. В ждальні всі тримали піднесені догори руки. Чула стріли, не пригадує, скільки і не знає, звідки доносився їх гук.

Андржей Длугош, 46 літ, начальник пошти, без присяги. Вертався з телеграфічного відділу і в тій хвилині влетів до його кімнати високий чоловік у темному одязі в академічній шапочці, настрашив його револьвером. У касі бачив тільки двох напасників,

тут нікого не пізнає. Зараз після нападу підраховано втрату і стверджено, що бранує 27,480 злотих.

Те саме говорить **Марія Длугош**, жінка начальниці пошти, що працювала в надавчій відділі, на хвилину перед нападом зайшла до кімнати свого чоловіка. Нікого не пізнає.

Зофія Чайковська, 24 роки, поштова урядничка у Львові. Сиділа в надавчому відділі коло столика контрольора Івана Ракочого. Почула в уряді рух, інакший, як звичайно, і побачила коло себе чоловіка, що наказав їй піднести руки. Вона послухала, але запиталася, чи це має бути жарт, а він погрозив їй револьвером і відпровадив набік. На голові мав чорний напелюх. Бачила ще одного, не знає, чи був третій. Нікого з підсудних не пізнає.

Соломон Шепс, поштовий урядовець, 54 роки, в часі нападу був у висилковому відділі (експедиції) і коли вийшов до ждальні, заступив йому дорогу високий чорнявий чоловік у темних окулярах, з револьвером у руці, крикнучи "руки вгору". Шепс не підніс, тоді той чоловік приставив йому револьвер до чола, Шепс затрясся зо страху й підніс руки. Ззаду почувся рух і цей напасник вистрілив двічі вгору. Одна з тих куль, правдоподібно відбившись, зранила в руку його товариша Івана Ракочого. Свідок бачив усіх напасників, було їх — на його думку — сім. Чув, як кодин з них крикнув до жінки в кіоску: "не лякайтеся, пані, нічого вам не станеться". Бачив, як з ждальні виходили три напасники, один з них ніс гроші.

Антоні Ліпка, 44 роки, нижчий поштовий службовець у Львові. Стояв ув експедиційному відділі, прийшов тоді контрольор Ракочий, щоб допомогти йому в праці. Почув рух, "не такий як мав би бути", і хотів відчинити двері. вони не подавалися, він сильно на них напер, вскочив до ждальні і побачив револьвер перед своїм носом. Спочатку думав, що це фотограф з Трускавця, та коли побачив ще такі два апарати,

зрозумів, що це напад на пошту. Всі люди в ждальні стояли з піднесеними вгору руками. Свідок кинувся втікати, тоді напасник ударив його по обличчі та штовхнув пістолем у груди. Свідок упав на землю і почув два постріли, стріляв тільки один напасник. Показує на Лабовку, як на того, що стояв при дверях між коридором і ждальнею, одягнений у короткі штани, так звані пумпи.

Тут піднявся Лабовка і признав, що він стояв у ждальні, але мав на собі не пумпи, тільки довгі штани.

Д-р Юліан Рабій: В часі слідства проти Сенишина ви, при конронтації з ним, заявили, що **рішуче** пізнаєте його, як того, що стояв при дверях, а потім показалося, що Сенишина зовсім там не було.

Антоні Ліпка: Він був дуже подібний до Лабовки.

Д-р Рабій: В такому разі це не було "рішуче". Знову ж при конфронтації з Кобільником ви показали на нього, як на того, що вас ударив. А в дійсності його теж там не було:

Свідок Ліпка: Він також був дуже подібний до того напасника.

Марія Бен, 26 літ, замешкала в Труснаві, продавала газети, книжки та всякі дрібнички в кіоску "Льот" у ждальні поштового уряду. Прийшла до неї сестра з малою дитиною. Вони почули вигук "руки вгору", а перед собою, коло поштового віконця — чоловіка з револьвером у руці. Обидві на смерть перелякалися а сестра крикнула: "Мій Боже, мій Боже!" Тоді приступив до неї чоловік з револьвером і заспокоював: "не бійтеся, пані, нічого злого вам не станеться". Тепер, коли вже минув той страх, вона з гумором розказує, як публіка стояла з піднятими вгору руками вже й по втечі напасників, а одна пані навіть на вулицю вийшла, не спустивши рук.

Минола Ільків пізнає свідна і признає, що це він заспокоював тоді янусь жінну з дитиною.

Нісен Фінкельштайн, літ 53, поштовий контролёр, тепер замешкалий у Перемишлі, разом з Ліпкою сортував листи й пакети в експедиції. Стояв коло свого столика, лицем до стіни, плечима до входу. При другому столику стояв урядовець Ліпка. Коли почули рух у ждальні, Ліпка хотів відчинити двері. Почулися крики, загриміли стріли, свідок зо страху втік на подвір'я й нічого не бачив.

Іван Ракочий, 56 літ, поштовий контролёр, греко-католик, українець, а присягу складає та зізнає в польській мові. Замешкалий у Зимній Воді коло Львова. Разом з Ліпкою прибивав печатки на листах в експедиції. Почув рух у насі й після Ліпку поглянути, що там діється. Ліпка відчинив двері, відскочив і втік на подвір'я, ні слова не сказавши Ракочому. Тоді він сам пішов до ждальні й побачив, що там усі стоять з піднятими вгору руками. В тім моменті хтось крикнув на нього, щоб також підніс руки, впав стріл, один чи два — того собі не пригадує — і свідок почув, що ранений у руку. Той, що стріляв до нього, був високий, у темних окулярах. Після нападу перев'язав йому руку лікар д-р Зеліньскі. Цього самого дня відвезено його до шпиталю і в Дрогобичі лікувався він вісім тижнів.

Зізнання свідка Ракочого, що стояли в прямій суперечності зо свідченнями Антоніго Ліпки й Соломона Шепса, викликали сильний словний бій між обома сторонами з одної і прокурором та трибуналом з другої сторони.

Д-р Іван Волошин: Чи високий чоловік в окулярах, стріляючи, ціляв безпосередньо у вас?

Ракочий: Так, він націлювався на мене, вистрілював один раз і тоді мене зранив.

Д-р Волошин: А свідок Соломон Шепс зізнавав тут перед нами, що високий мужчина вистрілював двічі, але вгору, одна з куль правдоподібно відбилася від стіни і зранила в руку його товариша.

Голова трибуналу: Не пригадую собі, щоб свідок Шепс говорив таке.

Прокурор: стверджує, що вийнята з рани куля не була zdeформована, отже не могла зранити свідка Ракочого, відбившись від якогось твердого предмету.

Ракочий: З цілою певністю тверджу, що напасник ціляв і стріляв у мене, а щодо Соломона Шепса, то я його зовсім там не бачив.

Трибунал з прокурором та оборонцями оглядають близну на руці Ракочого. Є тільки одна, кудю куля ввійшла, нема другої, кудю вона повинна б вийти, бо з прямого пострілу не могла застрягнути в м'якому тілі. Є очевидне, що свідок бреше, і тоді д-р Іван Волошин поставив внесення:

1. Відчитати протокол судово-лікарських оглядин свідка Івана Ракочого.

2. Покликати знавця на ствердження, що відбита від твердого предмету куля має ще настільки сили, щоб зранити.

3. Ще раз допитати свідка Соломона Шепса, який рішуче обстоював, що були два стріли до стелі, тим самим ніхто не міг ціляти в Ракочого з наміром його зранити.

Д-р Юліян Рабій підтримав внесення свого товариша-оборонця, бо хоч не має це важливого значення для підсудних, котрі під час нападу не стріляли, але йдеться про ствердження факту, що був наказ не стріляти до людей.

Голова трибуналу відчитав протокол лікарських оглядин свідка Івана Ракочого і там записано, що куля зранила його ззовні, **ззаду**. Тим самим не міг його зранити напасник, що стояв **перед**, а не за Ракочим.

Дальшим двом внесенням спротивився прокурор. По десятихвилинній перерві трибунал проголосив, що внесення ті відкинув.

Томаш Гриневіч, 34 роки, старший поштовий "почтиліон", зізнає заприсяжений, живе у Самборі. На-

чальник пошти казав йому залишитися в уряді для додаткової виплати грошей і він ждав у залі листоношів. Около шостої години почув стріл, з початку не дуже на те звертав увагу, але коли хотів вийти до ждальні, якийсь молодий чоловік наставив на нього пістоль. Свідок здогадався, що це напад, замкнув двері й побіг до телефонічної централі, щоб котрийсь з напасників не знищив телефонічних сполучень, і наказав телефоністці повідомити поліцію про напад. Виглянувши крізь вікно, побачив, що вже по нападі, напасники втікали вулицею.

Пізнає Петрова, як того, що стояв у ждальні. Пізнає його по рості, поставі, чорнявому волоссі і способі зачіски. Здивував тим усіх, навіть трибунал. Досі всі твердили, що Петрова в середині поштового уряду не було, та й не було це його призначенням, йому визначено пост у сходовій клітці, перед вхідними дверима, але й туди він не дійшов, спізнився. Зрозуміло, що Євген Петрів заперечив свідчення Гриневіча, як неправдиві.

Голова трибуналу відчитав зізнання свідка в слідстві, цілком суперечні з теперішніми. Тоді він говорив, що той чоловік був білявий, з зачесаним догори волоссям. Гриневіч не вміє пояснити, чому так записано в слідчому протоколі, може слідчий суддя помилився. Тепер він говорить правду.

Д-р Юліян Рабій: Коли ви побачили цього напасника?

Гриневіч: Зараз по першій стрілі.

Д-р Рабій: І сьогодні, по двох ронах, кажете, що пам'ятаєте докладно, а безпосередньо по нападі, перед слідчим суддею Скуржинським, не пам'ятали точно.

Свідок Гриневіч не вміє на те дати відповіді.

Д-р Рабій: Чи цей напасник був в окулярах?

Гриневіч: Так, мав темні окуляри.

Встає Євген Петрів і каже, що окулярів не мав, інші підсудні це підтверджують.

Два свідки, **Олександр Квін**, літ 30, нижчий поштовий урядовець, та **Р. Савицький**, греко-католик, поштовий урядовець, тепер обидва замешкалі у Львові, в моменті нападу працювали в експедиційній кімнаті разом з Ліпкою, Шепсом і Ракочим. Коли Ліпка відчинив двері до ждальні, Квін побачив молодого чоловіка в темних окулярах, з револьвером. Гримнув стріл, свідок зо страху втік на ганок і там почув другий стріл. Перший стріл мусів піти вгору, бо коли б напасник стріляв прямо перед себе, в сторону експедиційної кімнати, напевно був би поцілів свідка, що стояв перед самими дверима. З ганку свідок дістався до сутерин,⁵¹⁾ а звідти на вулицю. Не бачив нікого з напасників. Побіг повідомити поліцію про напад і коло вілли "Зніч" побачив, що напасники вже втікають.

Савицький теж бачив чорнявого в окулярах, уже аж після першого стрілу. Потім чув ще два постріли. Втік через ганок на вулицю, добігаючи до вілли "Зніч", бачив п'ять утікачів, що бігли в напрямі Стебницької вулиці.

Не може відповісти на запит д-ра Волошина, котрий з черги постріл поцілів Івана Ракочого.

Стефанія Доманьсна, літ 31, поштова урядничка у Львові, без присяги. В часі нападу на пошту її там не було, того дня вийшла вже о 2 годині. Але пізніше, під вечір, разом з матір'ю переходила попри поштовий уряд, увійшла до середини й говорила при віконці з начальником. Нараз прибігла її мати і сказала, що в ждальні бійка. Доманьсна відхилила двері й побачила високого чоловіка з револьвером у руці. Зрозуміла, що це напад, зійшла по сходах наниз, ніхто її не стримував. Вона перша вийшла з поштово-

---

⁵¹⁾ Приміщення в будинку нижче рівеня вулиці.

го будинку й побігла на поліцію повідомити про напад.

Встає Петрів і каже, що коли стояв недалеко пошти, бачив ту саму паню і чув, як вона говорила: "шнода, що ніхто не замкнув дверей". Доманьсна собі того не пригадує, однак признає, що могла таке говорити.

Антоніна Гіршфельд, мати Доманьскої, свідчить заприсяжена. Вона ждала на дочку на вулиці, коли ж здавалося їй, що це за довго, хотіла її викликати. В дверях стояв молодий чоловік, що не хотів їй уступитися з дороги. Було ще двоє-троє дітей у коридорі. Цей чоловік не дуже то радо пропустив свідка. Вона спочатку не могла відчинити дверей, коли ж на решті трохи їх відхилила, якийсь чоловік націлився на неї револьвером. Був він середнього росту, на голові мав академічну шапочку. Побачила дочку, крикнула "напад!" Обидві втікали і при вихідних дверях з будинку нікого вже не застали. Не пам'ятає, чи дочка говорила їй, що не було нікому замкнути дверей. Петрова не пізнає.

Д-р Рабій і голова трибуналу запитують її, як був зодягнений цей молодий чоловік у сходовій клітці. Гіршфельдова каже, що мав він на собі ясний плащ. Це виключало б Петрова з участі в нападі, бо з дотеперішніх зізнань так у слідстві як і в судовій залі виходило, що Петрів не йшов до нападу в плащі.

Матильда Янецна, 30 літ, поштова урядничка в Кракові, на домагання оборони зізнає заприсяжена. Вона урядувала в кімнаті з телеграфом і телефоном, крізь вікно бачила, як увійшли до поштового будинку наперед два молоді хлопці, а потім ще три в темних окулярах. За яку мінуту влетів до неї Томаш Гриневіч з криком, що стався напад на пошту. Вона негайно сполучилася з поліцією, але в тій же самій хвилині завважила, що напасники вже вискочили з пошти, останній з них вистрілив раз у напрямі по-

штового будинку, другий стріляв перед себе, бачила, як один чоловік упав на землю. Тоді вже бігло шість утікачів і знову останній з них стріляв.

На питання голови трибуналу, чи пізнає між підсудними кого з напасників, показує на Лабовку.

З цим свідком дивна історія. Вона пізнавала всіх, кого їй показували, чи живого, чи на фотознімці. Коли ще в тій справі велося слідство проти Кобільника, Криська, Сенишина й Коссака, вона пізнавала напасників у всіх них, за винятком Коссака. 8 червня 1933 року Лабовки не пізнала, тепер же ж його пізнає. Натомість пізнавала тоді Миколу Ільнова, а тепер він видається їй за високий. Про Криська говорила рішуче, що це він стріляв, добре це бачила і виразно його пізнавала.

Д-р Юліян Рабій: Пані, ви свідчите вже четвертий раз, за кожним разом “станофчо”,⁵²⁾ тож заявіться нарешті сьогодні, котрі з ваших свідчень правдиві!

Матильда Янецна: Я бачила так багато людей і фотографій тих, що нібито мали бути учасниками нападу, що тепер не можу всього спам'ятати. Але я завжди зізнавала правду, згідно з моїм переконанням.

Д-р Рабій: То прошу пані сказати “станофчо”, чи тим, хто стріляв, був підсудний Микола Ільнів, чи ні?

Свідок не може сказати ані так, ані ні.

Підсудний Лоцуняк заявляє, що це він виходив останнім з поштового уряду, але заперечує, наче б тоді стріляв. І він був у ясному одязі, а свідок Янецка говорить, що останній виходив і до пошти стріляв чоловік у темному вбранні.

Д-р Іван Волошин: Чи ви, пані, здаєте собі справу з того, що пізнаючи так людей наліво й направо ви могли невинним людям зготовити акт обвинувачення?

---

⁵²⁾ По-польському: рішуче.

Свідок Матильда Янецка мовчить.

Це був останній свідок з-поміж поштових працівників, що урядували там у часі нападу. Коли слідкувати уважно за їхніми свідченнями, побачимо, що вони хаотичні, в багато дечому собі суперечні і якби підсудні не призналися до участі в нападі й самі не подали, що хто з них робив і яке мав призначення в розподілі роль, ані поліція, ані суд на підставі зізнань поштовиків не могли б виробити собі ясного образу тієї події. Вони нікого не могли пізнати, за винятком Ліпки, що пізнавав Лабовку, або пізнавали за багато людей, що не мали ніякого відношення до нападу, або пізнавали раз того другий раз іншого, раз пізнавали, другий раз заперечували і в більшості на судовому розгляді про нікого з підсудних не могли сказати щось понад усякий сумнів. А вже шкода й говорити, щоб можна було устійнити, де стояли окремі напасники та яку функцію признавав кожному з них плян акції. Що більше, годі було б навіть ствердити, скільки було учасників: одні казали, що п'ять, другі — шість, а треті, що сім. І серед того всього, в паніці серед присутних, яна не покинула їх навіть після відвороту напасників — свідки преспокійно собі виходять без перешкоди на вулицю, навіть через головні двері (!!), що їх спеціально пильнував один з напасників, другі біжать на подвір'я, треті на ганок і звідти стрибають теж на подвір'я, а ще один навіть до пивниці, і звідти виліз на вулицю. І всі біжать на поліцію повідомляти про напад! А в той час чотирьох бойовиків з револьверами в руках спокійно тому приглядаються, дозволяють на те все, хіба що для постраху вистрілили два рази в стелю! Не треба бути великим знавцем людської натури, щоб прийти до переконання, що те діялося не в дійсності, тільки переважно в уяві тих свідків, що в часі нападу вони трясли штанами чи спідницями зо страху і прийшли до себе, аж коли поліція розпитувала їх на місці на-

паду і тоді кожен — один більше, другий менше — говорив не те, що він справді робив і як поведився, тільки те, що він міг чи повинен би зробити.

І це не був виняток, таке діється в 99 на 100 випадках. Свідки в моменті нападу залякані, одні неначе посліпли, другим усе двоїться в очах, а всі звертають увагу на фрагменти, ніхто не має повного образу перед очима. Дехто свідомо бреше, дехто хоче похвалитися, дехто боїться і промовчує. Повторюють часто не те, що самі бачили й пережили, тільки те, що перечитали потім у газеті, або що зручно підсунула їм поліція.

Якби арештовані мовчали, або заперечували свою вину — процес виглядав би цілком інакше. Тоді режисуру бере в свої руки поліція. Складає собі образ з уривків протоколів допиту підсудних, відповідно до них нагинає свідків, чи то просто намовою, граючи на їх патріотизмі, чи то використовуючи їх легковірність поволі й невидно на них впливає, доки вони самі не стануть глибоко переконані в правдивості своїх тверджень. Решту доповняють поліційні свідки та “конфіденційні інформації”. Тепер усе те не було потрібне, було ясно, що всіх обвинувачених засудять і поліція з прокурором не дбали про тонкощі доназового поступування.

Звертають на себе увагу свідчення Ракочого, як виходить, українець, що “перестарався” в службовості і свідомо та непотрібно говори́в неправду, та Томаша Гриневича, або йнакше: Томи Гриневича (бо польське ім'я не Григор-Гринь-Гриневич, тільки хіба Гржегорж — Гржесь-Гржесевич), що вперто іншов по лінії обтяження своїми свідченнями підсудних, навіть коли того не було потрібно ні прокуророві ні судові.

VIII.

Перед трибуналом почала тепер пересуватися група свідків з-поза службового складу поштового уряду: люди, що того дня прийшли до пошти за ділом, випадкові прохожі на вулиці, особи, що бачили напасників у часі відвороту.

Сильвестер Зайдель, літ 45, майор, замешкалий у Варшаві. Разом з дружиною прийшов висилати гроші поштою. Коли стояв у ждальні, один з напасників крикнув до нього “руки вгору” й погрозив револьвером. Спочатку не розумів він, що це має значити, але коли другий скомандував йому: “обернись, пріч”, то свідок бачив, що всякий опір безвиглядний, тим більше, що він не мав при собі зброї. Один з напасників випровадив його до експедиційної кімнати. Не може сказати, котрий з підсудних скомандував обернутися й вийти і взагалі не пізнає нікого з них. З експедиційної кімнати вийшов через ганок на подвір'я і тоді почув стріли. Дружина лишилася в ждальні і вийшла по нападі головними дверима.

Це той сам свідок, що хоч уже на вулиці, але в переляку йшов далі з піднятими вгору руками, про що писали газети. Але що свідчив він спокійно і не висловлювався образливо як про сам напад, так і про підсудних — ні оборонці ні підсудні не хотіли засоромлювати майора. Тільки Лоцуняк вияснив, що дійсно крикнув “преч, втил” до якогось добродія, що зволікав з піднесенням рук, та це було вже по стрілах.

Михайло Різняк, літ 22, купець, греко-католик, на домагання прокурора запряжений. Був помічником у книгарні Тварога в Трускавці, його виправили на пошту висилати гроші. Стрінув групу молодих людей, між котрими побачив свого товариша Лабовку, що значуче моргнув на нього, чого свідок з початку не розумів, аж пізніше здогадався, що це може бути

знак, щоб з ним не розмовляти. Пішов до книгарні і там довідався від покупців, що стався напад на пошту. Звідки знався він з Лабовкою, спочатку не міг пригадати, здається, що зо школи в Стебнику, було це ще в 1925 році.

Сконфронтовано свідна з Лабовкою і цей potwierдив його свідчення.⁵³⁾

Голова трибуналу (до Лабовки): Яким способом влада довідалася, що свідок Різняк бачив вас на пошті?

Лабовна: На поліції питалися мене, чи я знаю Різняка. Я з того зрозумів, що може мене Різняк засипав.

Юрно Мельничук (у польській пресі та в акті обвинувачення: Юзеф Мельнічек), 30 літ, греко-католик, робітник у кооперативі "Єдність", що містилася в відді "Гуцулка". Управитель кооперативи послав його купити значків. Він призабув про те і працював на подвір'ї, пригадав собі, аж коли почув стріли від сторони пошти. Пішов на пошту й коли вже доходив туди, побачив, як з вхідних дверей утікало п'ять молодих людей. Він крикнув "поліція, бандити", нападники почали до нього стріляти, одна куля застрягла йому між ребрами. Там же зараз лікар зробив йому тимчасову перев'язку і він мав ще настільки сили, щоб дійти до шпиталю. Кулю йому вийняли, лікувався він майже місяць, по трьох тижнях уже міг ходити на милицях і тоді вже сам ходив до амбуляторії на перев'язки.

---

⁵³⁾ Одна тут неясність: "Новий Час" подає, що свідок входив до ждальні й тоді побачив Лабовку, отже мусів його бачити вже внутрі поштового будинку, хоч і міг пізніше Лабовна вийти, ще заки почався напад, а в "Ділі" стоїть, що ту групу людей свідок стрінув уже по своєму виході з поштового будинку.

Свідкові показано плян довнілля пошти, щоб пізнав він з пляну, де тоді стояв і звідки йшли до нього стріли. Додав він тоді, що не тільки втікачі з поштового будинку стріляли до нього — всі бігли з револьверами в руках, один з них був помітно нижчий від других — але також один з тих, що стояли між публікою. Це викликало сенсацію, бо могло обтяжувати Петрова, який саме в тому моменті доходив до поштового уряду. Був це високий чоловіча в ясному одязі. Почувши, що свідок кричить “поліція” — витягнув з кишені пістоль і стрілив свідкові в груди.

Голова трибуналу відчитує свідчення Мельничука в слідстві, де він зізнавав, що вистрілив у нього тип, який вибіг з пошти, нижче середнього росту, в окулярах. (Петрів, як відомо, не мав окулярів). Між обома тими зізнаннями є суперечність у кількох точках, отже нехай скаже свідок ясно, котрі з них правдиві.

Мельничук каже, що перші свідчення складав у гарячці, навіть не присягав, рахувався з тим, що може вмерти від рани. Не може ствердити чи той, що стріляв до нього, стояв на обсервації перед поштою і чи потім долучився до втікачів. З підсудних нікого не пізнає.

Суддя Хшонцевскі: Як далеко ви стояли від того напасника?

Мельничук: Могло бути яких вісім метрів.

Підсудний Євген Петрів каже, що коли стояв на боці і глядів на відворот напасників з поштового уряду, бачив також свідка Мельничука. Він простягав руки, якби хотів ловити когось з них і біг за учасниками нападу з криком “поліція, бандити!”

Василь Гурін, 24 роки, греко-католик, робітник, неграмотний, був сторожем у готелі “Брістоль”, що недалеко пошти. Його свідчення внесли трохи веселости в судову залю, де почалася вже відчуватися твома від монотонного перемелювання одного й того

самого стільни свідками. В часі нападу був він на першому поверсі і коли почув стріл, здавалося йому, що “крамниця валиться”, а говорив це з таким переконанням, що зала вибухнула сміхом. Збіг наниз і стояв коло вхідних дверей, коли напасники вже втікали. Один з них вистрілив, свідок бачив, як куля потрапила в одвірок коло нього і зо страху втік за двері — знову сміх у залі. Потім, з цікавості, обережно висунув носа з-поза одвірна — втікачі вже були коло вілли “Гуцулка”. Нікого з лави підсудних свідок не пізнає.

Два свідки, д-р Юзеф Вассербергер і д-р Юзеф Ельбер, оправдали свою неприсутність. Відчитано їхні свідчення в слідстві — вони стояли в ждальні між публікою і нічого нового в своїх зізнаннях не сказали.

Станислав Ганас⁵⁴⁾ 27 літ, греко-католик, електромонтер, замешкалий у Бориславі, на внесення прокурора запряжений. В часі нападу 8 серпня він ішов Об’їздовою вулицею коло пошти. Почув стріли, зараз після того з поштового будинку вибігло шість людей і пустилися навтікача. А ще передтим височив якийсь майор доволі високий, з піднятими вгору руками. Втікачі, що їх бачив, мали на собі ясні “пумпи”, один з них, здається, був у чорному піджану. Кожен тримав револьвер у руці. Свідок сховався за рогом вілли “Погонь”, був так близько одного з напасників, що навіть завважив у нього близну за вухом. Нікого з обвинувачених не пізнає. Нікому не прийшло на думку перевірити, чи дійсно є близна за вухом у когось з підсудних.

Голова трибуналу: Чому вони стріляли?

---

⁵⁴⁾ В одних часописах подано “Ганас”, у других “Гранас”, тяжко зорієнтуватися, котре правдиве. Вибираємо “Ганас”, таке назвище частіше трапляється.

Ганас: Вони стріляли в одного прохожого, який щось кричав.

Суддя Хшонцевські: Майор, про якого ви згадували, мав на собі однострій?

Ганас: Не пам'ятаю, як він був зодягнений, але всі кричали, що це майор.

Федір Манастирський, 33 роки, греко-католик, шофер з Тустанович, свідчить без присяги. Надїхав автом Стебницькою вулицею, підвозив лікаря до вилли "Орел" і там спинився та стояв коло авта. Бачив, як кілька молодих чоловіків пробігали повз нього на поле, один з них, останній, стрілив угору на пострах. З підсудних знає Миколу Ількова, та не може собі пригадати, чи бачив його серед утікачів.

Голова трибуналу (відчитує свідчення Манастирського в слідстві): Ви тоді говорили, що той на самому заді стріляв до вас.

Манастирський: Так, я це говорив моїм товаришам-шоферам і потім це саме повторив поліції. Я українець, боявся, що можуть мене підозрівати про співучасть у тому нападі й хотів таким способом відвернути від себе увагу.

Пронурор (якому дуже не сподобалися свідчення Манастирського, бо підтверджували, що підсудні стріляли на пострах, не ціляючи в людей): Ви сказали в слідстві фальшиво, подаючи, що напасники стріляли до вас, а тепер зізнаєте, що стріли йшли в повітря. Тим ви наражаєте себе на карну відповідальність.

Манастирський підтримує свої теперішні свідчення і додає, що безпосередньо перед нападом бачив двох чоловіків, що йшли в сторону пошти, один з них чогось схилився, немов би поправляв сомі шнурівки в черевиках.

Петрів заявляє, що це був він. Бачив, що стояло там авто, та не пригадує собі, чи стояв свідок коло нього.

Суддя Хшонщевські хоче знати, як то виглядає той “стріл угору”, на що Манастирський відповідає, що коли чоловік підносить руку з револьвером догори, то очевидно, що стріляє до неба, а не в землю.

Яків Бір, 33 роки, живе в Дрогобичі, заприсяжений на вимогу прокурора, свідчить, що йшов вулицею “Річна”, почув стріли і в слід за тим побачив чотирьох чоловіків, що перескакували через ворота Біласового⁵⁵⁾ господарства. За ними біг громадський поліцист, побіг теж і свідок. Один з тих людей відстав від інших і біг яких 20 метрів ззаду. В слідстві описав його докладніше, хоч ані тоді нікого не пізнавав, ані тепер не може пізнати нікого з підсудних.

Відчитано свідчення Біра в слідстві, показується, що він пізнав тоді Сенишина, як останнього втінача. Бір пояснює це тим, що Сенишин був дуже подібний до того чоловіка.

Тут наже Петро Лоцуняк, що це він був тим останнім. Свідок таки не може його пізнати і питається Лоцуняка: “а ви мене бачили?” — під загальний регіт усієї залі разом з трибуналом і присяжними суддями.

Михайло Дудяк, 36 літ, греко-католик, готелевий портієр, тепер у Львові, в часі нападу був придверником готелю “Брістоль” у Труснаві. Був зайнятий на першому поверсі, почув стріли і збіг на долину. Побачивши в передсінку якогось типа з револьвером у руці, настрашився й утік нагору. Бачив з бальнону, як п'ять чи шість учасників нападу вже втікали. Бачив, як зранили Мельничука, але не чув, чи Мельничук кричав. В нікому на лаві підсудних не пізнає того, котрого налякався. Каже, що всі вони “з фігури” подібні, але з обличчя — ні.

---

⁵⁵⁾ Іншого Біласа, не Василя. Біласів у Труснаві було більше.

Ольга Радолічна, одружена Зачен, 25 літ, з Трускавця. Була помішницею лікаря, що мешкав у “Брістолі”, сиділа на балконі від фронту й бачила, як до пошти ввійшло шість молодих людей. Звернув на себе її увагу один з них, уродливий хлопець у рожево-бузкового кольору сорочці, вона збігла сходами вниз, щоб краще йому приглянутися. На сходах стрінула одного листаря й урядовця Квіна, вони втікали. Цей же красунь у бузковій сорочці, що так сподобався Ольдзі, стояв на коридорі, вже в чорних окулярах і вистрілив, ціляючи між нею і Квіком. Зо страху вибігла знову на перший поверх і звідти бачила, як напасники втікали з подвір'я Біласів. Не пізнає нікого з лави підсудних.

Микола Ільків, що мав би бути тим “гарним хлопцем”, признає, що він мав бузкового кольору сорочку, але така ж сама сорочка була й у Василя Біласа. Рішуче заперечує, начебто стріляв у коридорі.

Д-р Юліян Рабій: Чи справді тоді хтось стрілив у сходовій клітці? Може ви чули один зо стрілів у ждальні? Бо ось свідок Квік говорив, що на коридорі вже ніхто не стріляв, і дійсно, не знайдено там сліду кулі.

Ольга Радолічна: Як я кажу, що стріляв, то стріляв!

У залі веселість.

Стефанія Бартнік, 23 роки, римо-католичка, жінка шофера з Трускавці, зізнає без присяги. Працювала в віллі “Зніч” при тій самій вулиці. Бачила з балкона, як до пошти входило кілька молодих людей, один з них сказав їй “щастя Боже” і вона йому подякувала. А швидко потім вони вже втікали й чути було крики “поліція!” Нікого з підсудних свідок не пізнає.

Степан Фаризей, 32 роки, робітник з Трускавця, носив овес на полі, що прилягає до лісу “Помірки”. Бачив, як дорогою до Трускавця ішли чотири хлопці,

а потім ті ж самі втікали до ліса. Один з них ніс течку. Бачив їх тільки ззаду, тому не може сказати, чи мали вони окуляри й револьвери. Надбїг коменданта поліції і питався, чи не втікав хто до лісу. Від коменданта довідався, що янісь люди напали на пошту в Трускавці. Потім ще допитував його слідчий суддя Скуржиньскі, переводив льокальну візію на полі, свідок показував йому дорогу, кудюю ті люди втікали.

Яніна Ганік, 18 літ, приватна службовичка в Трускавці, свідчить без присяги. Мешнала в віллі “Орел” при Стебницькій вулиці, бачила, як п’ять людей утікали на поля. Один з них відлучився й побіг в інший бік. Близько стояв шофер з автом, до нього стріляли, один теж загрозив їй револьвером, та не стріляв.

Прикликують Федора Манастирського для конфронтації з Яніною Ганік. Він каже, що бачив її, але вона стояла відвернена від нього, стріл чула, та не могла бачити, куди він був спрямований.

Зігмунт Борек, 21 літ, римо-католик, замешкалий у Трускавці, без присяги, стояв біля своєї хати при Стебницькій вулиці й бачив, як напасники снакали через ворота Біласів, утікаючи в поле. Було їх п’ять, один, перескакуючи через пліт, упав, але зараз же підвівся на ноги й побіг за другими. Був у сорочці і “пумпах”. Коло вулиці Тереси один від них відлучився. За ними бігли два поліцисти і свідок долучився до погоні. Всі бачили, як утікачі ввійшли в ліс. Не може пізнати нікого з підсудних.

Лоцуняк тут каже, що це він упав з плота, та не був він у самій лише сорочці й пумпах, тільки в довгих штанях і в бурому піджану.

Д-р Петро Білинський: питається, як то було з тією погонею, чи справді два поліцисти та ще й третій, громадський чи з купелевого заведення, бачили, як утікачі біжуть до лісу й не побігли за ними.

Свідок Борек ще раз потверджує, що з початку всі вони бігли за втікачами. Коли ж побачили, що ті

вже входять до лісу, обидва поліцейсти і громадський поліцай постояли хвилину й вернулися.

Всім така поведінка поліції здавалася дивною і неправдоподібною, та що ж, свідок твердо стояв при своєму. Віддаль між утікачами й поліцейстами була яких 200-300 метрів. Один з тих поліцейстів був комендант поліційної станиці.

Те саме потверджує **Федір Хом'ян**, літ 20, греко-католик, робітник з Трускавця. Він носив сіно з поля, коли побачив на дорозі п'ять людей. Гусакон, один за одним, бігли вони до ліса "Помірки". За хвилину надбігли два поліцаї з громадським сторожем, серед юрби людей, до котрих долучився й свідок. Як утікачі вбігли в ліс, поліцаї вернулися. Свідок брав теж участь у льокальній візії, коли устійнювано шлях, куди втікали напасники.

Натерина Костище, 48 літ, господиня з Орового, свідчить без присяги. Це в неї Михайло Гнатів і Микола Ільків напилися молока, коли верталися з нападу. Пізнати їх не може, бо вже два роки від тоді минуло, а "кожен хлоп що дві години міняється".

Федір Білас, 28 років, греко-католик, хлібороб з Трускавця, присяги від нього не вимагають. Він нічого не бачив і нічого не знає і дивно, навіщо його сюди покликали. Це через його пліт переснакували та його подвір'ям бігли напасники з пошти, однак він сам не був того свідком, таке йому пізніше говорили сусіди.

Дмитро Коцюба, 44 роки, магістер фармації в Дрогобичі, греко-католик, українець, зізнає польською мовою. Він жив у віллі "Орел", був у городі й бачив, як з пошти вибігло п'ять людей. Чув один тільки стріл, після чого один з них крикнув по-польськи "Стріляти вгору!" Нікого не пізнає.

Шифон Шафрін, 32 роки, робітник з Тустанович, стояв з Біром на вулиці коло своєї хати, в сусідстві городу Біласів. Бачив, як з пошти втікали чотири

молоді люди, а яких 300 кронів за ними бігли два поліцаї. Не пригадує сомі, чи стріляли, зокрема не пригадує, чи хто з них стріляв до шофера Манастирського.

В слідстві він говорив інакше, казав, що стріляли два з них, коли вибігли з пошти, а потім ще один стріляв до шофера. Тому прокурор зажадав, щоб його присягнути. Однак і після присяги Шафрін, не зважаючи на грізну поставу прокурора, повторює те саме.

Прокурор: Уважайте, говоріть правду, бо тут уже один свідок “упав” за такі зізнання.⁵⁶⁾ Ви йнакше говорили в слідстві і тепер суперечите давнішим своїм свідченням. Отже — де правда?

Шафрін: Говорю правду тепер, але й тоді я хотів сказати правду. Мене постигло було горе, я втратив жінку й захворіла дитина, тож можливо, що я, стурбований, щось тоді поплутав.

Микола Кисична, греко-католик, хлібороб у Трускавці, запряжений. Пас корови на полі й бачив, що біг до лісу один молодий “паніч” в окулярах з двома револьверами. У віддалі може 300 кронів за ним біг громадський поліцай Круль, а ще за ним комендант поліційної станиці з другим поліцистом.

Петро Лоцуняк вияснює, що зо свідчення Кисички виходило б, що це був він, бо він дійсно відстав від решти товаришів і якийсь час біг сам. Але він мав один тільки револьвер і був без окулярів.

Осип Білас, 36 років, греко-католик, випускник торговельної академії, замешкалий у Трускавці. Спочатку його підозрівали про участь у нападі й арештували, потім звільнили і тепер він зізнає, як свідок.

---

⁵⁶⁾ Прокурор має на увазі Федора Манастирського.

Недавно Осип Білас широко розказував у тій же самій залі про трускавецькі відносини, про Василя Біласа і Дмитра Данилишина, коли його кликали свідчити в процесі за вбивство Тадеуша Голуфна. Тепер він ще раз повторює те саме: як Василь Білас звірювався йому зо своїх намірів, розказував про діяльність свою і своїх молодих товаришів, як вони хотіли підпалити купелеве заведення і свідок їх від того відрадив, як його самого пробували притягнути до Української Військової Організації, та він відмовився, поклинучись на те, що “відвоював уже свої роки” у світовій та в визвольній українській війні.

Відносно ж нападу на пошту в Трускавці згадує, що місяць передтим, у липні, Василь Білас говорив йому про намір напасти на пошту. Свідок його від того відмовляв і Білас уже не вертався до тієї справи в розмовах, так що про другий напад свідок нічого не знає.

Після нападу, при одній нагоді Василь Білас розказував йому, як це відбулося. Увійшов він з течкою та з револьвером у руці до каси, застрашив там урядовців і забрав гроші. У відвороті спершу йшли всі разом, потім Василь пішов полем сам, сховав гроші,⁵⁷⁾ переодягнувся в лісі й назбирав собі там грибів. По дорозі додому вступив до своєї тітки Крамаревої і там його стрінув поліцист Каняк. Хвалився йому Білас, що тепер має незбите алібі, сама поліція мусить свідчити на його користь.

Одного разу Дмитро Данилишин оповідав йому, чому він стріляв на пошті. Він стояв при дверях у ждальні, де було людей більше, як звичайно. Спочатку вони сяк-так могли опановувати ситуацію. Але в урядових кімнатах були тільки два напасники супро-

---

⁵⁷⁾ Василь Білас, як видно, не хотів згадувати про Михайла Гнатева й подав, що він сам відносив гроші “на призначене місце”.

ти кільканадцять службовців, з яких деякі хотіли втікати через ждальню. В тому моменті не було ще певности, що напад скінчиться так швидко, виглядало, що настане замішання і справа протягнеться. То ді він ще раз гукнув на публіку і гримнув з пістоля в стелю, — це в одній секунді привернуло страх, усі скам'яніли і стояли тихо, як крілики. Про те, хто ще там був крім нього, Данилишин не говорив, навіть про Василя Біласа не згадував.

Свідок питався Василя Біласа про гроші, він сказав, що на другий день відніс їх “на призначене місце”, та не сказав, куди.

З підсудних знає тільки Михайла Лабовку, та нічого йому не відомо про його участь у нападі.

Д-р Володимир Гурневич: Хто, на вашу думку, творив верхівку організації в Трускавці?

Осип Білас: Виглядало б, що Мотика перший зв'язався з організацією і він найбільше про те говорив. Але накази не виходили від нього. За контакти догори було суперничання між Миколою Мотикою і Василем Біласом, бож Мотика зорганізував групу в Трускавці, тільки через непослух зразив собі зверхників. Василь Білас, карний і здисциплінований хлопець, сам відшукав цей контакт.

Мотика назав мені, що знав про напад на пошту і навіть виробив собі на той час алібі.

Д-р Іван Волошин: Що, на вашу думку, спричило закорінення УВО й ОУН у Трускавці?

Осип Білас: Найбільш правдоподібно — розв'язання Пласту. Як довго існував Пласт, хлопці мали зайняття, виживалися в ньому своїми юнацькими поривами, мандрували, таборували. Опісля не мали іншої патріотичної організації і розбрелися, куди хто міг. Деякі пішли до співацького гуртка “Сурма”; але більшість заманили до себе революційні підпільні організації.

IX.

Прийшла черга на поліційних свідків. Не мали вони чим тут пописуватися, бо все лежало ясне, як на долоні. Звичайно ті свідки-поліцисти, тайні агенти, всякі “знавці” та урядові службовці затикали всі діри в обвинуваченні. Де не було признання підсудних, чого не вимусили побоями й тортурами в слідстві, це доповняли тепер фальшивими свідченнями, не гребували і кривоприсягою. Перед судом їх не заприсягали на хрест, вони понликувалися на свою “службову присягу”. Одні з них брехали так незугарно, що нераз аж гидко було слухати, і бувало, що й трибунал мусів нагримати, коли занадто “перестаралися”, інші — поліційні комісари, “політичні знавці” — розгортали перед судом плетиво “конфіденційних інформацій”, вісток “з певних джерел, що досі завжди потверджувалися”, мішали правду зо здогадами, переплітали цитатами з підпільних видань і явної легальної преси, щоб оповити все атмосферою імовірності і “глибокого знання справи” та заімпонувати “дванадцятьом парам чобіт”, як називалися присяжні судді в тюремній говірці. А сьогодні вони були зайві. Чому ж їх понликано й гайновано час? Бо ніколи не можна знати, який оборот прийме справа в часі явного судового розгляду. Обвинувачені могли признатися серед гнітючого настрою в поліційних назаматах, застрашені, заголюкані, під впливом погроз, збентежені “сипанням” і заскочені конфронтаціями. А на процесі могли це відкликати, підготувати собі оборону, виявити речі, що їх удалося в слідстві промовчати і взагалі могли вийти на денне світло всякі несподіванки, що підважили б, а то й зовсім завалили б будову обвинувачення. Отож у запасі стояла “остання батарея” на рятуюнок загроженої цитаделі, якби настала така потреба.

Першого покликали **Юзефа Круля**, громадського поліциста, сторожа “комісії живця Трускавця”. Йому літ 38, замешкалий у Трускавці, свідчить заприсяжений. 8 серпня 1931 року мав службу на вулиці недалеко від пошти. Почув два або три стріли, з вікна хтось кричав “поліція”. Вибігло звідти п’ять або шість людей з револьверами в руках і Круль пропустив їх, думаючи, що це лікуванці ловлять злодія. Тоді знову почулися стріли, крики “бандити”, “поліція” і свідок зорієнтувався, що це втікали напасники, побіг за ними. Бігли в напрямі вілли “Гуцулка”, коло вілли “Орел” розділилися й вибігли на поле. Круль утомився й не міг уже бігти за ними, бачив тільки, як зникали вони в лісі “Помірки”. На лаві підсудних нікого не пізнає, не згадує, що разом з ним бігли два поліцаї і також “утомилися”, коли побачили, що напасники вже під лісом.

Ян Мидель, поліцейний підстаршина, комендант поліцейної станиці в Трускавці. Коли дістав повідомлення про напад на пошту, поїхав туди фіякром ще з одним поліцистом. Там їм сказано, що напасники побігли Стебницькою вулицею, обидва вони пустилися в тому самому напрямі. Нікого з напасників не бачив. На полі стояло кілька людей і від них довідався, що виконавці нападу втекли до ліса. Вернувся до поштового уряду, а даліше слідство в тій справі передано в руки Дмитра Бубена, поліцейного аспіранта з Дрогобича.

Про підсудних багато сказати не може. Знає, що Лабовка часто приходив до Тустанович, контактувався з Василем Біласом і Дмитром Днилишином. Нераз бачив його свідок у товаристві Петра Лоцуняка. Брав участь у суспільній праці, належав до Сокола й був членом кооперативи. Він теж підібрав слова до націоналістичної пісні, її свідок пізніше дістав від свого інформатора.

Цікаво, що ніхто не старався компрометувати Миделя, загнати його на слизьке питаннями, чому він не переслідував далі напасників, хоч мусів їх бачити, бо бігли вони не більше як 200-300 метрів перед ним, хоч вони добігли до ліса і всі знаки показували, що Мидель, Круль і другий поліцист, всі три озброєні не гірше, а може й ліпше від учасників нападу, відважні були тільки в оточенні юрби людей, лякалися ввійти в ліс, нагло їх огорнула “втома з бігу”.

Антоні Фіц, 35 літ, агент політичної поліції у Львові, розказує, як велося поліційне слідство. Спершу вся справа була окутана тайною, не знати, звідки почати. Щойно після нападу на пошту в Городну свідок довідався, що до акції в Трускавці причасні були Василь Білас, Дмитро Данилишин, Петро Лоцуняк, Євген Петрів, Микола Ільків і Михайло Гнатів. Однак не каже, звідки дістав такі інформації. Лабовка сидів уже у в'язниці “На Гірці” в Дрогобичі, у зв'язку з нападом на Банк Людови в Бориславі, і туди до нього поїхав Фіц з агентом Юзефом Будним і Гірним. Лабовка спершу від усього відпенувався, коли ж побачив, що поліція все знає — зм'як. Найперше признався, що належить до Української Військової Організації, куди притягнув його Василь Білас. Потім почав говорити про намірений перший напад на пошту в Трускавці. Гнатів мусів його відкликати вже коли були в поштовому уряді — була там якась жінка, що знала декого з напасників. Накінець Лабовка розказав докладно про те, як відбувся напад. За його заподаннями, течку з грішми ніс Михайло Гнатів. Євген Петрів також мав брати участь у нападі, але чи дійсно там був, того Лабовка не знав.

Цей допит відбувався 3 квітня 1933 року, а на другий день арештовано Петра Лоцуняка⁵⁸⁾ та постав-

---

⁵⁸⁾ За звідомленням “Діла” Лоцуняка мали арештувати в його хаті, але знаємо, що це сталося в школі, у Стрию.

лено йому до очей Лабовку, який сказав, що все “засипане”, він мусів признатися і радить те саме зробити Лоцунякові. Під впливом тієї сцени признався теж Лоцуняк, розказав про свою роль в нападі і нарисував плян дороги, кудю вони втікали з пошти.

Микола Ільків відбував тоді військову службу в Ряшеві, там його арештовано на доручення військового прокурора, за ним поїхали львівські тайні агенти і 9 квітня був він уже “На Гірці” в Дрогобичі. Спершу допитував його Юзеф Будни, потім Антоні Фіц. Ільків побачив безвиглядність усякої оборони супроти зізнань двох учасників нападу і також признався, що належить до Української Військової Організації і з її наказу брав участь у нападі на пошту в Трускавці.

В міжчасі поліція арештувала Євгена Петрова. Він теж наперед не хотів нічого говорити, поводився “провокуюче” й усе заперечував, але під тягарем зізнань інших учасників та зібраних супроти нього доказів — подався.

Встає підсудний Петро Лоцуняк і спокійним та зрівноваженим голосом заявляє, що свідок Антоні Фіц говорить неправду. Під час конфронтації Фіц казав йому, що всю справу “засипав” Микола Мотина, подав різні точні подробиці і це збило з пантелику Лабовку й Лоцуняка. Він не признався б під впливом навіть конфронтації з Лабовкою, бо Лабовка міг би потім у слідстві й на процесі все відкликати. Але коли про те знав і готов був свідчити ще й Микола Мотина, тоді вже й відкликання зізнань Лабовки не багато помогло б. Так само не показував Лоцуняк та Петрова, як учасника нападу, бо ніколи передтим його не бачив і не мав поняття, що такий Петрів існує на світі. Перший та останній раз побачив його на збірці в лісі перед нападом, не знав навіть, як він називається.

В тому місці підводиться Євген Петрів з лави підсудних і стверджує, що він зовсім не вів себе "провокуюче". Навіть якби й хотів, не мав на те сили, його допитували без перерви чотири дні й чотири ночі, з перервами він падав на землю і раз навіть зімлів.

Фіц стоїть на своєму, що в часі допитів підсудних ніколи не згадувано імені Миколи Мотини, як того, що виявив поліції подробиці нападу на Трускавець.

Прокурор низкою питань до Антоніо Фіца й Михайла Лабовки, особливо відносно його розмови з Євгеном Петровом, старається отримати підтвердження, що коли Петрів стояв коло будинку поштового уряду в Трускавці, він уже **вертався** з нападу, а не йшов до поштового уряду. Це йому не вдалося.

Ян Гірні, 44 роки, агент політичної поліції у Львові, був присутній при допиті Михайла Лабовки і свідчить те саме, що й Антоні Фіц. Додає, що особливо пригноблено вплинуло на Лабовку, коли згадали йому назвище Різняка.

Лабовна в цьому місці вияснює, як поліція набрала перший раз підозріння супроти нього. Михайло Різник бачив Лабовку в поштовому уряді і зрозумів знак, щоб не підступати й не починати розмови. Знавши, чи здогадуючися, що Василь Білас належить до УВО, пішов до нього і сказав, що бачив Лабовку на пошті. При тому був присутній Микола Мотина і тим покористувався пізніше в поліції, коли ж йому не хотіли вірити — поклинувався на Михайла Різняка.

Супроти тієї заяви Лабовки Гірні признає, що дійсно під час конфронтації з Лабовкою була мова про те, що всю справу "всипав" поліції Микола Мотина. Тим признав, що Фіц перед судом брехав!

Далі каже, що під час обшуку в Петра Лоцуняка знайдено реферати з антидержавним змістом.

Петро Лоцуняк: Були два реферати, обидва зовсім легального змісту: один про козаччину і другий про вживання української мови. Хіба, що свідок вважає нелегальним і протидержавним, щоб скрізь і завжди вживати рідної української мови.

Д-р Володимир Гуркевич: Чому, на вашу думку, реферат Петра Лоцуняка був і нелегальний і протидержавний?

Гірни: не вмів дати відповіді на це питання.

Д-р Іван Волошин: Від кого ви довідалися в часі слідства за напад на пошту в Городку, що в труснавецькій акції брали участь ці підсудні?

Голова Трибуналу: відхиляє це питання.

Прокурор: Від коли Євген Петрів належав до ОУН?

Гірни: Від листопада 1930 року, отже був членом не тільки Організації Українських Націоналістів, але й бойовиком Української Військової Організації.

Адвокат Петро Білинський: Хто з підсудних складав організаційну присягу?

Гірни: Знаю, що напевно складав Євген Петрів, але й інші також призналися до того.

Скінчився допит агента Гірного. Третій агент, що в тій справі від слідство, Юзеф Будни, не приїхав. Оправдував його Антоні Фіц — Будни поклинаний на свідна до іншого політичного процесу, що відбувається сьогодні у Львові. Трибунал оправдання признав, прокурор зрікся цього свідна, оборона теж на те погодилася.

Після того відчитувано деякі акти й документи. Їх лежала на столі ціла купа, одначе голова трибуналу вибрав лише деякі.

Відчитано:

— звіт поштового інспектора Гурни до дирекції пошт і телеграфів про напад,

— донесення слідчого поліцейського уряду в Дрогобичі до прокуратури в Самборі в справі нападу на пошту в Трускавці.

— протокол судової льокальної візії з 9 серпня 1931 року,

— поліційні донесення в справі допиту підсудних Лабовки, Петрова й Ількова, де мова, що всі вони призналися до вчинку.

Опісля голова трибуналу проголосив тайність судового розгляду на час відчитування пісні, що її склав підсудний Михайло Лабовна. Публіка вийшла, в залі залишилися представники преси, що їх підсудні найменували своїми “мужами довір’я”.⁵⁹⁾ Могли вони слухати, та не вільно було про те ані говорити, ані писати.

Після прочитання пісні відновлено явність процесу та впущено публіку до залі.

Лабовна заявляє, що слів до тієї пісні він не складав, а Лоцуняк додає, що це пісня стара, її співали ще в 1928 році.

Прочитано свідоцтва моральности підсудних, їх виписали громадські уряди місця їхнього замешнання, і тоді почали ставити свої внесення прокурор та оборона.

Внесення прокурора:

1. Вибрати деякі числа “Сурми”, органу Української Військової Організації за 1929 і 1930 рік з актів справи Даньківського й товаришів, що відбувалася 1930 року перед окружним судом у Самборі і відчитати з них статті, що показують характер та обличчя Української Військової Організації.

2. З актів повітового суду в Дрогобичі в справі тамошнього Пласту, якого деякі члени були засудже-

---

⁵⁹⁾ Згідно з судовою карною процедурою, в разі тайности процесу, кожен з підсудних мав право призначити одну особу, як свого “мужа довір’я”, щоб прислухувався справі.

ні, відчитати, що організація Пласт була неначе дошкілля для УВО й ОУН, зокрема в бориславському басейні.

Д-р Володимир Гурневич і д-р Іван Рогуцький спротивилися внесенням іменем оборони. Натомість від себе запропонували внесення відчитати присуди в справі Пласту судів у Стрию і Дрогобичі, з яких ясно і недвозначно виходить, що Пласт була організація легальна, світового характеру, з чисто ідейно-виховним підкладом.

По півгодинній перерві трибунал відкинув ці внесення прокурора й оборони і замкнув доназове поступування.

Наближався кінець. Голова трибуналу відчитав питання для присяжних суддів щодо вини підсудних. Для кожного підсудного поставлено по два питання: одне за приналежність до УВО-ОУН і виконання тим самим злочину державної зради з 97 артикулу нового польського кримінального закону, і друге про грабунковий напад — злочин з артикулу 259 польського кримінального закону.

Це була сувора правна кваліфікація вини підсудних, за що передбачені були в законі гострі нари. Хоч мало було правдоподібности, щоб польський суд присяжних у політичному процесі проти представників визвольного українського руху заперечив поставлені трибуналом питання, проте оборона, з обов'язку, виступила з внесеннями лагіднішої правної кваліфікації вчинку підсудних і зголосила питання так звані "евентуальні", то значить, на випадок заперечення головних питань, що їх поставив трибунал.

Для кожного підсудного в імені оборони д-р Іван Рогуцький поставив евентуальні питання про участь у тайних товариствах, згідно з артикулом 165 польського кримінального закону.

На випадок затвердження головного питання про злочин грабунку — додаткові питання для кожного

обвинуваченого з 22 статуту кримінального закону, де мова про виконання вчинку під впливом невідпорного психічного примусу, бо хоч підсудні й виконали напад, але в розумінні кримінального права — вони виконували наказ, отже стояли під впливом психічного примусу.

На випадок заперечення головного питання про злочин грабунку з 259 статуту кримінального закону — для всіх підсудних еventуальні питання з статуту 251 того ж закону, де мова про обмеження людської свободи.

Також для всіх підсудних — за винятком Євгена Петрова — еventуальні питання у сполученні статуту 27 з 259, то значить, про співучасть у грабунку.

На випадок затвердження другого головного питання відносно підсудного Євгена Петрова — додаткове питання з 22 статуту про невідпорний примус, а на випадок заперечення еventуального — друге еventуальне в сполученні статутів 23 і 259 про намагання грабунку.

Само собою, прокурор зголосив спротив проти всіх тих еventуальних і додаткових питань оборони. В переважній більшості випадків трибунал не вдавався в довгі дебати над такими внесеннями, його члени перешіптувалися між собою таки за столом у залі і голова трибуналу їх відкидав. До надзвичайних рідкостей у політичних процесах у Польщі та ще й проти визвольного революційного українського руху належало, щоб трибунал допускав питання оборони з лагіднішою правною кваліфікацією вини підсудних. Але мусіли бути якісь сумніви в трибуналу тепер, бо він тих питань не відкинув з місця, пішов на нараду й сидів там доволі довго, більше як пів години. Правдоподібно не знав, як поставитися до Петрова, чи вважати його дійсним учасником нападу, чи судити лише за намагання, бо ж він вправді мав намір узяти в ньому участь, але спізнився і прийшов уже “га-

сити свічки". Кінець-кінцем внесення оборони на пропозицію присяжних суддям "евентуальних" і додаткових питань таки відкинено.

Справу відложено до суботи 14 жовтня, тоді мали промовляти прокурор та оборонці.

На жаль, не можемо подати промов оборонців у цьому процесі, навіть короткого їх змісту. Користуємося тільки пресовими звідомленнями "Діла" з останніх двох днів процесу, в річнику "Нового Часу", що стояв авторові до розпорядження, якраз тих двох чисел бракувало. А "Діло" не помістило найменшої згадки про ті промови, цілком їх знехтувало. На політичні процеси в провінційних судах "Діло" звертало завжди меншу увагу, збувало їх будь-чим, хіба, що виступав у них оборонцем хтось з голосних українських адвокатів у Львові. Процесові за напад на пошту в Трускавці віддано більше місця, бо відбувся він безпосередньо після самбірського процесу за вбивство Тадеуша Голуфна, увага української суспільності ще не послабла, були сподівання, що може на тому процесі виринуть якісь доповнення до сенсацій попередньої справи. Однак спосіб, як реферувалася та справа на сторінках "Діла" свідчить, що легельний український політичний табір у Польщі почав уже наступ на українське підпілля, заповіджений при нагоді процесу провокатора Романа Барановського. Не видно в тому ні сліду симпатії не то що до українського організованого націоналістичного руху та його підпільних виявів — Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів — але навіть до самих підсудних. Густо виступають там такі погірдливі й насмішливі "родзинки", як "самі себе й одні других всипали", "Лабовка й Ільків **зрадили** точнісінько дорогу, кудюю втінали", "до найменших подробиць виявили все перед поліцією", "вся справа вийшла наверх наслідком засипування самих собою", "участь дітей — Лоцуняк і

Петрів мали 18 літ у часі нападу — у терористично-му акті та поведінка тих дітей у слідстві знову підкреслювали ненормальні відносини в українському підпіллі, ненормальне заложення цілого підпілля” і т. д., а все те нераз товстими літерами та в формі піднаголовків, щоб ліпше звернути увагу читача.

Майже не було надії, щоб оборонці могли вплинути своїми промовама на вердикт присяжних суддів. Трибунал відобрав їм усяку можливість, відкинувши не то “евентуальні”, але й додаткові питання. Присяжним суддям не дано вибору, вони могли заперечити питання і тоді всі підсудні вийшли б на волю. Та не могли того зробити, бож обвинувачені самі призналися і до приналежности до Української Військової Організації і до нападу на пошту в Труснаві. Якби були допущені питання оборони, тоді існувала б, хоч слабенька, та все таки якась надія, що принаймні декому з підсудних затверджено б питання з лагіднішими карними санкціями.

Всі промови виголошено впродовж одного ранку, присяжні судді пішли на нараду, недовго там сиділи, о годині 15.30 трибунал подав до відома їхній вердикт:

Петро Лоцуняк: перше питання — 11 так, 1 ні.

Михайло Лабовна: перше питання — 10 так, 2 ні.

Микола Ільків: перше питання — 10 так, 2 ні.

Євген Петрів: перше питання — 9 так, 3 ні.

Петро Лоцуняк: друге питання — 10 так, 2 ні.

Михайло Лабовна: друге питання — 9 так, 3 ні.

Минало Ільків: друге питання — 11 так, 1 ні.

Євген Петрів: друге питання — 4 так, 8 ні.

Отже всім потверджено питання з виною за приналежність до Української Військової Організації. Питання про злочин грабунку всім, за винятком Євгена Петрова.

Після відчитання вердикту присяжних суддів, прокурор зажадав покарання підсудних згідно з до-

тичними артикулами кримінального кодексу. В імені оборони адвокат д-р Іван Рогуцький просив узяти до уваги пом'якшувальні обставини — всі обвинувачені, за винятком Михайла Лабовки, не були досі карані, два з них у моменті виконання вчинку були неповнолітні. До цього прохання д-ра Івана Рогуцького долучилися всі інші оборонці.

Після короткої наради трибунал проголосив присуд:

Петро Лоцуняк — вісім літ тяжкої тюрми,
Михайло Лабовка — дев'ять літ тяжкої тюрми,
Микола Ільків — вісім літ тяжкої тюрми,
Євген Петрів — чотири роки тяжкої тюрми.

Всіх позбавлено громадянських прав на п'ять літ після відбуття кари, всім зараховано до присуду пересиджений час у слідстві, за винятком Михайла Лабовки, що й так сидів уже засуджений за співучасть у нападі на банк у Тустановичах.

Оборона заповіла касацію до найвищого суду в Варшаві. Касація висліду не дала, в Варшаві присуд першої інстанції затверджено.

Приглянувшись вердиктові присяжних суддів, бачимо, що два з них постійно заперечували всі питання. Напевно не робили це з переконання про невинність підсудних — бож самі підсудні призналися до закидів акту обвинувачення — а виглядало, що всі присяжні судді були поляки. Хоч могли бути й два жида між ними; не все можна те пізнати по назвищах, багато поляків по галицьких містах мали німецькі назвища, подібні до жидівських.⁶⁰⁾ Можли-

---

⁶⁰⁾ До цього місця Петро Лоцуняк завважує, що між присяжними суддями був один українець з села Колпець коло Стебника, якого назвища собі не пригадує. Була це інтелігентна людина, двоє його дітей — син і дочка — покінчили українську гімназію в Дрогобичі. Дивним дивом, коли складалася лава присяжних у першому дні процесу, прокурор на нього погодився, правдоподібно поліція не дала йому точних

во, що вони були б також потвердили вину підсудних, якби мали до вибору “евентуальні” або хочби додаткові питання, головних потверджувати не хотіли, — кара заних видавалася їм за висока. З другого боку можливо, що в разі допущення “евентуальних” питань деякі присяжні голосували б за ними, а не за головними. Тільки одному Євгенові Петрову вийшло на користь відкинення “евентуального” питання — присяжні судді не могли визнати його винним без посередньої участі в нападі. Якби трибунал допустив для Петрова питання про намагання нападу, до чого він признався, присяжні майже певно це потвердили б і тоді Євген Петрів дістав би вищий присуд. Та не довелося йому вийти на волю — в тюрмі він важко захворів і помер.

Напад на пошту в Трускавці доказує, яким важливим фактором ув експропріаціях є швидкість акції. Все тривало оноло три-чотири хвилини. Поліційна погоня віддалена була від утікачів на яких найбільше 300 метрів. Якби напад протягнувся дві хвилини довше, т. зн. якби Данилишин не опанував ситуації пострілом у стелю, чим не допустив до замішання й опізнення відвороту — поліція мала б час надбігти й застати напасників у хвилині, коли вони виснажували з поштового уряду. Тоді кожна секунда проволоки зменшувала б шанси їхньої втечі, юрба, підохочена присутністю поліцаїв, була б за великою перешкодою і блискуче зорганізована й переведена анція могла б закінчитися трагічно, як два роки пізніше в Городку.

інформацій про всіх, що були на списку присяжних суддів. Тим пояснюється, що ані одного питання не потверджено всіми дванадцяти голосами. Але мусів бути ще один, або українець, або хтось з жидів, що співчував українському визвольному рухові, бо друге питання — про співучасть у нападі — було потверджене тільки 10 голосами на 12 (в Петрова — 9 на 12), не зважаючи на те, що всі вони, крім Петрова, призналися до участі в нападі.

БУЙНІ ДНІ ЮНОСТИ

(Уривки з розповіді Антона Вартового, літературний запис Зиновія Книша)

I.

Початки УВО в Долинщині.

Перемірявши військовими маршами Правобережну Україну вздовж і впоперек, ранньою осінню 1920 року знову переступив я межі Галичини, цим разом у поході зо сходу на захід. Перейшов я Збруч з Українською Галицькою Армією, побував у різних військових формаціях обох українських армій — щораз то кудись мене приділювали — в часі повороту до Галичини був я старшиною для доручень у П'ятій Херсонській Дивізії Армії Української Народньої Республіки. Спинилися ми постоем у Городенці. Я тількищо недавно прибув до П'ятої Херсонської з Третьої Залізної Дивізії і ще мало орієнтувався в тому, що там сталося останніми днями. А сталася подія дуже важна: генерал Кравс з частиною галичан покинув Армію і переступив чехо-словацький кордон. Довідався я про те, зайшовши ранком до харчівні. Старшини нарінали на генерала Кравса, вважали його крок і нерозважним і непотрібним, бо чехи роззброять відділ, заберуть усе майно й воно так пропаде. Одначе, були й голоси, що може воно й не так дуже зле. Галицька справа не була ще вирішена на міжнародньому форумі і незле буде Урядові ЗУНР мати до своєї диспозиції готову й боездатну, хоч тим часом інтерновану, більшу військову частину.

Два роки минуло, від коли покинув я рідну хату, закортіло мене навідатися додому, побачити моїх

близьких, як вони живуть, як їм ведеться. Це ж так недалеко, що здається — рукою подати! Думка про те мелькнула мені в голові, як тільки ступив я ногою на галицьку землю. І там Україна, і тут Україна. Велика вона й гарна, причарувала навіки мою душу, та все таки тягнуло мене до тих гір і лісів чудового Підгір'я, де проминули мої дитячі і перші юнацьні рони...

На те потрібно було довшої відпустки. В команді моєї частини сказали мені, що я можу таку відпустку дістати, як галичанин, що не зобов'язаний до військової служби, але за нею треба їхати до Станиславова,⁶¹⁾ там квартира Вартового Генерала і до неї належать такі справи. Дозволено мені поїхати до цієї квартири, що приміщувалася в містечку Хриплині під самим Станиславом. Дістався я до генерала, що прийняв мене дуже привітно й охоче погодився дати відпустку. А коли довідався, що я з Долини, запропонував виписати “явний наказ” подорожі до Долини. Недалеко звідти, в селі Креховичах, хтось попідрізував телефонічні стовпи і я нібито мав би прослідити, хто це зробив, чи це звичайний саботаж, а чи може діло організованої партизанщини. Такий наказ давав мені право їхати в повному озброєнні, цебто з пістолем та з рушницею, і забезпечував мене перед польською військовою жандармерією, що вешталася по поїздах і дорогах, виловлювала воєнків і відставляла їх до таборів полонених, не зважаючи, що вони з “союзної” з поляками армії. Не одного вже таке постигло.

В розмові зійшло на те, що, якби я хотів, генерал міг би цілком мене звільнити від служби, виписавши відповідний документ та поставивши примітку на моїй військовій виказці. Я ж бо галичанин і в

---

⁶¹⁾ Тепер Станиславів перейменований на Івано-Франківське.

Армії був тільки добровольцем. Але тоді мушу берегтися, щоб не попасти полякам у руки, а то запро-торять туди, де козам роги правлять.

Швидко виписано документи. Став я на струнко перед генералом, що потис мені руку й подякував за добровільну службу. Сказав я йому, що може вона з правного боку й добровільна, але в моїй душі — була обов'язкова, бо в мене нема двох Україн, тільки одна, і чи одна чи друга армія — всі боряться за нашу волю, а тому кожен українець повинен іти не перебираючи, нуди йому ближче. Востанне стукнув я зап'ятнами перед українським генералом, стримуючи сльози, що підходили до очей, а бачив я, що теж і генерал був зворушений.

Пригадую, якби вчора, що був це день 20 вересня 1920 року, пам'ятний для мене останній день моєї служби в регулярній українській армії.

Сів я у поїзд на Стрий і ранком був уже вдома, застав батьків, як поралися в городі при осінніх роботах.

Радости їх не було кінця, бо з'явився я неждано, якби з неба впав. Зараз завели мене в хату, щоб не побачили сусіди, бо хоч люди вони незлі, але родина це мішана, польсько-українська, — батько і три сини українці, а мати й дев'ять доньок польки⁶²⁾ і в цей военний час невідомо, як поставляється до мого повороту, можуть донести до поліції, а тоді гайда в табір!

Довідався я від батька, що вернувся щасливо з війни мій товариш Іван Мазуркевич. Теж скривається, бідняга навіть носа з хати висунути не може. В нього сусіди — спольщені німці, а хата як на долоні, тільки вийдеш — зараз побачуть. Зайшов він

---

⁶²⁾ Конкордат між Ватиканом та Австро-Угорщиною постановляв у справі дітей з мішаних подруж, що сини йшли за обрядом батька, а дівчата за матір'ю.

до мене, як смеркалося, і порадилися ми, що найкраще і для нас обох найвеселіше буде, коли перебереться він до мене. В повітці, де трималися дрова на паливо, батько змайстрував нам кімнату для снання, а вдень, користаючи з гарної погоди, пересиджували ми в садочку, загородженім плотом і густим віттям від занадто цікавого ока. Тут же недалечко внизу був ярон, що його люди називали “Гуркалом”, бо протікав ним потічок і в часі зливних дощів котив каменюки, що гуркотіли. Туди збігали ми для безпеки і там ділилися оповіданнями про наші военні пригоди.

Не хотілося сидіти бездільно, неначе у в'язниці. Задумали ми перейти “на зелено” чеську границю і дістатися до української бригади, що стояла в Німецьнім Ябліннім (Дойчгабель). Не повезло. Тільки переступили ми границю й підходили до найближчого містечка, як перейняли нас чеські жандарми й повели до станиці. Місцевий комендант не знав, що з нами зробити, пішов радитися французького сотника, чи пустити нас вільно, чи віддати полякам. Чому якраз до сотника-француза, а не до своєї власної вищої влади, і що саме робив там цей француз — хоч нас і дивувало, та не дуже ставало часу про те думати. Ми знали, що між поляками й чехами нема добросусідських відносин, ішов між ними спір за кілька сіл у горах, що їх поляки хотіли загорнути для себе чи вже й загорнули. Жандарми, що лишилися в станиці, жаліли нас і негодували на коменданта, чому відразу нас не відпустив. Почувши те, ми хап за наплечники — жандарми вдавали, що нас не бачуть — і преспокійно вийшли зо станиці, сховалися в ліску. Перехопивши духа порадилися ми, що тани треба вертатися, янось залегалізуватися в місті й докінчувати шкільну науку.

Комендантом станиці в місті був якийсь старшина, що перейшов туди з війська. Людина він був

можлива, не шукав помсти на українцях і нам удалося з ним поладнати діло так, що ми служили в “союзній” армії, вернулися додому, хочемо вчитися. Нікуди він нас не вислав, назав тільки голоситися в поліції кожного тижня, доки він не перевірить, чи ми не знущалися над поляками.

Пішли ми до школи — я на четвертий курс учительської семінарії “Рідної Школи”, а Іван до восьмої класи гімназії. Таких, як ми, було більше. Коли в листопаді 1918 року відновилася українська державність, коли почала творитися українська армія, всі учні середніх шкіл з вищих клас лавою туди посунули. А тепер, по бурхливих двох роках, треба було знову сідати на шкільну лавку, хоч і як до неї трудно наново звикати.

Ми не могли й не хотіли миритися з думкою, що Україна знову залишиться під володінням чужих держав. Це просто не могло поміститися нам у голові, стільки вільного духа вдихнули ми за два роки визвольної війни. За Збручем увесь час ішла ще боротьба, чи то партизанкою, чи то рейдами загонів реґулярної армії, а в Галичині не згасла ще надія на прихильне для нас вирішення переможною в війні Антантою.⁶³⁾ А зани це станеться, годі нам сидіти, згорнувши руки, треба організуватися, бути в готовості і ждати на знак, що напевно звідкись до нас прийде.

І він прийшов, скоріше, як ми думали.

Дня 18 грудня 1920 року йшов я до школи і при виході з моєї вулички на шлях наткнувся на Влодка

---

⁶³⁾ Антанта — скорочене з “антант нордіяль” (сердечне порозуміння), так називалися в часі першої війни західні союзники.

Горбового,⁶⁴⁾ що йшов зо студентом Янківським з Стрия.

— Добре, що ми стрінулися, — привітав мене Горбовий. — Ось наш друг Янківський, кур'єр визвольної організації. Прийдіть сьогодні вечері до Влодка Мацевича, порадимось, кого запросити на сходу для обговорення деяких справ.

Вечері 20 грудня зібралося в хаті Володимира Мацевича ось таке товариство (в поазбучному порядку): Михайло Андрейнів, Осип Бойдуник, Михайло Боринець, Володимир Горбовий, Маріян Данюк, Іван Кульчицький, Юліян Мухоїд, Михайло Селешко й Антін Стефанишин. Це були “перші хоробрі”, що стали пробоевинами нового визвольного руху в Долинщині. Деякі з них пізніше зіграли немалу ролю в крайовій організаційній діяльності, а дехто визначився і на найвищих провідних становищах УВО й ОУН.

Все це молоді люди, але військові, привикли більше слухати й діяти, як розбалакувати, то й не було довгих розговорів. Сходини відкрив Володимир Горбовий, як найстарший військовим ступнем (поручник) між нами, і короткими словами з'ясував, чому ми тут сьогодні зібралися. Приїхав до нас зв'язковий від центру визвольної організації “Воля” у Львові. Вона поставила собі за мету вести далі боротьбу з полянами, як окупантами західньо-українських земель, підготовлятися, щоб захопити владу в краю, не у власному іменні, тільки на поклик державного українського проводу. На її чолі стоїть тимчасово Колегія, Головою має бути полковник Євген Коновалець, що наразі ще за границею. Ми маємо закласти в себе гурток “Воли”, створити Повітову Колегію на

---

⁶⁴⁾ Володимир Горбовий, пізніший доктор права й адвокат у Долині, оборонець у варшавському процесі за вбивство міністра внутрішніх справ Броніслава Перацного. Засуджений більшовинами на 25 літ концентраційних таборів.

Долинщину, поділити терен на райони, поставивши в кожному районного начальника. Опісля — вишунувати й притягати до організації всіх колишніх українських військовиків. З організаційною централею у Львові будемо стояти в зв'язку через Окружну Колегію в Стрию. Наша діяльність буде, з природи речі, тайна і тим самим небезпечна. Чи всі готові?

Не було ні одного, щоб заперечив, відмовлявся, вагався чи сумнівався. Це було щось таке самозрозуміле, так нетерпляче вижидане в останніх місяцях, що кожен з полегшенням зідхнув, коли воно нарешті прийшло.

Наказ: “Струнко!” Всі піднялися з місць і повторяли присягу, що її проводив Горбовий. Багато літ минуло від тоді, немало наслухався я патріотичних закликів, революційних зазивів, палких кличів до боротьби, та й сам писав їх, але ці перші слова присяги вірності до сьогодні бринять мені в ушах і, здається, ні одне її слово не вилетіло мені з пам'яті:

“Присягаю перед Всемогучим Господом Богом, перед Українським Народом, що служитиму чесно і слухатиму вірно наказів Проводу й Команди Української Військової Організації “Воля”. Клянуся духами поляглих Бійців, що дотримаюсь цієї присяги, а коли б не дотримав — хай буду проклятий, як зрадник Українського Народу. Так мені, Господи, допоможи!”.

Скінчив поручник Горбовий. А всі ми далі стояли, як заворожені, і тільки на наказ: “Свобідно, спочинь!” — стрепенулися й засіли до наради.

Хорунжий УСС Юліян Купчинський⁶⁵⁾ відчитав і пояснив інструкції з організаційного центру. Сьогодні зараз же маємо вибрати з-поміж себе повітову команду-колегію, що для зв'язку догори дістане назву

---

⁶⁵⁾ Рідний брат Романа Купчинського, редактора й письменника, також композитора стрілецьких пісень.

“Муха”. Райони, що на них поділимо повіт, слід назвати іменами слов'янських богів. Всі члени “Волі” будуть поділені на п'ятки й уживатимуть псевдонімів. Ніколи й у ніякому разі не вільно вживати ані назвищ, ані навіть хресних імен, повних чи здрибнених.

Обрано Повітову Колегію. Голова й комендант — поручник Володимир Горбовий; його ад'ютант і заступник — хорунжий Юліян Купчинський; організаційний референт — хорунжий Осип Бойдуник; бойовий референт — хорунжий Антін Стефанишин; розвідочний референт — хорунжий Володимир Мацевич. Сюди прибув пізніше ще один старшина для справ озброєння.

Голова Повітової Колегії загальними словами поінформував нас про обов'язки кожного референта. Вони тимчасові, доки не прийдуть від Крайової Колегії детально розпрацьовані однакові для цілої країни, інструкції.

Організаційний референт буде завідувати військовими надрами, вишукувати старшин і підстаршин, тримати на обліку стрільців у кожній місцевині.

Поле діяння розвідочного референта покищо не визначене, наразі буде воно доволі широке, а потім — побачимо. Буде він звертати увагу на польські руханкові й пожежні товариства, також на парамілітарні, що якраз почали творитися. По змозі вважати на поведінку польських запасних старшин, т. зв. резервістів, слідкувати за тим, хто з урядових або й цивільних поляків вороже ставиться до української людности, котрі з поліцистів виявляють надто велику ревність і докучливо шкодять українцям, також шукати за “хрунлями”, цебто національними зрадниками та відступниками і за поліційними донощиками.

Завданням бойового референта буде розвідуватися про рух державних грошей у терені, конфіску-

вати їх, де вдасться, організувати в разі потреби і за отриманими інструкціями, саботажі державних установ і державного майна, виконувати замаху на доручення Повітової Колегії на польських шкідників, поліційних агентів та інших представників польської окупаційної влади, винищувати поліційних донощиків.

Старшина для озброєння має за обов'язок довідуватися про зброю, що залишилася з війни, де і скільки її, як вона зберігається і т. д. Шукати можливостей за купу нової зброї, вибухових і пальних матеріалів. Намічувати місця і способи відбирати зброю в ворога.

В міру потреби Голова Повітової Колегії буде наскликувати для обговорення положення і нашої діяльності, тоді будемо складати свої звіти.

Поділено Долинщину на п'ять районів: Болехів, Тростянець, Велдіж, Рожнітів і Перегінсько. За вийнятком Болехова, що забрав трохи більше часу, до кількох днів усі райони були обсажені комендантами. У Тростянці — хорунжий Проніп Матійців, у Велдіжі — підхорунжий Василь Тисяк,⁶⁶⁾ а коли він виїде — бо на це заносилось — тоді четар Довган. У Рожнітові на коменданта поставлено студента Ярослава Яцновського, а в Перегінську відповідальним за район визначено булавного Михайла Діденка.

Початок зроблено. Розійшлися ми додому збуджені, з повною головою думок, як братися за роботу, від чого зачинати, а щоб не посоромитися перед сусідніми повітами, а всім і найперше ворогам показати в свій час, що “є ще сила і ще живе стрілецька слава!”

---

⁶⁶⁾ Пізніший відомий співак-тенор.

II.

Перші анції.

Прийшло доручення роздобути гроші для організації. Та ми й самі знали, що треба грошей, і я, як відповідальний за ту ділянку, розглядався в повіті, де б їх здобути. Мій батько працював старшим майстром у саліні,⁶⁷⁾ частенько розказував про всякі речі, що там діялися, і в одній з таких розмов довідався я, що гроші на виплату робітникам привозять зо Стрия. Їде за ними касир, часом у супроводі поліциста, а найчастіше сам один. Вертається поїздом около півночі і з залізничої станції або везе гроші просто до копальні, або додому і тоді відносить їх на другий день. Підстежив я, як це відбувається, і по нараді з моїми бойовиками постановили ми застукати його під хатою. Місце там найбільш підходяще, в такому містечку, як Долина, все спить тоді глухим сном, прохожих на вулиці нема, діло піде так, що комар носа не підточить.

У визначений день зібралися ми під "Рідною Школою", не дуже й зміняли власний вигляд, хіба що повдягалися в інші загортки, бо вже була зима. Засіли в тіні коло сходів і ждемо. Чуємо — їде повозка, виліз з неї касир, розплатився, повозка завершила, а він вийшов на сходи й шукає за ключем у кишені. В тому моменті я крикнув по-польськи: "руки вгору", а Іван Кульчицький вихопив йому валізку з рук, ще заки касир міг прийти до себе з дива. Валізка важкувата, в руках нести не можна, хіба на плечах. Коло фіртки стояв Владко Мацевич, щоб спинити касира, якби той хотів бігти на поліцію. Всі ми були озброєні пістолями, на всякий випадок, тільки якраз один Владко мав з собою короткого австрійського кавалерій-

---

⁶⁷⁾ Так називали копальню солі в Долині.

ського кріса, можна було його вигідно сховати під полами плаща. Але тепер кріс тільки завдав йому. Стріляти не було потреби, кинувся він на насира, почав з ним борюватися, обидва поховзнулися й упали на землю, на сніг. Підбіг я, щоб допомогти Влодкові і вистрілив угору, щоб нагнати насирові страху. Побачивши, що не переливки, він утік до хати, а ми преспокійно понесли свою здобич. По дорозі перестрів нас поліцист, мусів він чути постріл, але побачивши п'ятку людей, вступився з дороги, став під плотом ще й привітав нас чемненько: "добрий вечір".

В валізці знайшли ми понад три мільйони польських марок, злоті тоді ще не ходили. Сума, що від неї голова не завернулася б, але як на початок і на нашу Долину, була вона досить кругленька. Замурували ми тим часом гроші в старій печі, де вже не випікався хліб, і дали знати до Львова. Доручення прийшло залишити частину на наші потреби, частину передати до Округи в Стрию, а решту привезти до Львова. Повезла їх пані Марія Кульчицька, мати наших товаришів Івана й Омеляна, я їхав для охорони, про всяке. Віддали ми їх до каси УВО, що нею завідував тоді член Начальної Колегії Володимир Целевич у "Горожанському Комітеті"⁶⁸⁾ і дістав від нього посвідчення для нашої Повітової Колегії.

Поліція вела слідство, нікому ані в гадці, що за тим крилася янась організація, спочатку думали, що це місцеві бандити. Спровадили поліційного собану і цей завів їх до в'їта Сорочинського на передмісті "Оболоня" та став залищатися до його суки під загальний сміх усього містечка. Підозріння звернулося на самого насира, казали, що він симулював напад і сам

---

⁶⁸⁾ Український Горожанський Комітет — установа, що помагала родинам потерпілих від війни, політичним в'язням, інтернованим у таборах і взагалі заступала інтереси українців перед польською владою.

украє гроші, шунали за ними в городі, копали й у пивниці. накінець прогнали з роботи. Згодом усе те забулося, але гроші з того часу привозили завжди під поліційною охороною.

Вліті переводився перепис людности, так звана тоді конскрипція. Прийшов наказ її бойкотувати, Польща не мала права на неї, бо виконувала владу не з власної суверенности на наших землях, тільки з тимчасового мандату Ліги Націй. Змобілізували ми всі наші сили до протиакції, не могли похвалитися більшим успіхом. В одних місцях агітація помогла, в других ні, а втім, поляки не дуже тим журилися, конскрипційні писарі безличко фальшували перепис, записували самі, що їм хотіли. Особливо один з них так ревно подвизався в тій роботі, що конче треба було його провчити. Післали ми бойовика, той вистрілив у нього крізь вікно, поцілів у руку й розбив лікоть. Може так і краще, хай живе, але на все життя матиме пам'ятку, як писати фальші, та й писати хіба лівою рукою, коли навчиться. Слідство нічого не виявило, поліція арештувала невинного о. Притуляна, пароха в Ранові, і мусила його випустити.

Конскрипційні акти зберігалися в будинку повітового староства. Не було ще тоді складних електронічних машин для підрахунків, все йшло поволі. Вирішили ми, що коли не можна цілком перешкодити конскрипції, то принаймні треба знищити брехливі акти.

Працював у старостві наш член Федір Бойдуник, малий на зріст, вкликали його жартома "карликом". З ним я порозумівся, що одного дня він непомітно відчинить вікна від приміщення, де були акти, примкне їх і злегка прив'яже ниткою. Вночі пішла туди наша п'ятка. Разом з Михайлом Селешком вилізли ми по плечах наших товаришів до вікна, а три стояли на стороні. Порозсували ми акти, щоб не дуже були на купі й ліпше горіли, щедро полляли нафтою, запалили

огарок свічки та й пішли спати. Свічка вигоріла, від неї зайнялася нафта й почали горіти папери. Акти геть зотліли, будинок не загорівся, бо за малий був продув. Вогонь завважено пізно, бо він душився в димі і більше тлів, як горів, а до того алярмова сирена на саліні не трубіла. Її зопсував мій батько. Хоч нічого я йому не говорив, але він пронюхав письмо носом з того, що я ввечері питався його, чи завжди трубить сирена в разі пожежі. Батько зламав сирену, стягнувши її дротом з даху, де був мотор, що нагрівав воду, вона виходила парою через трубу й гуділа. Вранці ми, разом з іншими цікавими, оглядали, як викидали з кімнати попіл і рештки напів згорілих паперів. Шкоду обраховано на два мільйони марок.

Був це перший саботаж у Долині.

Почали звільняти з праці українців на залізниці. Деяких проганяли цілком без попередження, а декого кликали й намовляли “поправити метрику”, то значить перейти на латинський обряд і при тому підписувати якусь заяву та складати нову присягу. Такі інструкції йшли з міністерського центру в Варшаві і ми в підгірській закутині не могли мати на те впливу, все ж таки треба було якось запротестувати і рішено зірвати залізничий міст на річці Свічі під селом Тяпче коло Гошова.

На мостах як день так ніч стояла озброєна сторожа. Вартовий ходив собі сюди й туди, з одного кінця мосту на другий, часами й поза міст. Коли він був на другому кінці, два Михайли — Селешко й Боринець — тихенько підсунулися на середину моста, спустилися на залізні підпори і причепили динаміт до в'язань. Гніт до динаміту був коротенький, вистачало його настільки, щоб добігти до кінця мосту. Обидва хлопці запалили його жаром від цигарки й щасливо втекли. Вибух зірвав міст, комунікація між Стриєм і Станиславопом припинилася на кілька днів, заки міст направили.

В Долині змінилася команда поліції. Новим начальником призначено якогось майора Віндака, скаженого собаку, що всіх у чомусь підозривав і просто не давав жити дрібними колючками. Коли лише стрінув на вулиці в товаристві моєму або когось з інших молодих людей — жадав особистої виказки, записував собі назвище й адресу. Хотіли ми якось відплатити йому за вічні причіпки. Могли вбити, та на те треба дозволу від Крайової Колегії. Якось раз, будучи у Львові, познайомився я з одним нашим членом, що чи то працював десь у фармацевтичній лабораторії, а чи з іншої якоїсь причини був обізнаний з тим ділом, і він дав мені препарат, що коли його випити, мав викликати сверблячку на всьому тілі і то на довший час. Купив я пляшку вина, яке полюбляв випити цей комісар у коршмі жида Ляйтера, і в день його ім'янин післяв йому одним сільським хлопцем ніби з побажаннями від "пана Ляйтера", розпустивши передтим препарат у вині. Вчепилася його сверблячка, чи ні, годі було довідатися, не піду ж бо його питатися. Але нількна днів зовсім не виходив він з хати.

Зимомо того ж 1921 року відбувся з'їзд Голов Окружних і Повітових Колегій і бойових референтів з терену. Діялося це в канцелярії адвоката д-ра Надрага у Львові під числом 11 вулиці Домініканської. Доповідали: сотник Микола Саєвич про військово-бойові і Володимир Целевич про політичні справи. Тоді заведено одностайну назву "Українська Військова Організація", в нашому випадку відпало слівце "Воля". Пізніше, вліті, такий сам з'їзд відбувся в залі Наукового Товариства ім. Шевченка під числом 24 вулиці Степана Чарнецького у Львові. З Долини приїхав Володимир Горбовий і я. Там відбирав від нас звіти полк. Євген Коновалець, що вернувся вже зза кордону. Від тоді назву "Колегія" змінено на "Команда", так що були: Крайова, Окружні й Повітові Команди Української Військової Організації.

Настала теж зміна в нашому повітовому проводі, Володимир Горбовий мусів виїхати до Львова, на його місце прийшов поручник Роман Міхняк, гімназійний учитель, дуже ми його шанували й любили.

Тоді ще спалили ми двір люстратора дібр Кречеля в Рахині коло Долини, а в самому місті майно спольщеного німця Крумгольца й поляка Мікульського, обох запенлих польських шовіністів, що при всяких нагодах доносили на українців.

До саботажної роботи потрібно було вибухових матеріалів, а в нас їх — дуже обмаль. Та й нема нізвідки ані дістати, ані купити. Вертілися ми за тим на всі боки, але в нашому терені нічого не знайшли, а у Львові теж не доставало. Вдалося мені дістати кілька петард від братів Заклинських у Станиславові — та це капля в морі. Приїхав тоді до Долини наш організаційний друг Федько Яцура зо Львова, спеціаліст у піротехніці. Замешкав у родини Кульчицьких, здавалося нам, що він залицяється до їхньої доні, панни Олі. Він навчив нас виготовляти менші бомби-саморобки й усякі автоматичні запальники, та що ж, коли бракувало матеріалу.

Довідався я, що в Заліщиках є державний склад якоїсь вибухівки, слабшої за динаміт, але для нас вона цілком добре вистачала б. Якщо не помиляюся і пригадую по стільки роках, називалася вона “кагіцит” чи ялось подібно. Щасливо склалося, що шуринашого друга Влодка Мацевича купив там при парцеляції ґрунтів около 40 моргів каменистого поля, не знаю, навіщо було воно потрібне. Він подав прохання за дозволом купити того кагіциту, щоб розсаджувати скелі на полі, дістав добру рекомендацію від парцелянтів поля і так купив кільканадцять кілограмів вибухівки для нас, крім того, що осталося для нього.

По-товариському поділилися ми тим з нашим сусідом — Стриєм, звідки до нас приїздили на зв'язок бойовики Микола Бігун, Янківський і Роман Петріна.

Загадали вони висадити залізничий міст на річці Стрий. Визначено до того бойовиків Нагорняка й Улицького. Та коли підійшли вони під міст, побачили, замість звичайного вартового, аж трьох поліцейських агентів. З якоїсь причини несподівано зміцнено охорону. З обох сторін пішли в рух пістолі, одного агента вбили, другого поранили, самі ж утекли й селами добилися до Долини. Тут ми ними заопікувалися, купили їм куртки, запасли чим треба на дорогу, постаралися про провідників і переправили через чеську границю.⁶⁹⁾

Трохи вибухівки та всяких інших матеріалів передавано нам з Чехо-Словаччини. Одного разу прийшло повідомлення, що така передача чекає на нас — але аж коло Турки над Стриєм. Хтось приїхав у відвідини до тамошнього священика і залишив це для нас. Поїхала туди панна Оля Слюзарівна і все щасливо привезла. Священик, що зберігав це для нас, аж розплакався, побачивши, як така гарна панночка наражається на небезпеку.

III.

Провонатори

Як досі — все йшло легко і гладко. Не знайшовся ні один донощик, ані провокатор, поліція ішла неначе навпомацьки. Так довго не могло бути, проте здавали ми собі справу, що коли вийде на яву існування конспіративної військово-революційної організації, поліція буде шукати способів проникнути в неї.

---

⁶⁹⁾ Нагорняк потім емігрував до ЗСА і в моменті, коли пишеться це, ще там жив. А про Улицького говорено, що в 1930 році поїхав він до Советської України і, як подавав Володимир Мартинець у книжці "Від УВО до ОУН", большевики його там розстріляли.

З'явився в семінарії на нашому курсі якийсь Мидловський, невідомо поляк він чи українець, говорив добре українською мовою і добре вчився. Високий і гарний на вроду хлопець, спочатку з'єднав собі симпатії, та скоро його поведінка стала підозріла. Занадто багато розпитувався він про Українську Військову Організацію і то в справах, що переходили межі звичайної цікавості юнака, який ніби хоче туди вступити. Постало підозріння, чи не підіслав його до нас Віндак. Від Мидловського почали бокувати і він одного гарного дня — покинувши науку перед матурою, хоч не мав причини, бо був одним з ліпших учнів— зник так само нагло, як і прийшов. Говорено, що поїхав за Збруч. А правда це, чи тільки для замилення очей, щоб дати йому можливість виринути в іншому місці?

Швидко про те забулося. Прийшло ще інше, та перед тим мушу вернутися трохи назад.

В Українській Галицькій Армії служив я в 11-тій батерії Першого "Гуцульського" Куреня Третього Корпусу. Комендантом був у нас поручник Гриць Голинський, божевільної відваги старшина, а за ад'ютанта в нього — Степан Сулятицький.⁷⁰⁾ Командував я другою четою першої сотні. Господарським підстаршиною в Курені був булавний Довгий. Від нас він здертував, потім дійшла до нас вістка, що з'явився він у "Гайдамаків" в Армії УНР, і вже як сотник. Супроводжаючи вагон з черевинами для своєї частини, пропав він разом з транспортом. Пішли за ним стежні листи, шукали його "гуцули" й "гайдамаки". Було підозріння, що втік він до большевиків. Зрадив "гуцуликів" поручника Голинського, не довго задрів місця і в "гайдамаків", а нам тільки соромно, що знайшовся між "гуцулами" такий тип.

---

⁷⁰⁾ Степан Сулятицький, пізніше сотник і доктор математики, визначний військовий діяч в Організації Українських Націоналістів, співробітник полк. Романа Сушна.

Одного вечора зайшов я до “Українсьеюї Бесіди”, насинowego товариства в Долині, де ми сходилися на розваги, почитати часописи, заграти в шахи й одночасно порадитися в наших справах так, щоб не звертати на себе уваги зустрічами в інших місцях. Якраз говорив я про щось з мою управительною, Марійною Слюзар. Підходить якийсь тип у темносиньому, “гранатовому”, як говорили в Галичині, одягові, — увесь аж сяє з радощів:

— Здоров був, друже хорунжий! Ти що, не пізнаєш мене? — додав, завваживши здивування на йому обличчі.

Мене аж зморозило від несподіванки, але впадаю в той сам тон:

— Егеж, — булавний Довгий!

А він безцеремонно лізе обніматися, якби знайшов найкращого свого приятеля.

— Звідніля ж ти тут узявся? — переходжу теж “на ти”.

— Приїхав з табору полонених з Армії УНР у Тарнові. Пізнав тебе, ти ж мій товариш зброї з “Гуцульського Куреня”.

Почав біднатися, як вони там бідують, просто з голоду погибають, жеруть їх воші, нищать хвороби.

— Змилуйся, поможи. Ти ж знаєш мене, скажи, хто я, може зробимо якусь малу збірку.

— Та ти ж кинув нас, “гуцулів”, і втік до “гайдамаків”.

— Так, бо там я став сотником, а в “гуцулів” і вік звікував би булавним.

Проситься, майже плаче, годі відчепитися. Жаль мені зробилося не його, але тих бідних людей у таборах, звідни я сам ласкою щасливої долі урятувався, і я голосно звернувся до приявних:

— Пані й панове, є тут між нами військовик з табору полонених у Тарнові, мій знайомий з армії.

Без праці і грошей, не дайте людині погирати з голоду, допоможіть лептою.

Довгий витягнув якийсь збірковий лист, дають йому хто по золотому, хто по два, а навіть і по п'ять, за хвилину назбирав 49 злотих.

Йому аж очі засвітилися:

— Яке щастя, що стрінув тебе! Дуже тобі вдячний, якийсь часочок проживу за ті гроші, а там може і працю знайду.

— Є в нас у місті — кану йому — якась польська спілка, вертить шахту на "Бабієвій Горі", шукають нафти. Потребують робітників, попроси, може приймуть.

— Так, так, буду старатися знайти працю, але перше мушу звільнитися з табору, звідки я на відпустці. Бо коли зловлять — уже не випустять.

Всі слухають довкола, цікаві.

— Бувайте здорові, пані й панове, щиро вам дякую, не забуду про ваше добре серце. Доброї ночі вам усім!

Пішов.

Задоволений, що позбувся я тих несподіваних відвідин, переглянувся я з професором Міхняком, він щось підозрівав, як і я.

В розмові з професором пригадав я, що читав у якомусь часописі про "ловців УВО". Польська військово-дефензива пропонувала деяким полоненим звільнення з таборів і заплату за те, щоб ходили вони між народом по селах "на лови", винюхуючи між галичанами членів УВО. Мабуть такий "мисливий" натрапив і на мене, а я, заскочений, змилосердився над ним.

Скоро потім професор Міхняк їздив за чимсь до Стрия і бачив того типа в повозці з якоюсь дамою, обложеного пакунками. Зовсім не виглядав на нещасного таборянина. Звідки в нього гроші на повозки й

жінки? Грошей з таких збірок хіба замало та й не всюди є знайомі, щоб допомогли.

Сидів я якось у хаті сам, переглядав книжки, ладився, як звичайно, пополудні йти до школи. Хтось застукав до дверей.

— Прошу!

Хто входить? А хто ж би, як не мій “мисливець”!

— Можна на хвилинку? Хочу порадитися про щось.

Ніяково якось викидати його з хати.

— Заходь, — кажу, — і сідай. Але, гадаю собі, не піде тобі цим разом так легко.

— Шунаю праці. Ледве вирвався з табору, там поляки годують нас ігнилими оселедцями, та ще й соленими, спрага томить увесь день, годі далі терпіти. Ти казав, тут десь при нафті є якась робота.

— Іди головною вулицею аж до жидівської божниці, там зверни на “Гусаків” — кожен це тобі покаже — на горі питайся за інженером-шефом. З мого подвір'я видно те місце, покажу тобі.

Хоч я в душі певний був, що прийшов він до мене не за працею, та хотів я якось ліпше переконатися. Запропонував йому напитися кави, виходячи в кухню закип'ятити воду, лишив я на столі мій бумажник. Пораючися в кухні, щоб він чув, підглядав я крізь дірку від ключа. Бачу — він заглядає в бумажник, витягає звідти мій знімок і хоче сховати.

Відчиняю нагло двері з навою в руках:

— Ти що, контролюєш мій портфель?

— Та ось побачив твій знімок, — відповів він, ані трохи не збентежившись, — дуже гарний, ти ані трохи не змінився від часу, як був у війську. Може даш мені на спогад?

Сказав я, що фотографія мені потрібна, а другої тепер не маю. Тоді він запропонував обмінятися на

пам'ятну годинниками і дав мені свій добрий за мій звичайненький.

Випив каву і просив провести його до біжниць, де треба скрутити на Гусаків, бо сам може не знайти.

Недалеко там стояв жидівський шиночок Фрідмана. Двері відчинені, нікого ще нема в таку ранню пору.

— Зайдемо? — каже він.

— Хай буде, — кажу, — але дуже коротенько, я мушу збиратися до школи.

— Тільки на одну чарку, багато не можу, та й нема за що.

За одною чаркою пішла друга, бачу, він уже ладиться до третьої. Власник припрошує, якби знайомих, а я ж там з роду не був

Посилаю його до буфету за булкою, а сам чарку до фляконика з квіткою.

А він знову сам вляє.

— Та й міцна ж у тебе голова, — кажу, хоч видно, що вже підхмелений. А моїми чарками ввесь час підливаю квітку, так щоб він не запримітив.

— Я так за щасливу зустріч.

— Ну, ще одну й кінець, ти ж не багач, праці шунаєш.

Вже йому добре куриться з чуба, а я тверезий. Входить якийсь чоловік, сідає коло дверей і замовляє пиво.

— Це комуніст з Болехова, — кажу йому, жартуючи.

— Чого ця погань хоче тут?

Зривається йти до пришельця, я стримую, він не дається, підходить до Богу духа винного чоловіка, щось йому показує і жадає виназки. Чоловік для спокою, допив пиво й вийшов. А я сміюся.

— Тобі чого смішно?

— Бо ти п'яний. Яке в тебе право чіплятися до людей? От якби побачив це поліцай, перепало б тобі на горіхи!

— Хто знає, може й маю право. Ось глянь!

Тицьнув мені янусь фотографію з печаткою.

— Це печатка старости Стемпінського. Він груба риба в дефензиві. Хто має таку виказку, тому поліція має помагати, а в потребі то я й сам можу заарештувати.

— Ого! То ти вже маєш "працю", навіщо тобі йти в шахту?

— А щоб ти знав, що не піду. Не треба!

— Платять?

— І незле! А до того час від часу і збірочна "на рідну нишеню" перепаде. Ніякої праці мені непотрібно, не за тим я прийшов до тебе. Хотів з тобою поговорити на розум. Навіщо тобі пхатися в якісь протидержавні організації? Тільки біди собі напитаєш. Ти краще тримай зо мною, як матимеш на когось підозріння — шепни мені і все буде гаразд. Ну! бувай здоров і вважай на себе!

Пішов у лиху годину. А по кількох днях переказує до мене наш член Гнатів з Болехова, що в районі крутиться якийсь підозрілий тип, був у селах Полянця і Бряза, понликувався на мене, показував мій годинник, розпитувався про УВО, якій, мовляв, хоче помагати. Доручив я, щоб малися на обережності, це непевний тип, хоч і знайомий зо мною з військових часів, але може бути поліційним агентом.

Незабаром подібну вістку приніс кур'єр з району Вигода-Пациків. Той сам тип розпитувався в них за зброєю, мовляв, потребує для УВО і хоче купити..

Через того самого післанця Повітова Команда передала наказ винінчити провокатора. До кількох днів прийшов звіт, що вже по всьому. Вели його ніби до складу зброї, щоб продати. По дорозі зарізали,

як кабана, відобравши передтим мого годинника і примусивши його написати до Станиславова, що нидає службу й утікає до Чехо-Словаччини.

IV.

У в'язниці.

Незадовго після того, як Оля Слюзарівна привезла нам ракети й запальники, переказали мені зо Стрия, що на другий день раненько приїде зв'язковий за двома ракетами й кількома запальниками. Нічого не сподіваючися, вибрав я ці речі зо сховка й поклав у кухні на полицю.

Ще добре не пірнув я в перший, смачний, сон, як збудив мене грюкіт у двері — поліція! Зірвався я, як ошпарений, вхопив коробку від цигарок зо скляними рурками й побіг до вікна, що на город, щоб викинути в кущі. Та ба! Під вінном боївка цивільних полянків, що помагали поліції. Метнувся я назад до кухні — а все напотемки, вдаємо, що спимо — щоб сховати мій пістоль. Мав я дуже гарний, еспанської марки, принагідно купив у знайомих і якраз учора ввечері, витягаючи зо сховку ракети, узяв і пістоля, щоб переглянути й почистити. Вкинув його до горшна, залляв водою і зверху насипав сушених грушок та поклав на піч, де було ще трохи жару, щоб намакали в воді. Обі ракети засунув у ліжко сестрі, нільна рурок сховала мама за пазухою, не було де подіти решти, бо поліція гримає в двері, аж розлітаються — лишив я їх на полиці.

Впускаю поліцистів, ніби ще спросоння.

“В імені права” і т. д. повідомляють, що мають наказ зробити обшун. До сестри в ліжко не заглядали, на горнець з грушками не звернули уваги, але коробку з рурками знайшли.

— Що це?

— Не знаю, це не моє.

— Звідки маєте?

— Їхав один студент ровером зо Стрия до Калуша перед кількома днями, невігідно йому було, просив затримати, цими днями буде вертатися й забере.

Брехня не дуже вигадлива, але що можна сказати в наглому положенні?

— Що за студент?

Студент медицини зо Стрия. Це мабуть якісь ліки.

— Як називається цей студент?

Що йому, до біса, сказати? І нагло блиснуло мені в голові, що Микола Бігун утік до Чехо-Словаччини і коли назву його, не буде йому шкоди, а поліцаям заткну рот до дальних питань.

— Микола Бігун.

— Ми перевіримо, що це, і тоді вам звернемо. Шукали далі, нічого не знайшли.

— Збирайтеся, ви арештовані.

— Як то, арештований, за що?

— Довідаєтеся в комісаріаті поліції. Справа выясниться і вас випустять.

Скували руки й повели городами. Не було й мови, щоб утінати, не тому, що я скований, але навколо чотири поліцаї та ще й боївка цивільних ляхів, серед них мої сусіди й товариші зо школи. Пізнаю одного — Стасьо Поляк, третя хата в низ вулиці — унікає мого погляду, може йому соромно.

Привели до управи міста, під брамою поліцист, чех Гошва, старий ще австрійський жандарм, щоб показати вірну службу новим панам, привітав мене матюком і добрим штовханом прикладом у груди.

Розкували, замкнули в місьному арешті, а там уже повно наших: три брати Бойдуники, Андрейків з Ракова, професор Осип Шпитно та й інші. Дивуємося, що сталося. Арешту в Польщі завжди можна

було сподіватися, але що за причина тепер? Чи донос якийсь, а може просто на пострах чи з поліційного підозріння? Як би не було — якось відрадніше, виглядає, що не пов'язані ми якоюсь подією чи акцією, значить, поліція нічого не знає, бере людей навгадь. Цікаво, чи тільки в Долині?

Жартуємо, сміємося, не хочеться спати. Часом, крізь очко в дверях загляне поліцай, Андрейків кричить:

— Обережно, малпа в вікні!

Всі регочуть, а лихий поліцай спускає накривку на очко.

Отак у доброму гуморі й серед веселих розмов провели ми ніч. Вранці рідня принесла нам снідання й польські часописи. Вже стоїть там написано, що арештовані “бойовики УВО”, а в мене знайшли скляні рурки з бактеріями носатини, щоб заражувати військових коней. Оце так вигадали! У всіх нібито знайдено всякий компрометуючий матеріал. Брехня, бо в нікого анічогісінько не знайшли.

Під вечір знову нас закували, повели на залізничий двірєць і відвезли до Стрия. Всіх загнали до одної великої камери, тільки мене одного відлучили від товариства й залишили в канцелярії. Я думав, що для допиту, а потім зморив мене сон, поклався я на кріслах, щоб трохи продрімотися.

Збудив мене агент Стецула, знаний у Стрию катугоа, спеціаліст від “допитів третього ступня” політичних в'язнів. Може на допит? Та ні, він лише хотів мені приглянутися. Гаркнув на відхідному:

— Ти думаєш, я не знаю, куди ділися гроші з саліни?

— Знай собі, — відворкнув я й обернувся на другий бін.

На допит повели аж перед самим полуднем. Цінавили їх рурки, не могли збагнути, до чого вони, а не хотіли повірити, що це ніби такі собі невинні

речі. Як я пізніше довідався, кидали вони ті рурки з балкону на хідник, випробувати, чи не вибухнуть. Напевно пішлють до львівської лабораторії і там розгадають загадку.

Допитував мене, між іншими, долинський комісар Віндак, що приїхав сюди.

— Кажі правду, що це за рурки, а то зчорнієш у криміналі!

Від нього довідався я, ніби Янківський признався, що приїздив до мене до Долини, як зв'язковий зо Стрия. Те саме торочили мені і стрийські агенти, та це була неправда, бо пізніше вкинули до нашої камери студента Едварда Козака⁷¹⁾ і того ж Янківського, чого напевно не зробили б, якби він признався до якогонебудь організаційного зв'язку зо мною. Він не крився, що бував у Долині, бачили ж бо його там люди і було б смішно це заперечувати. Але приїжджав до інших знайомих, не до мене.

Віндак бісився більше, як уся стрийська поліція, його лютило, що нитка походження рурок уривалася на Бігунові, який утік "на Чехи".

— А де подівся твій колега з війни, Долгега?

— Який Долгега? Не знаю такого. Може четар Долган?

— Ні, Долгега. Четар Долган є в Велдіні. Питаюся про того, що обмінювався з тобою годинниками.

Біда, гадаю собі, може знайшли вбитого Довгого і тепер хочуть пришити мені ту справу вбивства провонатора. Але спокійно заявляю, що з ніким не обмінювався я годинниками, а назвище Долгега чую вперше в моєму житті.

— Ти їздив до Львова? За чим?

---

⁷¹⁾ Пізніше відомий артист-маляр і каринатурист ЕКО, видавець і редактор гумористичних журналів.

— Часом, як треба, до Українського Педагогічного Товариства в шкільних справах, посилала мене управителька Марія Слюзар.

Щось він там ще мені базікав про легшу кару в разі признання, от звичайно, як поліцист, і накінець дав підписати протокол. Перечитав я цей протокол, він показався згідний з тим, що я говорив, перекреслив я порожні місця між відступами, щоб нічого не могли туди вставити, і підписав.

Не били мене, тільки грозили. Навіть ославлений Стецула лише підсунув мені ремінного бича під носа:

— Понюхай, чим пахне!

— Бином, — засміявся я.

І на тому скінчилося.

Після того вступного слідства перевезли нас до Львова і примістили в слідчій в'язниці при вулиці Степана Баторія. Сиділо там багато українських політичних в'язнів, між ними так звані "феданівці", арештовані після атентату студента Степана Федака на Юзефа Пілсудского і львівського воеводу Грабовського.

В'язнів було за багато, щоб їх ізолювати від себе, й одного дня на проході підступив до мене сотник Михайло Матчак з "феданівців". Хотів довідатися і просив сказати щиру правду, чи при ревізії в мене знайдено посвідчення від Володимира Целевича, що я передав йому гроші з експропріації в Долині. Так твердить львівська поліція і для оборони треба мати цілковиту певність. Заспокоїв я його, що не то посвідни, але ні одного паперця не забрано в мене. А щодо того посвідчення, то я показав його Повітовій Колегії і там тани на місці ми його знищили.

— Оце й гаразд, — сказав сотник Матчак, — це мав бути головний доназ проти судді Целевича. А вас чого привезли до Львова?

— Не знаю. В Стрию мені не сказали, а тут ще не був на допиті в слідчого судді. Мабуть обтяжив мене хтось з стриян.

— Мені відомо, — продовжував сотник Матчан, — що вас, разом з іншими “засипав” Дзіковський, секретар хруня Твердохліба.⁷²⁾ Він зізнав, що ви були на з’їзді бойових референтів і звітували перед полк. Євгеном Коновальцем. Та ви тим не турбуйтеся, він намішав такої каші, стільни всякої брехні наплів, що не буде трудно з того вимотатися. Він уже втік з в’язниці, пробовкують, що сама поліція могла йому до втечі.

Покликав мене слідчий, перевірів особисті дані, і знову показує ту коробку з рурнами.

— Що це?

— Я вже не раз і не два зізнавав, що не знаю. Поліція сказала журналістам, що це бактерії кінської зарази.

— Ні, це не носатина, ще не знаємо, що воно.

На кожній рурці було зазначено, хоч дуже дрібно: 1/2, 2/3, 1 — це час, скільки мине, зани займеться пальний матеріал. Якось не звернули на те уваги ні в поліції, ні в суді, принаймні не питалися мене про те.

— А що це? — показує на екразитовий капсуль.

— Не маю поняття.

— Так у вас це знайдено на полиці!

— Ні, пане суддя, прошу заглянути до протоколу ревізії, там мусить бути написано, що в мене забрали. А коли нема — значить піднінено.

---

⁷²⁾ Сидір Твердохліб, гімназійний учитель, зламав заборону брати участь у виборах до Сейму, що їх неправно запорядила Польща на окупованих землях України в 1922 році. За те по-рано його смертю. Гл. про те ближче в “До справи Сидора Твердохліба”, “Срібна Сурма”, спогади й матеріяли до діяння Української Військової Організації, Збірник ч. 1, Торонто.

— То ви кажете, що це вам підкинула поліція? Це капсуль від петарди, що не вибухла на мості.

— Я не кажу того, тільки тверджу, що це не моє. А втім, самі подумайте, пане суддя, на здоровий розум. Коли це має бути капсуль від невибухлої петарди, то хіба ідіот або божевільний буде вертатися до моста, шукати петарди, відкручувати й забирати капсуль і лишати петарду на мості чи під ним. Це просто сміх та й годі.

Засміявся й суддя.

— А Дзіковського ви знаєте?

— Ні, не знаю.

— Але він вас знає. Каже, що ви були на зборах УВО і здавали звіт полковникові Коновальцеві, між іншим про прострелення поліциста під Мізунем. Правда це?

— Авже ж, що брехня. Полковника Коновальця знаю тільки з назвища з часу війни, ніколи його не бачив, а про Дзіковського перший раз почув від вас. Прошу мене сконфронтувати з тим типом.

— Егеж, — каже суддя, — як сконфронтувати, коли він утік. Кого ви знаєте зо стрийських студентів?

— Не маю між ними знайомих. Знаю деяких стриян, та невідомо мені, чи вони студіюють.

— Янківського, Едварда Козака й Миколу Бігуна хіба знаєте?

— Знаю трохи Бігуна, це він мені лишив коробку з рурками. З вигляду знайомий мені Янківський, хоч ніколи я з ним не говорив, а Козака не знаю зовсім.

— До УВО належите?

— Ні.

— Іншої відповіді я й не чекав, а питаюся, бо мушу це зазначити в протоколі. Підпишіть його.

Ось і всей допит. Ще раз чи два кликав суддя для доповнення і вияснення деяких дрібниць у протоколі та й залишив мене в спокою. А до стрийських в'язнів я переказав, щоб вони відкликали перед суд-

дею все, що говорили про мене на поліції. Це саме радили їм “федаківці”, так вони й зробили.

Одної суботи приїхав до мене батько на побачення і приніс погану вістку. Є можливість, що знову перевезуть мене до Стрия. Мають там ставати перед наглим судом Іван Яросевич, Федір Кобрин, Іван Янцур і Михайло Бардиш, закидають їм, що підстрілили хрунівського кандидата на посла в Пацинові. Дехто з них признався й обтяжив мене, мовляв, вони мусіли так зробити, бо дістали наказ і присягали передо мною. Це переказав мені через батька оборонець д-р Степан Шухевич.

— Не журіться, батеньку, все буде гаразд. Їдьте спокійно додому. Що вони присягали, це правда, але зовсім на інші речі.

У вівторок знову кличе мене суддя.

— Знаєте Івана Яросевича?

— Знаю.

— Присягав він перед вами?

— Так, присягав.

Видно по судді здивування, що я так швидко й легко признаюся.

— Як то було?

— Це було в школі в Долині. Він ходить там до семінарії на другий курс. Коли польська боївка зробила замах на “Рідну Школу”, ми мусіли зорганізувати варту-самооборону. Кожної ночі старші хлопці сторожили по дві години на зміну, щоб хтось не підкрався й не підпалив шкільного будинку. Відповідали передо мною, як найстаршим віком з-поміж них, я їх запрягнув, що будуть добре робити службу і не заснуть, бо пропаде народне добро і велика відповідальність упаде на їхнє сумління.

Я говорю і бачу, як видовжується обличчя в судді з розчарування. Але записав, як я зізнав, і потвердив мені вістку від батька, що це для потреб наглого суду у Стрию і можуть мене туди покликати.

Однак не взивали. Я про те нічого не знав, аж тепер почав розвідуватися. Нас поарештували, щоб припинити, або принаймні послабити противиборчий бойкот. Сільські боївки, у відповідь на те, посилили противиборчу акцію, неначе доказуючи тим посередньо нашу до неї непричасність, бо от ми в тюрмі, а противиборча агітація і відстрашування виборців посилилася до небувалих досі розмірів. В її ході стріляли до хруня Матвіїшина в Пацикові, поцілили його в живіт. Випадково поліція зловила над річкою Івана Яросевича, дала йому доброго хльору, він не витримав, сам признався і других засипав. Поліція арештувала його товаришів, тримала їх по одному в темній кімнаті і ніби з'являвся дух того хруня, клинав їх признатися, тоді він їм простить і нічого за те не буде. Не хотілося мені вірити, щоб такі театральні бутафорії могли мати вплив на освічених хлопців. Не духи, а добрячі буки та ковани чоботи видобули від них признання, теж немало причинилося те, що всипав Яросевич і вони тоді заламалися.

Наглий суд відбувся, обійшлося без смертного вироку, бо всі призналися, але нари накладено дуже тяжкі. Яросевич — сім років, Кобрин — десять років, Янцур — двадцять років тяжкої тюрми. Перші два відсиділи дві третини присуду і тоді їх звільнено, а Янцур працював у в'язничній канцелярії, підробив собі документи ніби до суду і з тими документами відістався поза тюрму й утік до Чехо-Словаччини. Чув я пізніше, що звідти поїхав він до Совдепії і там при нагоді одної хвили репресій його застрілено.

Нічого іншого не лишалося, хіба ждати на нінець слідства. Тюрма при вулиці Баторія заповнилася по береги новими політичними в'язнями — тих з них, що вже довше сиділи в слідстві, перевезли до тюрми в Бригідках, де звичайно сиділи вже засуджені. Але й там повно, аж стіни тріщать. Рух, як на

ярмарку, одних звільняють, нових приводять — щораз свіжі новинки “зо світа”.

У Бригідках пізнав я деяких ключників, що прихильно ставилися до українських політичних в'язнів. Були там і два українці — Гичко й Вербицький. Вся родина Вербицьких була зв'язана з УВО, два сини — Михайло й Іван — та дочка Оля засіли пізніше на лаві підсудних у процесі за вбивство куратора Станіслава Собінського. Другий, Гичко, дуже обережний, але й на диво спритний, переносив пошту з в'язниці і до в'язниці. Послугувалися в'язні ними рідко, такий був наказ, щоб їх тримати “в резерві” на випадок поважнішої справи, наприклад утечі з тюрми. А до листів не бранувало інших. Був навіть один поляк, жонатий з українною, що цілком його переробила й командувала ним, а він послухно робив, що хотіла, носив листи, передавав усякі речі. Мусів бути якийсь зв'язок до неї, хоч я про те не знав.

Харчі нам доставляли з Комітету Допомоги Українських Політичним В'язням. Дуже в тому помічний був студент Дмитро Дахнівський, знаний у Львові спортсмен, чільний грач у дружині копаного м'яча спортивного товариства “Україна”. Він зручно вмів в'язати всякі знайомства, через його руки переходила більшість нашої “пошти”, потрапив він передавати до тюрми все, що потрібне, а на що годі було дістати дозвіл. Добрий був товариш, помер передчасно в Чикаго 1960 року.

Дивно збігає час у в'язниці. День здається роком — а коли глянути назад, то рік здається днем. Це тому, що життя монотонне, нічого в ньому не діється, нема на чому спинити уваги, завертаючи пам'яттю назад. Кримінальні злочинці не рахують його на роки, тільки на місяці. Янось більш імпазантно бринить 60 місяців, як 5 років. У тюремній говірці рік називається “смик”, а місяць — “войтек”. У Бригідках рахували час також на каштани, то значить,

скільки разів каштани спадають з дерев, стільки років треба сидіти. Бо на в'язничному подвір'ї, куди водили на прогулянки, і по другій стороні, від шпиталю, росли старезні каштанові дерева.

З важніших подій у часі мого слідства можна згадати хіба демонстрацію на Першого Листопада і Свят-Вечір. Пополудні листопадового дня ми, порозумівшись наперед, одночасно в усіх камерах почали співати. Революційних пісень ще тоді багато не було, ми вибрали з них одну:

Ми по таборах і тюрмах

Карались довгі годи,

За Тебе, рідний Краю наш,

За Тебе, наш народе!

Тухоля, Домбе і Бересть,

Домброва і Бригідни⁷³⁾

На Страшний Суд прийдуть колись,

Як достовірні свідки.

І скажуть правду ввічі всім,

Хто гнобив нас без права,

І буде ганьба ворогам,

А Україні слава!

Зчинився рух, прибіг начальник, грозив репресіями. Хтось з ключників гримав колодкою в двері, "посполиті"⁷⁴⁾ в'язні думали, що когось б'ють, почали кричати "не бий, не бий!" Тюрма посеред міста, на вулиці зібралася юрба, поліція розганяла, а люди знову збігалися.

Нарешті начальник пішов на чемні прохання, щоб припинити співи, хіба ж досить з нас однієї пісні, пора вже пізня і т. д. Ми й так не мали наміру співати безперервно, тільки одну-дві пісні, і по якій годині все в тюрмі затихло.

---

⁷³⁾ Місцевості, де були табори полонених та інтернованих.

⁷⁴⁾ Засуджені за звичайні кримінальні злочини.

А на другий день польська преса писала, що в Бригідках вибух бунт українських політичних в'язнів, але "енергійна постава тюремної адміністрації при співправі з поліцією, що ждала готова до інтервенції, привернула порядок".

Коли прийшло Різдво, подали нам з Комітету Святу Вечерю. Святкували ми кожна намера окремо, за багато було всіх, щоб зібратися разом, та й сама адміністрація на те не згодилася б, потрібно б вищого дозволу. А в день Різдва була врочиста Служба Божа в тюремній каплиці і гарно співав на швидку руку зорганізований наш хор.

Щораз менше знайомих у тюрмі, ветерани, що посиділи довше, або вже засуджені й вивезені до інших в'язниць, або вийшли на волю зо слідства. Вийшли на волю брати Бойдуники й гімназійний учитель з Долини, друг Осип Шпитко. Приходили нові люди, сам молодняк, не ставало часу знитися з ними, як зо старими знайомими, ще "з волі".

Прийшла й на мене пора. Не мали що зробити зо мною. З рурками так і до самого кінця не дали собі ради, обтяження стриян відкликано, та й не дуже вони були грізні, а все, що наплів на мене Дзінковський, розвіялося, як пух з кульбаби. Він, наприклад, злучив мене з редактором "Діла" Федем Федорцевом, якого я й на очі не бачив та й узагалі невідомо, чи мав він янесь відношення до нашого підпілля. В нього буцімто мав бути склад вибухових матеріялів, різної зброї, бактерії носатини і т.п. несусвітні вигадки, і я до нього заїжджав перебирати ті речі для нашого повіту. Нічого ревізія не знайшла, нічим було дочепити редактора Федорцева до слідства та й не знаю навіть, чи арештувала його поліція, а коли й так, то хіба зразу ж випустила, бо не чув я про нього в слідстві.

Лишився я сам, до ніякої справи нема як припилити, а самого нема за що судити. І слідство

проти мене по сімох місяцях припинили й випустили мене на волю під кінець травня 1923 року.

Закінчуючи цю частину моїх спогадів, мушу кількома словами вернутися до моєї оборони щодо тих нещасних скляних рурок, що їх призначення до самого кінця не відкрито, принаймні до часу, доки я сидів у Львові. Сказав я тоді в поліції і в суді, що лишив їх у мене Микола Бігун. Я міг боронитися, що або не знаю, звідки вони взялися, або що дав мені їх якийсь незнайомий. Така оборона була б однозначна з признанням, бо хіба дурний міг би в те повірити. Якраз тоді Микола Бігун, на якого мала око поліція в Стрию, утік перед арештом за одну з поважніших справ, загорілася йому земля під ногами. Ніхто з нас не вірив і не сподівався, що вернеться він колись, як не вернулося багато інших у його положенні. Всі або лишилися в Чехо-Словаччині, або виїхали за океан, за малими вийнятками тих, що повірили в большевицьку амністію і знайшли свою смерть в СРСР. І коли я сказав, що рурки лишив у мене Микола Бігун, це виглядало правдоподібне й мені повірили. Одначе, Бігун чи хто інший передав ці рурки, вони були в моєму посіданні і це не звільняло мене в польських очах від вини, якби могли доказати, до чого вони вживалися. Були б мені пришили якийсь параграф і засудили, як не одного іншого.

Несподівано Микола Бігун перейшов Карпати з групою партизанів, його зловила поліція і відразу всунула йому на плечі все, що закидала ще перед утечею за границю та й інше, що чи то вийшло пізніше на яву чи в чому його підозрівали. Долучили туди й ті рурки. Хоч, головним супроти нього закидом звинувачення була здогадна участь на поштовий віз під Калушем і поранення поліциста Красняка.

Я тоді хвилино перебував на волі, хоч пізніше знайшовся разом з Бігуном на лаві підсудних у то-

му самому процесі. Прийшов до Долини наказ, щоб суд допитав мене в тій справі, як свідка. Суддя був жид і старався йти на руку, як це було видно в його стилізації протоколу. Я зізнав, що будучи обвинуваченим показав на Бігуна, в переконанні, що на тому скінчиться, бо ж він за границею. Коли ж би я показав на "якогось незнайомого", за ним шукали б, тягали б десятки невинних людей на конфронтації, саджали б у тюрму. І, як обвинувачений, я міг боронитися всякими способами. А тепер як свідок, зізнаю під присягою і мушу говорити правду. І стверджую з усією рішучістю, що Бігун мені тих рурок не лишав. Зрештою, його мабуть уже тоді й не було в Галичині. А хто передав — я вже забув, бо минуло понад три роки від тоді, а час це був рухливий, повно всяких людей вешталосся сюди й туди і я не можу всіх запам'ятати.

Цей закид, як і всі інші, дрібніші, Миколі Бігуніві відпав. Однак поліції сидів він у печінках, його ненавиділи й зо шкури вилазили, щоб захвати в тюрму на довший час у відплату за те, що Бігун організував у Стрийщині УВО в перших роках її діяння. Засудили його за напад під Калушем і вліпили йому шість років тюрми, один з найвищих у тому процесі присудів.

V.

Відвідини за кордоном.

Перед від'їздом додому зголосився я у Львові на зв'язок УВО. Привели мене до знайомого вже мені сотника Миколи Саєвича і з ним мав я цікаву розмову. Розказував він мені, що якраз іде реорганізація УВО в краю: новий територіальний поділ, обсаджування постів свіжими людьми, бо чимало давніших мусіли тікати за кордон, а теж треба підтягати

молодших до більшої активності та відповідальності.⁷⁵⁾ Крайова Команда вдоволена моєю діяльністю в Долинщині на рівені повіту й тепер призначає мене на бойового референта в команді Округи Бережани. Та заки перейму нові обов'язки, треба мені трохи відпочити по тюрмі, хоч не довго, часу не багато, і також хочуть зо мною говорити в Начальній Команді за кордоном.

Поїхав я “до мамі на пироги”, як у нас говорили. Батьки, як усі батьки, раділи, що я вже на волі, але в очах їх бачив я тїнь смутку. Не говорили про те зо мною, але ж знали, що не вийшов я з в'язниці, щоб дармувати. Та й навіть якби хотів залишитися в Долині, не було б там просвітку — на кожному кроці поліція стає на п'яти, придирається, дошкудлює, остогиджує кожен день життя. І я був задоволений, коли прийшов виклик зо Львова.

Дістав я гроші на дорогу й поїхав до Данціґу. Зголосився на кличку в нашого зв'язкового Л.⁷⁶⁾ він купив мені квиток до Марієнбурґу в Прусах, всадив до автобусу і припилнував, щоб я відїхав без перешкод. У Марієнбурґу всїв я на поспішний поїзд до Берліна. Там пересїв на місьну залізничку до дільниці Шарльоттенбурґ. Тільки вийшов зо станції, щоб пошунати зв'язкової квартири під числом 7 Дройзенштрассе, — бачу, йде напроти мене гарно зодягнений чоловік, щось наче мені знайомий, а може так мені здається тому, що він до мене приглядається.

Підїшов до мене і привітався:

---

⁷⁵⁾ Після рішення Ради Амбасадорів з 14 березня 1923 року, що признала Галичину Польщі, рами УВО звузилися — багато колишніх старшин перейшли до легальної праці в політичному, економічному й культурному секторах.

⁷⁶⁾ Хоч дуже похилого віку, але в хвилині, коли це пишеться (1975 рік), ще жив у Польщі. Приїздив на відвідини до ЗСА і просив, щоб доки ще живе, не виявляти його назвища.

— Вітайте, друже Вартовий.

Здивувало це мене і я на секунду забув язика в роті.

— Я називаюся Грибівський. Нас попереджено телефонічно про ваш приїзд і я подумав собі, що добре б вийти напроти, щоб ви не блунали.

— Як же ж ви мене пізнали?

— З опису особи. А також по цьому плащинуві, що в вас на руці. Таких у Німеччині не носять, зразу видно, що з Польщі.

Розпитався мене Грибівський докладно, як їхалося, чи справно діяли ключики, відправа до автобуса і т. д. Поцікавився, чи знаю німецьку мову, щоб могли самому ходити по місті. Колись я жив один рік у Відні й навчився німецької мови настільки, щоб порозумітися.

Прийшли ми під число 7 Дройзенштрассе. Квартира на першому поверсі, в кінці коридора. В перехідній кімнаті були два старшини, сотники Кучабський і Синенький. Я представився моїм псевдом “Богунчук”. У дальшій кімнаті знайомлять мене з “майором Карпатом”, а в останній застаємо полк. Євгена Коновальця, якого я знав з наших з’їздів у Львові. Хоч оба ми в цивільних одягах, але стаю на струнко, зголошую приїзд і хочу стукнути зап’ятками — не йде, цивільні черевики не до того.

Часу на балачку не багато, наближалася обідня пора. Обідати ходили ми до якоїсь німецької родини, таки при тій самій вулиці. Як на штабовців великої організації, обід більш як скромний, хіба що за німецьким звичаєм подали чарку коньяку на кінець.

Після обіду Грибівський завів мене до малого пансіону пані Сімон, де звичайно ночували приїзні наші члени. По дорозі пішли ми на прохід до недалекого парку, Грибівський розказав мені дещо про нових моїх знайомих. Сотник Василь Кучабський — старшина для доручень. Сам він гетьманець, але до

Української Військової Організації належав від її початків. Чи довго буде в нашій “чинній службі” — невідомо, готується він до наукової кар’єри. Сотник Синенький “практикує” на ад’ютанта полк. Коновальця. “Майор Карпат”, це сотник Ріхард Яри, колишній ротмістр австрійської армії, служив у відділі полку уланів у Коломиї, зголосився добровольцем до Української Галицької Армії і звідти прийшов до УВО. Тепер він зв’язковим до німецького війська, а крім того має окремих відділ праці, збирає всякі відомості й дані на випадок війни. Нема міста, нема річки в Західній Україні, щоб не були в нього зазначені й обслідувані. Велика це й мозольна праця, він дуже гордий на неї. Одружений з жидівкою-вихрестною, має землячку з Велдіжа коло Долини, її батько ще й досі живе там і має крамницю залізних товарів.⁷⁷⁾

— Будемо з них обідати в неділю, пані Яра запросила.

— Можна їй сказати, що ми — земляки?

— А чому ж би ні? Вона буде цінава довідатися щось більше про “край”, щось, чого не перечитати в газетах. Розкажіть їй дещо з наших акцій, з життя бойовиків, вона тим напевно дуже інтересується.

---

⁷⁷⁾ Записую точно так, як подавав мені Антін Вартовий. Але це вже третя версія про місце походження Ярої, що на неї натрапляю в моїх історичних дослідках. В архівах ОУН 1940 року, на “особистому листку” Ярого читав я, що вона походила з містечка Перемишляни в Галичині, батько її називався Шпігельфогель і був незначним рабином. При хрищенні дістала українське ім’я Ольги. Інші джерела, з кіл колишніх знайомих Ярого в часі його військової служби, подавали мені, що оженився він на Занарпатті і звідти родом його жінка. А тепер Вартовий, поклинаючися на слова Омеляна Сенина (який у 1940 році інформував мене докладно так, як записано було в архівах ОУН), подає її за свою землячку. Думаю, що Вартовий помиляється. Або чув про те від когось іншого або Ольга Яра мала свояків у Велдіжі і згадувала про них Вартовому, знаючи, що він з недалекої Долини.

Ввечері поїхали ми на “польську ковбасу”. Далеченько, бо аж на Моабіті. Яка вона там, у біса, “польська”, чиста наша українська ковбаса, добряче заправлена часником, якого німці не люблять. За Збручем називали її також “полтавською” ковбасою, а тут вона — “польніше вурст”.⁷⁸⁾

В ресторані йшла якась програма, танцювала балетниця. Танок мені не сподобався, стукала на сцені зап'ятками, як кобила копитами. Сказав я це Сеникові,⁷⁹⁾ він розсміявся, ми звідти вийшли і знайшли недалеко спокійну каварню, де люди читали собі газети, а невелика оркестра пригравала мелодійні віденські вальси, там можна було приємно посидіти й поговорити. Це було мені більше під смак. Грибівський сказав мені своє правдиве назвище — Омелян Сенік зо Львова. Тепер він коло полк. Євгена Коновальця веде різні зв'язкові справи і тому кличуть його “канцлером”, на німецький лад, де шеф уряду, або прем'єр ув інших країнах, називається канцлер. Тужно йому за Львовом, до акції, до чинної боротьби і він ще цього літа туди поїде, буде жити в підпіллі, дони можливо. Запрошує його сотник Юліан Головінський, колишній його комендант з воєнних часів у VI Бригаді УГА.

В неділю пішли ми з полк. Коновальцем і “канцлером” Сеником до пані Ярої, що прийняла нас правдивим українським обідом, якого не з'їси в німецькому ресторані. Настрій витворився дуже приємний

---

⁷⁸⁾ По-німецькому: польська ковбаса.

⁷⁹⁾ Омелян Сенік-Грибівський мав безліч псевдонімів, ледве чи й сам міг би їх спам'ятати. Але найбільше він любувався в прибраних назвищах від слова “гриб”. Так його коротко називали в Начальній Команді УВО і потім у Проводі Українських Націоналістів і з того слова виводив він свої псевда на різних мовах: Грибівський, Гржибовські, Грїбавштїс, Пільцер і т. д. Здається, що й усякі документи мав на них вироблені. Якось раз назав мені, що це йому легше спам'ятати.

пані Яра виявилася доброю господинею, що вміє керувати розмовою. Просила мене розповідати про наше життя в підпіллі, в акції, в тюрмі. Вдома не звик я так багато говорити, і часу на те обмаль і конспіраційна звична стримувала. А тут розв'язався мені язик і я говорив про мої рідні сторони, про ідейних сільських хлопців, про все те, що з місяця на місяць, з року на рік збиралося й виростало на легенду і традицію збройної боротьби Української Військової Організації.

По обіді всі поїхали на прогульку над озеро Ванзе і там полковник Коновалець відбув властиву розмову зо мною, задля якої мене сюди викликано. Позвітував я йому те, що переказав сотник Микола Саввич від Бойової Референтури Крайової Команди. Багато розпитувався полковник про політичні відносини і взаємини УВО й націоналістичного руху, що якраз наростав, з діючими політичними партіями. Про те я багато не міг сказати. Старі партії тільки що почали відновляти свою діяльність, до того я сам, хоч колись схилився до радикальної партії, тепер був зайнятий виключно бойовими справами, мало про ті речі знав. З тієї розмови виніс я враження, а може мені лише так здавалося, що в розумінні полк. Євгена Коновальця діяльність Української Військової Організації буде щораз більше переходити на політичні рейки, однак він хотів би уникнути внутрішніх політичних конфліктів. Змагання, суперництво — так, але боротьба — ні. Понликувався, як приклад, на свої взаємини з колишнім гетьманом Павлом Скоропадським. Вони недалеко від себе живуть, часто принагідно зустрічаються, говорять про минуле, признаються до помилок і прийшли до переконання, що ніколи б уже не повторили їх в аналогічній ситуації.

Для мене це мало бути тільки загальною інформацією. Я далі буду працювати в бойовому рефераті, якого завдання буде помічне. Про все те дістану

точніші інструкції від сотника Саєвича. А хто тоді був Крайовим Комендантом, я не знав і не допитувався.

Я завжди дуже шанував полк. Євгена Коновальця, а тепер, по тих розмовах, де він, як-не-як але командир одної з найкращих українських частин і голова могутньої організації, так просто, щиро, не даючи відчутти вищости ранги і становища, говорив з нікому незнаним таким собі маленьким хорунжим, яких тисячі по українській землі, — моя пошана єдналася з подивом. Я почав розуміти, чому скрізь, де виступає полк. Коновалець, росте повага до нього серед українців усіх земель, походжень, релігій, військових пов'язань і чому, хотів він того чи ні, сама доля висувала його на керівні становища.

Над озером були всякі розваги, між іншим стріляння до цілі. Тут уже не дав я себе посоромити. Стрілець з мене завжди був несогірший і я виграв нагороду, велику, літрову пляшку колонської води.

Хутко минав час, треба було думати про поворот. Маршрут назад визначено мені не через Данціг, тільки через Чехо-Словаччину, щоб при тій нагоді використати мене до помочі в транспорті зброї.

Вже був визначений день мого від'їзду, коли "канцлер" чи то виставив мене на пробу, а чи встрігнув веселу штучку.

Закликав мене до одної з кімнат у нашому штабі на розмову. Посідали ми коло стола і наже він:

— Чи знаєте ви, що наш штаб називається тепер не Начальна Команда Української Військової Організації, тільки ЗАДВОР?

— Ні, не знаю і не розумію навіть тієї назви.

— Це — "Закордонна Делегація Військової Організації". Українська Військова Організація є тільки в краю і там її властива команда, а полк. Євген Коновалець має бути тільки її делегатом на заграницю.

— Не може бути! — крикнув я, — нічого я не чув про те в краю і це внесло б замішання й розлад у наших рядах!

— Що ж, — каже Сенік — мені теж здається це неправильним, але так хоче “край”, того домагається Прага, як нам пише Мартинець, за тим навіть у нас у Берліні стоїть сотник Василь Нучабський, а він гетьманець, як знаєте...

— Я думаю, що це сплетні, бо не хочу вживати гострішого слова, інтриги. Чув я перед виїздом від сотника Саєвича, що має відбутися переорганізація нашої праці, але я думав, що йдеться тільки про методику, територіальний поділ, зміни в персональних обсадах і т. п. Нової концепції розподілу команди організації між край і закордон український нарід і наші кадри прихильно не сприймуть. Напевно обурить усіх деградація полк. Коновальця з Начального Коменданта до заграничного представника.

— Не маємо ради, — продовжує канцлер, — міняються часи, міняються й люди. Може справді тепер, у новій міжнародній ситуації, треба шукати інших способів організувати й вести визвольну боротьбу.

В тому моменті ввійшов до кімнати полк. Коновалець.

— Дякую вам, друже Антоне, за вашу думку і льояльну поставу до мене. Хоч не був я в цій кімнаті, та все чув. Ми зробили пробу підслухового апарату. Гляньте вгору: в лампу коло жарівки вкручений мікрофон. Від нього веде дріт до горішньої кімнати, голос зміцнюється в мегафоні, що його можна регулювати на тихіший чи голосніший, залежно від потреби. Там я чув усе так само, яки сидів тут з вами при столі на розмові. Дріт можна продовжити й далше, до свого рода телефонічного апарату. Не знаю, німці чи хто інший вигадав таку штуку, але послуговуються вони тим і нам удалося віднупити

пару апаратів. Дістанете два разом з найближчим транспортом зброї, може вам у краю придадуться.⁸⁰⁾

Видано мені інструкції на поворотну дорогу. Виїжду з берлінського поїзду в селі Аннаберґ на чеському кордоні. Валізки треба перенести на другий беріг річки до Богуміна (Одерберґа). Це зроблять люди в Аннаберґу, де ждатиме на мене друг “Белюнь”, що приїде туди з Бойтен (по-польському: Битом) танко́ж з двома або трьома валізками, призначеними для краю. Перебере від мене валізи і повезе їх на Закарпаття.⁸¹⁾ На тому моє завдання кінчається, я поїду до Праги, звідти до Под’єбрад, там зголошуся на кличку і мене переправлять через Карпати. З Под’єбрад маю написати кодом, як мені пішло.

Дістав я пашпорта на ім’я Йоганн Полляк, щоб доїхати до Праги. На знімкові в пашпорті я більше був подібний до Дмитра Палієва, як до себе самого. Валізки надані в багажному вагоні, посвідки на них передано мені разом з пашпортом і залізничним квитком.

Попрощався я з Сеником уже в вагоні, ще момент — пронизливий свисток, сказали ми собі “до побачення у Львові”, машина запихнала парою і поїзд рушив.

Сидів я затоплений у думках, не дивився на крайовид крізь вікно, не глядів на годинник. Поїзд зупинився на якійсь більшій станції, і з заздуми вивав мене голос:

---

⁸⁰⁾ Читачів просимо не забувати, що це діється в 1923-1924 роках, коли того рода техніка ще була в пеленках, навіть звичайних радіоприймачів не було ще по хатах.

⁸¹⁾ Тоді ще не вживалася назва “Карпатська Україна”. Українці назвали “Закарпаття”, бо від України відділене Карпатами, а Чехи — “Підкарпаття”, бо коли глядіти від сторони Чехо-Словаччини, — воно лежить під Карпатами. Офіційна назва в Чехо-Словаччині була: Підкарпатська Русь.

— Герр Полляк, герр Полляк!

Хтось ходив попід вікна вагонів і вигукував мое назвище.

Висночив я з вагона.

— Ви пан Полляк? — питається якийсь тип, виглядає не то на агента поліції, не то на представника якоїсь комерційної фірми.

— Так, це я.

— Маєте пашпорт?

Глипнув він на назвище.

— Де ваші пакунки?

— В багажному вагоні.

— Швиденько давайте квитки. Треба вибрати. Цей поїзд не стає в Аннабергу, їде просто на чеський бік, ви мусите пересісти тут на інший, звичайний поїзд. Так потелефонували мені з Берліна.

Біжимо до багажного вагону, що зараз за льокомотивою — а поїзд рушає з місця. Ого, пропало!

— Що ви там маєте, зброю?

— Ні, — брешу, бо не знаю, з ким маю діло, — машини до шиття.

— Гм, — подумав він, — ходімо на поліцію, може щось допоможуть, це недалеко.

Заходимо в поліційну станицю, вона велика, багато там урядовців, поліцистів в одностроях. Комендант енергійного вигляду, подобає на військового старшину.

— Що везете в валізах? — питається, — може зброю?

Я зам'явся, не хочу признатися.

— Не бійтеся, кажіть правду.

— Дійсно не знаю, просили мене довести це до Аннабергу, от і все.

Комісар не в тім'я битий, бачить, що не хочу признатися.

— Хто ви такий?

— Українець.

— З “Україніше Мілітеріше Організаціон”? Можете це доказати? Я хотів би вам допомогти.

Не було ради. Ніяких документів я, само собою, не міг везти при собі, але дали мені число телефону, щоб кликати на випадок якогось лиха.

Вийшов комісар до сусідньої кімнати, чую — телефонує. Тривало це неповної пів години, та мені видавалося вічністю, я сидів, як на жарі.

Вернувся старшина.

— Все в порядку. В Аннаберґу затримують поспішний поїзд і вивантажать ваші валізи. Вони не сміють поїхати до Чехо-Словаччини.

Засміявся комісар, поклепав мене по плечах та й сказав:

— Цим разом пішло щасливо, але на другий раз, глядіть! А якби ви коли були в Варшаві, навідайтеся до мого брата, він там комісарем поліції, ось його адреса. Називається Ґрей. Він — своя людина, може вам колись допомогти так само, як я тут.

Подякував я німцеві, сів на свій поїзд. Аннаберґ — п'ята станція звідти, приїхав ще завидна, була шоста година. Бачу — стоять мої валізи на пероні, коло них залізничники на сторожі і вже жде на мене друг Белюнь зо своїми двома валізками.

Пішли ми до готелю ждати, аж цілком стемніється, незручно стояти на залізничній платформі, на очах у всіх. Все пішло, як по маслі. Прийшло пару німців — хто вони були, чи платні контрабандисти, чи інші, що стояли у зв'язку з нашим центром у Берліні, я в Белюня не допитувався — кожен узяв по дві важенні валізки в руки й понесли до границі. Вийшли на залізничні рейки і залізничним мостом перенесли все на другий бік. Моста повинна б берегти митна сторожа, з одного боку німецька, а з другого чеська, хоч і був він тільки для залізничного руху. Для авт, возів і пішоходів був другий міст. Німецькі й чеські стражники зійшлися разом у вартовій кімна-

ті, преспокійно грали собі в карти, ніхто й не глипнув на рейки і ми щасливо перейшли. Мені не могло поміститися в голові це. Не інакше, тільки стражники мусіли бути в змові з нашими провідниками, бо хоч і тихенько ми просувалися і хоч слабо був міст освітлений — але ж нас ціла каравана! Не можливо не завважити.

Заховали ми наші пакунки в куцах і пішли до міста. Треба було пройти яких два кілометри до кінцевої зупинки міського трамваю, котрим ми заїхали на залізничий діврець. Белюнь, що добре володів чеською мовою, найняв таксівку, що за досить великі гроші перевезла наш багаж з куців над річкою до готелю. Мабуть не первина це шоферові. Там близько не тільки німецька й чеська, але також і польська границя, пачкарське ремесло мусіло процвітати.

В Богуміні розпрощався я з Белюнем, мені напрям на Прагу, а йому дорога до Ужгороду.

В моїх валізах було 500 пістолів марки “Ortgis”, що їх ми купили в німців, і кілька тисяч набоїв. Калібер — 7.65 міліметрів, невеликий, добре можна сховати в кишені, зручні до бойових акцій у місті, в полі чи в лісі — за слабкі. Говорено, що часом зтинаються, мені це ні разу не трапилося.

Довідався я пізніше від Белюня, як він це перевозив до Галичини. Відбулася ніби зустріч ужгородських пластунів з львівськими в горах. Помінялися там наплечниками — закарпатські взяли наповнені книжками та всяким причандаллям, а галичани понесли пістолі. На самій границі Белюня перейняв пограничник з польської сторони. Зацікавився, що в наплечнику. А Белюнь рубає просто польською мовою, що несе трохи доброї чеської сливовиці. Вийняв одну пляшку й подарував пограничникові, розпечатав другу, посідали під сосною, попивали й позакурюва-

ли, пограничник заоферувався допомогти понести тяжкий наплечник, а Белюнь ще й знімок зробив, як то польський митний сторож несе револьвери для Української Військової Організації!

VI.

В Бережанах.

По щасливому приїзді з Берліна зголосився я в сотника Миколи Саєвича і він, як було домовлено, післав мене до Бережан. Спершу Крайова Команда хотіла перенести мене до Окружної Команди в Стрию, а потім роздумалася. Околиці Стрия і багато людей там знав я добре, та не менш добре знала мене тамошня поліція і працювати було б тяжкувато. То вже краще хай іду до Бережан.

Заки туди поїхати, мусів я постаратися про якесь легальне прикриття. Шукати якоїнебудь праці і трудно й не вигідно, бо що мені з праці, коли вона зв'яже руки. Мені поталанило. В Повітовому Союзі Кружнів "Рідної Школи" потребували організатора і я зараз ускочив на те місце.

В Бережанах мав я зайти до сотника д-ра Володимира Бемка, що відкрив собі там адвокатську канцелярію, а в 1918 році був військовим Окружним Комендантом у Коломиї. До нього дістав я кличку і він узяв мене в склад Окружної Команди. Сам він був Окружним Комендантом, а крім нього до Команди входили: д-р Володимир Блавацький, сотник УСС, як організаційно-надровий референт, сотник УСС Михайло Сеник, як розвідний референт, і я, як бойовий референт. Тимчасово замешнав я разом з сотником Михайлом Сеником у бурсі, де управительною була пані Єлюкова, а коли скінчилися вакації і почали з'їжджатися учні до науки, знайдено нам обом спільну кімнату в професора Білика.

Терен нашої праці був великий. До колишньої бережанської округи входили повіти Бережани, Золочів і Рогатин, тепер долучено сюди ще частину Тернопільщини й Чортківщини, доки там не налагодяться справи, і так, власне, постала велика Бережанська Область. Її команді, в такому малому складі, трудно було дати собі раду, бо д-р Бемко мусів вести свою адвонатську канцелярію, д-р Блавацький працював у прокуратурі при окружному суді в Бережанах, а чим займався Михайло Сенник, я й досі не знаю, хоч і жив з ним в одній кімнаті. Якусь працю він мав, тільки лишала вона йому більше вільного часу, як двом другим. Найвільніше почував себе я. Моє зайняття давало мені оправдання для поїздок по бережанському повіті, а при тому я завжди міг поїхати й поза нього, бо ж нікому не мусів про те зголошувати.

Моїм завданням було — в порозумінні з кадрово-організаційним референтом — виловити бойовий актив по цілому Поділлі, вилучити його в окремих бойових відділах, добре законспірований, і вишколювати його до всякої бойової та саботажної акції, коли прийде до неї наказ. Ніколи я сам не міг би впоратися з таким завданням, до того потрібно помічників. Їх мусів я знайти в своєму терені. Та не встиг я з ним хочби й побіжно запізнатися, як знову пова у тюрму. А сталося це так.

Дістав я листа від нашого члена з Долинщини, Атаманчука, що відбував військову службу в Любліні. Писав, що їде на відпустку до Стрия, по дорозі вступить відвідати мене і щось мені привезе. Не було в цьому короткому листі нічого такого, щоб підтягнути під організаційний зв'язок і я не мусів листа знищити. Чомусь, замість покласти його до шухляди між інші листи й папери, я засунув його за календар на стіні. Всі ми, члени Української Військової Організації, що вже сиділи в тюрмі, стояли під

більшим чи меншим поліційним наглядом, на нас звідусіль робили доноси, при всяких нагодах переводили обшуки, цензурували наші листи. Можливо, що за Василем Атаманчуком слідували в війську й уважали на його листування і коли він до мене написав — дали знати бережанській поліції, щоб узяла мене на око.

Одної ночі застукала до нас поліція. Зробила дуже докладний обшук, нічого не знайшла, та й не могла знайти, бо хто ж буде в себе тримати в кімнаті якінебудь речі, зв'язані з підпільною роботою? Але забрали в мене листа від Атаманчуна — дуже їм підозріле видалося, що він був за календарем — а в сотника Сеника взяли записник, де була нарисована тюремна азбука до вистукування крізь стіни. Він хотів завести в ній якісь уліпшення й упрощення, але поліція зробила з того шпигунський шифр.

Замкнули нас у поліційних арештах, а ввечері чомусь відвезли до Тернополя, до воеводської команди поліції. Там нас розділили, кожного втрутили до іншої келії. Мені дісталася жахлива діра в пивниці: на малій причі лежав який десяток в'язнів, параші не було, стояв у куті якийсь розбитий шаплик, з нього витікала нечисть і страшенне смерділа. Високо під стелею — маленьке віконце з сіткою і кошиком. В'язні стиснулися, щоб зробити мені місце, і я ляг між ними. Повірить хто, чи ні, але така мене огорнула втома, що в тому пекельному смороді я заснув, як колода.

Та не надовго.

Серед ночі прийшов ключник-поліцист обстукувати молотком ґрати, чи не підпилив хто. Ввалився з чоботищами на причу, розсуваючи нас, щоб дістатися до вікна. Зсунувся я на підлогу, запаморочений від гнилого повітря, але побачив поліциста і відразу прочумався. Вхопив мене гнів і я почав кричати, щоб негайно вели мене до команди. Нехай, що я

арештований, але протестую, щоб тримати мене в смердючому хліві.

Він з дива аж очі вибалушив.

— Ти, що, здурів? Звідси вночі беруть хіба на “балабухи”. Сверблять тебе п'яти? Ти, голубе, сиди тихо, бо буде лихо!

Закляв під носом, грюкнув дверима та й пішов у лиху годину.

Ранком покликали мене до комісара і я зараз поскаржився на смердючу камеру. Заспоноїв він мене, що ще сьогодні вернемося до Бережан, він ось тільки спíše з нами протокол. Арештовано нас під замітом державної зради і розвідочної роботи. Яюсь навіть не дуже його інтересувало, що я хочу на те сказати, він нехотя списав коротенький протокол і ще того самого вечора відправив назад до Бережан.

В'язниця окружного суду в Бережанах складалася з двох крил і довгого будинку по середині подвір'я. Південне і східне крило мали по одному поверхові. На низу східнього крила містилися слюсарські верстати, на горі дві камери. В південньому крилі були сходи на долину та одна велика камера на горі. У прибудівці до східнього крила і на долині — мешкання для начальника в'язниці, а нагорі ще одна камера. Келії просторі, кожна на 15-16 в'язнів, з великими заґратованими вікнами, без кошків. Вікна виходили на в'язничне подвір'я, а попід ними вела ґалерія з залізним поруччям, вона кінчалася в присінку і тудою входилося до камер. Вночі по ґалерії проходжувався тюремник і бачив в'язнів крізь вікна, а в присінку — через очка в дверях. Всю ніч світилося світло.

В довгому будинку на подвір'ї були самі одиночки, від нього провадив коридор до суду.

В кожній келії — залізне ліжко з напханим соломом сінником, у куті залізна піч, що розпалювалася від коридора в присінку, і бляшана параша з

покришною. Парашу в галицьких в'язницях називали з австрійських ще часів "ніблем". По середині камери стіл і дві лавки. Два вікна впускали доволі світла, щоб читати й писати. Зате вночі світло дуже слабеньке.

В моїй камері на першому поверсі південнього крила було вже 14 в'язнів. Дістав я ліжко під вікном, звідки вид на подвір'я, а в далині, на передмісті височіла гора з великим хрестом. Часто й довго вдивлявся я в нього, часами тужно ставало на серці і здавалося, що віщує він мені довго сидіти, довше, як у Львові, інколи знову ж неначе надія плила від нього повітрям до мене.

В'язні в моїй камері, як у цілій тюрмі, переважно селяни, що сиділи за дрібні крадіжки або за бійку при всяких нагодах. Як на тюрму, чистота була задовільна, про в'язнів дбала рідня, передавала білля й харчі. Теж тюремна адміністрація видавала білля й постіль раз на два тижні.

За сусіда по ліжкову був у мене кишневий злодій Козловський зо Львова. Він добре ставився до мене, як до "політичного", нікому не дозволяв сидати на моє ліжко, щоб не завелися воші.

Можливі й харчі, в порівнянні з львівськими навіть добрі. Вранці кава з паленого хліба, трохи підсолоджена, і кусень "коксу", цебто по-в'язничному хліба. В полудне юшка з ячмінної каші або з фасолі, не цілком пісна, а на другу страву м'ята картопля зо слідами олії або шкварків. Хто працював, мав право на "репету", цебто другої порції. Взагалі, в'язниця в Бережанах більше схожа була на казарму, як на тюрму, а Козловський, що не в одній уже побував, говорив, що це не в'язниця, тільки санаторія. Він здається, трохи комунізував, бо коли привели двох

братів Крайківських, Гаврила й Юліяна, що сиділи за КПЗУ,⁸²⁾ вічно шушукав з ними по кутах.

Найліпше враження зробив на мене в'язень Дмитро Дубаневич, молодий, сильно збудований парубок з Ходорова. Коли він вийшов на волю, я звербував його до УВО і він став навіть членом "Летючої Бригади". Але сидів тоді в Бережанах оставлений Гринько Росс, подільський Довбуш, що грабив багатіїв і роздавав гроші біднякам, а при тому нападав і на польські поліцейні станиці. Дубаневич, що працював у слюсарні, доробив йому ключі до дверей і брам і так Гринько Росс утік. За те дали Дубаневичеві додаткового три роки і коли ми з сотником Сеником прийшли до в'язниці, він уже кінчав досиджувати свій присуд. Казав, що й нас видобуде з тюрми, якби показалося, що грозитиме висока кара. А коли потреба, то знайдуться в нього "на світі" добрі хлопці на поміч. Працюючи в верстатах, мав він нагоду сновигатися по в'язниці і стрічатися з вільними людьми, передавав нам листи з волі і розносив "грипси" до інших камер.

Заклався і в Бережанах Комітет Допомоги Політичним В'язнем, опікувалася ним пані Бемкова. Часом приїжджав до мене батько, а від комітету відвідували нас дві гарні дівчини, щоб не було скуки.

Довго йшло слідство, повних 12 місяців. Вкінці прийшов довгожданий день судового розгляду. Обвинувачення закидало нам шпигунство — сотникові Сеникові за його ніби "шифр" у записнику, а мені — за лист Атаманчука, буцімто те "щось", що обіцявав він мені привезти, мали бути якісь розвідочні матеріяли. Більшої дурноти годі було собі уявити. По якого біса мав би Атаманчук везти ті якісь "матеріяли" до Бережан, у глуху провінційну діру, а не

---

⁸²⁾ Скорочено з: Комуністична Партія Західньої України.

до Львова, через котрий і так мусів переїздити? Треба не абиякої фантазії, щоб у тому “щось” занюхати якраз розвідні документи. “Політичний” параграф 58 нам відпав, ані руш не було причепити нас до якоїсь конспіративної організації. І тому судила нас не лава присяжних, тільки звичайний трибунал окружного суду. Мене боронив д-р Михайло Західний з Бережан, а Михайла Сеніка приїхав боронити д-р Степан Шухевич зо Львова. Сенікові за ту його азбуку до вистукування дали рік тюрми, а мене звільнили. Був ще на мене донос поліції з Коломиї, що я ходив на Закарпаття за інструкціями до полковника Стефанова. Назвища мого заподаного в доносі не було, тільки дуже точний опис моєї особи. Це нібито мало бути в листопаді. Оборонець покликав прокурора й начальника в’язниці як свідків на обставину, що вони не давали мені з в’язниці відпустки на прогульку в Карпати, а раз сидів я в тюрмі в Бережанах, то не міг у тому самому часі бути й на Закарпатті. Пронурор скомпрометувався, не доглянув того, складаючи акт обвинувачення. Також оборонець доказував, що мене цілком безправно й безпідставно поставили під суд, бо Василь Атаманчук, котрий нібито мав мені привезти якісь матеріяли, небезпечні розвідочні речі, був звільнений ще далеко перед тим, заки відбувався мій процес.

Проте, на волю я таки не вийшов. Прокурор зробив відклик до найвищого суду в Варшаві і я мусів сидіти, доки там не розглянули касаційної скарги. Поїхав туди на оборону д-р Степан Шухевич і розповідав мені, що самі судді реготалися, читаючи переслані їм процесові акти, якого то дурила мають прокурором у Бережанах. Це навіть не був процес у Варшаві, тільки весела балачна суддів з оборонцем, затверджено звільняючий присуд трибуналу в Бережанах і я вийшов на волю.

Та заки це сталося, ще пережив я цінаву історію. Два або три дні після того засуду ходив по тюрмі судовий радник Кобринський, українець, вислухував усяких жалів і прохань від в'язнів. Я зайшов з ним у розмову і він пожалів мене, що прокурор спротивився внесенню оборонця випустити мене на "вільну стопу" до часу рішення найвищого суду. Мене така поведінка прокурора сильно зденервувала і я висловився, що треба бути катом, а не людиною, щоб так знущатися над підсудним, якого суд виправдав. Тут умішався жидон-писарчук, що ходив з радником Кобринським протоколувати жалоби і прохання.

— Пан Вартовий називає прокурора катом. Тим він ображує урядову особу за її урядову діяльність і за те треба його понарати.

Суддя Кобринський хотів мені допомогти й дати нагоду це заперечити або якимось інакше викрутитися і запитався ще раз, що саме я хотів тим сказати. Та мене з люті наче біс опутав, я не тільки повторив, але й додав щось на додавок, а жидон радісно й покvapно записав це в нотатнику.

За два дні відчиняються двері, кличе ключник:

— Пане Вартовий! На допит до прокурора.

Входжу до канцелярії — і очам своїм не вір'ю! За письмовим столом сидить д-р Блавацький, наш організаційний референт. Назав ключникові — цей теж був українець, називався Костюк — вийти на коридор, привітався зо мною та й каже:

— Не могли ви прикусити собі язика, замість ляпати з дуру перед жидком! Зроблено на вас донос за образу урядової особи і я маю вас допитати. Сідайте, будемо думати, як вийти з тієї непотрібної халепи.

Написав він протокол, що я прокурора не хотів ображувати, був тоді в гарячці та ще й тепер не

зовсім здоровий, і також схвильований цілорічним слідством і т. д., якісь правні закарлючни там понаписував, щоб це не йшло на судову дорогу, тільки щоб мене “покарати дисциплінарно”, і як таку кару наложив він на мене одноденний піст.

А потім поговорили ми собі про стан організаційних справ у цілій області і про всякі новинки з нашого життя. Закликав він ключника, щоб відвести мене до камери, і суворим голосом промовив:

— На цей раз дістанете тільки кару одноденного посту за невідповідний вислів про пана прокурора. Але коли ще раз таке повториться — буде з вами зле. Тож ідіть і вважайте!

Цього посту я так і не відбув. Принесли обід з комітету, ключник “забувся” та й подав мені, ніби цей піст мав зачинатися від завтра. А завтра прийшов інший ключник і так не дїждався той прокурор, щоб я через нього голодував.

Перед самісіньким моїм виходом на волю привели знайомого мені з львівських з’їздів студента П. С. Від нього я довідався, що за цей рік зайшли чималі зміни в нашій Команді, приїхали нові люди, заводяться нові порядки... Дав мені зв’язок, куди зголоситися по приїзді до Львова.

Спочатку я думав було поїхати наперед відпочити вдома по 15-місячному сидінні в тюрмі. Однак цікавість перемогла. Як там тепер у Львові? Що це за “нові порядки”? Які “нові люди”? Як іде робота? Чи є і яке воно місце для мене в ній?

З такими думками сідав я на поїзд до Львова. Радість з волі мішалася в мене з неспокоєм про майбутнє...

VII.

Летюча Бригада.

Приїхав я до Львова вдень і навіть не шукаючи, де приміститися, просто пішов на зв'язок до професора Тимоша Білостоцького в Соколі-Батьку при Руській вулиці. Хвилинку мусів я заждати, заки він порозуміється, "з ним треба". І справді, досить швидко прийшов незнаний мені чоловік, представився, промимривши невиразно назвище. З ним я мав пізніше більше до діла і довідався, що це поручник Нестор Яців, зв'язковий до Крайового Коменданта. Яців був задоволений, що я приїхав сюди, замість до Долини, бо тепер розгортається бойова робота на ширшу скалю і дуже потрібно заправлених до бойової справи людей. Про те буде говорити зо мною сотник Урбан, делегат Начальної Команди, він уже в дорозі сюди, от-от що його не видно.

Сотником Урбаном показався ніхто інший, тільки знайомий мені з Берліну Омелян Сенік-Грибівський. Втішився я, побачивши його — нагадалися мені наші розмови в Берліні — але скоро моя радість з цієї зустрічі потахла. Урбан привітався зо мною досить сухо, кудись ділася давніша сердечність. Не зважаючи на його похвали за мою діяльність і дисципліну, що її виявив я, зголосившись в Команді, замість поїхати додому, віяло від нього холодом, наче не говорив це товариш, хоч і старший, тільки байдужий вищий рангою старшина до незнаного підвладного.

Поінформував мене кількома словами про стан: прийшов новий Крайовий Комендант, сотник Юлько Дубин, бойовим референтом у Крайовій Команді є поручник Павло Меркун з УГА, з ним я зустрінуся, як тільки знайду мешкання. Ще невідомо, як я тут буду жити, чи приголосившись формально в міському уряді, чи цілком конспіративно — це буде зале-

жати від моєї розмови з Юльком Дубиком і поручником Меркуном. Та покищо треба собі знайти дах над головою. Чи маю у Львові якийсь куток, щоб перебути пару днів?

— Так, маю тут тітку.

— Де вона?

— Живе в кам'яниці д-ра Біляка, на першому поверсі.

— Не підходить. У тому самому домі нанизу живе скарбник нашої організації.

— То може б я поїхав тим часом додому? Ідуть Різдвяні Свята (це була половина грудня) і просидівся я в тюрмі більш року...

— Сидіти в тюрмі, це ніяке геройство, — повчав мене Урбан.

— Знаю те й без вас, — відповів я терпко, — та ні разу не сидів я там через власну необережність, завжди з чужої вини.

Сеник подумав.

— Добре, дістанете відпустку на Різдво, але перше мусите тут улаштуватися й домовитися, як буде далі.

Урбан покликав зв'язнівця, щоб завів мене на переходову конспіративну для нічлігів. Було це при кінці Личаківської вулиці, напроти церкви св. Петра й Павла скручувала наліво коротенька вуличка Убоч і там під четвертим числом Сестри Службниці мали свій дім. До нього прилягала прибудівна, а в ній було мешкання, що його митрополит Шептицький віддав для вжитку студентам. "Студенти", що туди заходили й ночували, більше мали до діла з револьверами, як з книжками — все те члени УВО з Бойової Референтури.

Коли ми звертали з Личаківської на Убоч, я з привички оглянувся, чи не слідкує хто за нами. Виглядало, що ні. Ішла якась пара і коли минала нас, зачув я уривок польської розмови, дівчина картала

свого супутника, що нігті вирости йому, як у птаха, час би вже їх обрізати. А втім — лихий його знає!

Місце було тихе, але не дуже безпечне. Був тільки один вхід і якби наскочила поліція, то хіба тікати крізь вікно, або боронитися до загину.

В кімнаті застав я трьох людей. Два з них обмазані вугіллям, як номінарі, силкувалися розпалити вогонь у бляшаній грубці, а третій сидів коло стола і чистив великого калібру пістоль. Познайомився я з ними. Були це два брати Барановські, Роман і Ярослав — вони поралися коло грубки, і М. К.⁸³⁾

Відраджували мені тут ночувати, досить небезпечно, якби показалася поліція.

М. К. засміявся:

— Тоді будемо стріляти.

— Не маю чим, — завважив я.

— Не журіться, дістанете. Але чи вмієте?

Тут вмішався Роман Барановський, що звіднився чув про мене:

— Було б дивно, якби хорунжий по трьох роках війни та й не вмів стріляти.

Так нам сходив час на веселій розмові. Роман Барановський робив на мене враження надто нервового, як на такого молодого хлопця — йому тоді було всього тільки 20 років — а Славно, хоч молодший на два роки, зате серйозніший і більш мовчазний.

На другий день пішов я на зустріч з Крайовим Комендантом Дубиком — сотником Юліяном Головінським. Він мені незвичайно сподобався і від перших слів припав до душі. Випитував обережно про мої погляди на дальшу нашу боротьбу і я бачив, що був задоволений. Багато про наші завдання в цій першій розмові він не розводився. Зани візьмемося

---

⁸³⁾ В хвилині друку книжки жив ще в ЗСА, йому 80 років, нерадо згадує про свою участь у бойовій роботі, виглядає, що хоче забути про ті часи, тому не подаю його назвища.

за них на всі руки, мусимо створити собі грубші фінансові засоби, щоб від нікого не бути залежними, і з'єднати прихильність та опору в суспільності. Ось уже кілька місяців добирає він собі людей до того і якби знайшов сто відважних та на все готових членів — горі ногами всю Польщу перевернув би. Ввесь нарід піде тоді за нами.

Був це бойової вдачі старшина, а водночас виrozumілий і добрий товариш, хоч часами й гострий у словах та в поведінці. Як я пізніше переконався, любив він риск, непотрібно — на мою думку — брав участь у бойових акціях, з'являвся на місці нераз несподівано в останній хвилині. Але любили його всі бойовики, за нього готові були в огонь і в воду.

Якийсь час уже ведуться експропріаційні акції. З них користь невелика: акти певні й безпечні приносять за мало грошей, а грубші акції ризиковні, вимагають за багато людей, непевні своїм вислідом і майже завжди тягнуть за собою жертви в людях. До того, Галичина — це аж ніяк не догідний терен для таких акцій. Це курник, де півень запіє в Снятині, а в Соналі чути. Треба переходити на новий спосіб — добиратися до огнетривалих нас у державних урядах і касах. Це робота тиха й певна, бо майже всі каси старого типу. Треба тільки технічних засобів і спеціалістів, а ні одного ні другого покищо нема. Але мусимо за те братися, бо ті каси забезпечують тільки перед вогнем, не трудно буде собі дати з ними раду.

Пригадав я собі Дмитра Дубаневича з Бережан, майстра з Божої ласки, перед котрим жодний замок не встояв би. Треба буде з ним про те поговорити.

Того ж таки вечора Дубик призначив мене референтом до підготовки грошових експропріацій у новому його бойовому відділі, що підлягав безпосередньо Крайовій Команді. В історії Української Військової Організації він знаний під назвою Летючої Бри-

гади. Одначе я перший раз почув про неї, перечитавши книжку Володимира Мартинця “Від УВО до ОУН”. В тім часі це був просто “бойовий відділ”, без ніякої спеціальної назви, але тому, що назва “Летюча Бригада” добре віддає і зміст бойової діяльності сотника Юліяна Головінського і тактику бойового відділу, я буду також її притримуватися.

Завів мене Сеник до скарбника нашої організації, не подаючи його назвища. В своїй кімнаті виробляв він килими на ткацькому верстаті, виходив тільки на обід або на конче потрібні зустрічі і вертався туди ночувати.

Почали ми собі приглядатися і неначе крізь мряту часу зарисовувалися мені знайомі й напів забуті образи давніх років — не міг я собі усвідомити точно, звідки знаю людину, що стоїть передо мною. Такі ж самі думки мусіли бути в голові мого співрозмовника і в одній хвилині неначе блискавка освітила темні місця в нашій пам’яті — ми пізнали один одного. Це був мій товариш з народньої школи в Долині, тепер поручник, Іван Занькович-Ільницький. Розцілювалися ми, згадуючи часи шкільної лавки й дитячі витівки, а коли наговорилися досхочу, вияснив він мені, як слід тепер вестися у Львові. Мушу собі знайти якесь легальне прикриття мого перебування у Львові і мешкання, де буду урядово зголошений. Жити буду “на поверхні”, доки буде можна, а коли прийдеться зійти в підпілля, тоді будемо все міняти. На тимчасове мешкання спрямовано мене до родини Вербицьких при вулиці Королевої Ядвіги, прийняли мене там тепло і я знайшов собі так дуже добре пристановище.

Що ж до зайняття — мав я приятелів у всяких українських тижневиках та журналах у Львові, договорився з ними, як вільний дописувач за так зване ряднове і це було для мене дуже вигідно, бо не

в'язало мене часом праці, давало можливість виїздити, коли тільки захочу.

Хоч і мав я stále мешкання, та мусів частенько ночувати деінде, для безпеки, коли заносилося на арешти: то в моєї тітки, то в тих чи інших знайомих, а бувало, що й на купі старих газет у редакції "Громадського Голосу". Там майже завжди відкрита була на ніч одна така кімната, захаращена всяким газетним мотлохом, щоб у разі потреби, ніби без відома редакції, могли там провести нічку козаки з УВО.

Моїм завданням було їздити по всій країні та розглядатися за придатними місцями для експропріаційних акцій. Сам я здебільшого в них участі не брав, тільки вишукував та підготовляв, а також був у так званому запасі та в охороні. Так, наприклад, у часі відомого славного нападу УВО на головну пошту у Львові в останній хвилині витягнули мене "з запасу" й поставили на дальшій лінії охорони від сторони Сикстуської вулиці. Для такої охорони я дуже добре підходив, бо ні своїм виглядом ні поставою не звертав на себе уваги, губився серед проходжиків. Бачив я тоді Михайла Гука, донощика поліції, що його пізніше УВО засудила на смерть і вбила. На моє щастя він не помітив мене, зате побачив іншого нашого товариша, Оленського і це мабуть на його "всипу" Оленського пізніше арештовано, хоч і не вдалося поліції пришити йому справи нападу на пошту.

Заносилося на те, що візьму участь в одній бравурній акції, в нападі на поїзд коло залізничної станції Палагичі між Станиславом і Товмачем. Призначено до того сильну боївку під командою Сеника-Грибівського. Половина мала всісти до поїзду в Станиславові, а друга половина ждати на визначеному місці в лісі. На даний знак мали ми зупинити поїзд, вистріляти поліційну охорону й викинути з поїзду міш-

ни та скрині з грішми. Одначе не дійшло до діла, або через неточні інформації, або через підозріння поліції або й через зраду — того ніколи не вдалося устійнити. Інформації в Станиславові збирав сам станиславівський окружний комендант, Нестор Величнівський, і вони, в часі моєї перевірки, були добрі. Тим часом, визначеного на акцію дня обсерваційна групка ствердила, що до поїзду всіла зміцнена поліційна охорона, а не завантажено туди міхів з грішми, як це звичайно діялося кожного місяця. Обидва відділи вернулися з нічим.

За майже два роки моєї приналежности до Лютючої Бригади перевела Українська Військова Організація багато більших і зовсім маленьких експропріаційних актів, деякі з них поза межами Галичини. Ті останні, це була найпевніша й найбезпечніша робота і вона, наскільки мені відомо, ніколи не вийшла на яву, хіба що дещо з неї виявив пізніше Роман Барановський, коли став провокатором. Ніколи не було ані слідства, ані судових процесів за них, більш як певно польська поліція записала це на рахунок місцевих “злочинних елементів”, бо не чув я навіть, щоб когонебудь з моїх товаришів запитувано про те в слідстві. Різні причини промовляють за тим, щоб про те мовчати. Ніхто досі про те не згадував, ніде про те не писалося, тож і я не почувуюся в праві розкривати ті справи та й напевно про всіх їх не знаю.⁸⁴⁾

---

⁸⁴⁾ До того місця в розповіді та в записках Вартового слід дати вияснення. Він або забув, або помиляється. Про одну таку експропріацію в містечку Сьрем на Познанщині була мова на процесі т. в. поштовців (“Процес дванадцятки” в червні 1926 року) і в тому процесі сидів на лаві підсудних також Антін Вартовий. Пізніше було про те писано в анонімній книжечці п. н. “Дванадцять українців перед львівських судом”, Львів 1926. Гл. про те також: Зиновій Книш — На повні вітрила! (Українська Військова Організація в 1924-1926 роках), Срібна Сурма, Торонто 1970, ст. 245-256.

Хотів би хіба спинитися докладніше над експропріацією в Повітовій Раді в Долині, бо хоч про неї була вже мова в спогадах і в працях дослідників, але писано там тільки те і тільки в такий спосіб, як це було виявлено на судовому процесі, а воно дуже відбігає від правди, бо польські судові й поліційні органи не знали точно про все, як воно діялося. Я ж ту справу і підготовляв і сам у ній брав чинну участь і мені вона найліпше відома.

VIII.

Влом до Повітової Ради в Долині.

Поки все це діялося своїм порядком, Головінський не покидав думки перейти від голосних і спонтанулярних “ексів” до “тихої роботи” — конфіскувати державні гроші, що зберігалися в огнетривалих касах по всяких урядах і державних та публічних установах. Не було коло них ніякої охорони, хіба що заґратовані вікна в кімнаті, ніхто й не думав тоді про якісь автоматичні алярмові системи, тимбільше в менших провінційних містах. Та й суми, що там зберігалися, були за малі, щоб приваблювати міжнародної слави майстрів долота й витриха.

До того слід було підняти або вишколити фахівців та забезпечити їх потрібними апаратами, що розтоплювали сталь високої температури газовим полум'ям. Годі було на швидку руку дістати такий апарат у Галичині, а в Варшаві не було зв'язків та й не дуже безпечно там шукати за такими речами.

З доручення Головінського поїхав я розглядатися за такими апаратами в Берліні. Один з наших інженерів ходив зо мною по фірмах — були там усякі апарати, що їх можна б використати до тієї цілі, та не так легко їх купити, як би кому здавалося. Треба точно подати хто, куди, для якої цілі купує, все му-

сіло йти явно й легально, всякі “ліві штоси”, як говорено у Львові, були виключені. Кінець-кінцем таким чи іншим способом, через підставлених людей і фіктивні фірми, що потім ніби збанкрутували б або зліквідувалися б і зник би по них слід, можна було б до того дійти. Та це вимагало часу, а нам потрібно вже. Знайшли ми одне виробництво апаратів на ацетилен, вони були невігідні до транспорту, великі, треба б возити автом або великим возом. Та й доволі примітивні.

Поїхав я до Львова з тим, що тим часом наші берлінські друзі будуть придумувати спосіб, як нам дістати такий апарат, і повідомлять Головінського, коли вже можна його забрати.

Роздумуючи над тим у довгій поворотній дорозі, знову прийшов мені на гадку Дмитро Дубаневич. Ще перед звітною зустрічєю з Дубиком скочив я до Ходорова відвідати Дмитра. Він дуже втішився мною, балакали ми про це й те, а далі я просто з моста запропонував йому приїхати до Львова, ми там улаштуємо його на працю і при тому він буде нам помічний своїм фахом. Він зрадів тим, казав, що давно вже хотів ялось зв'язатися з Українською Військовою Організацією, та не знав, через кого.

Приїхав він до Львова, поміг я знайти йому працю в українському слюсарському верстаті недалеко головного залізничого двірця, мабуть у Фединського, якщо добре пам'ятаю. Вислухав Дубаневич наших клопотів і сказав, що ті апарати до зварювання й розтоплювання металів, що вживаються в Галичині — непрактичні. Заки вдасться нам привезти з заграниці щось ліпше, цілком добре можна користуватися так званім “раком”, ножем з найтвердшої сталі, що ним можна пороти більшість існуючих нас таким самим способом, як краються бляшані пушки від консерв. Він такого рана зробить, викроїть діру

в дверцятах наси і вибере замок. Дуже скоро після того повідомив, що має вже такого “рака”.

Весь час шукав я місця, де практично можна б, з користю для нашої організації, випробувати цей інструмент Дубаневича. Випадково заскочив я до Долини відвідати батьків і почув там, що поляки з Долини й околиці збирають гроші, щоб купити літак, як дарунок польському урядові. Зацікавився я тим ближче і Нуся Грицай, дочка контрольного в Повітовій Раді, довідалася, що дійсно впливає чимало грошей і вони зберігаються в касі Повітового Виділу, покищо не відвозять їх ні до Стрия ні до Львова. Скільки було тих грошей, не міг я устійнити, подавалися всякі фантастичні суми, що в них трудно було повірити. Зате наша розвідка точно збрала всі інформації з докладно нарисованим пляном будинку, розположенням кімнат, місцем, де стоїть каса, які години урядування, як іде життя вечорами в околиці і т. п.

Зголосив я про те Дубикові, рішено перший влом зробити в Долині. А коли все піде гаразд і виправдається такий спосіб відбирати заграблені від української людности гроші — посилимо на тому відтинку нашу роботу.

Дібрав я собі п'ятку бойовиків, крім мене й Дубановича ще Івана Вербицького, Василя Атаманчука й Антона Медведя, що був колись робітником у “саліні” в Долині. Приїхали ми до Долини вночі і просто пішли під будинок Повітової Ради. Від коли стояв він, не було там якогось нічного сторожа і ми господарили, як у себе вдома. Дмитро повідчиняв витрихом усі брами й двері, Іван Вербицький і Василь Атаманчук лишилися вартувати під вікнами, а ми в трійку з Дмитром і Медведем пішли майструвати коло наси. Найперше Дмитро, на диво швидко, ввертів дірку в дверях наси, засунув у неї “рака”, викроїв нусень стальової бляхи і вибрав замок. Все

те йшло так справно, що я й не счувся, коли вже було по всьому. Хутенько вибираємо гроші — в'язки банкнотів і мішечки з дзвінкою монетою. Щось мало того! Поляки чванькуватий народ, розтрубили в повіті, якто гроші тисячами вливаються в касу, а показалося, що там ледве чи нарахується п'ять тисяч злотих. Ну, що ж, треба брати те, що є, на той час це сумка, хоч і невеличка, все ж оплачується за труд, тим більше, що це наша "пробна" виправа, щоб переконатися, чи можна вживати такого способу в поважніших випадках. Запакували ми все те в наплечник, постягали рукавиці з рук і гайда звідти!

Недобре було б нам усім разом їхати одним поїздом та ще й всідати до нього на тій самій станції. Було домовлено, що Іван Вербицький з Василем Атаманчуком вернуться до Львова через Стрий, всівши на поїзд у Долині. Ми ж з Дубаневичем і Медведем підемо яких п'ять кілометрів на схід і там на малій зупинці в селі Рахиня всядемо до поїзду на Станиславів.

Прийшли ми під станційку на несповна пів години перед поїздом, дав я Дубаневичеві гроші, щоб купив квитки нам трьом, а сам з Медведем лишився ждати під смерічками. На нещастя в сінях коло касового віконця лежав на лаві поліцист. Більше з нудів, як з обов'язку чи підозріння, підступив він до Дубаневича й зажадав особистої виказки. Дмитро оправдувався, що не має при собі, іде з праці в фабриці соли, показав замазані оливою руки:

— Ось моя виказка.

Спокійно й без поспіху вийшов надвір — а поліцист за ним. Коли схилявся, щоб пролізти попід поперечку, що загороджувала дорогу, поліцист закинув йому кріса на груди і притиснув до себе. В одній секунді Дубанович витягнув пістоля з грудної кишені і стрілив позад себе. Не міг підняти руки, притисненої в лікті крісом, і стріл пішов низом та

розторошив поліцистові коліно. Вирвався Дмитро з обнять кріса й пустився бігти до нас на умовлене місце. Оглянувся на сенунду й побачив, що поліцист сперся на поперечку й націлюється на нього крісом. Другим стрілом Дмитро поклав його трупом на місці.

В цій хвилині почувся свист льокомотиви — поїзд заїжджав на станцію. Все діялося миттю — Дубаневич зникає на закруті залізничого шляху, з поїзду виснакують два поліцисти, ми з Медведем даємо драпака до недалекого ліску. Замість стріляти за нами, поліцисти зайнялися своїм товаришем і це нам дало змогу відбитися далеко від станції.

Біжимо полем з капустаю. Тяжко бігти, трясеться наплечник на лопатках, Медведеві перешкаджають мішечки більйону в кишенях штанів і піджака. Він зашпортався за головку напусти і з розгону гепнувся на землю. Поміг я йому винарабнатися з борозни, згубив він один мішечок, не було часу шукати, далі навтіки, добігаємо до ліску і тут віддыхаємо. Показується, що Медвідь згубив свою портмонетку. Ніяких документів там не було, тільки так звана мельдункова картка, цебто посвідна приголошення в міському уряді, щоправда на фальшиве назвище, але з доброю адресою. Нема часу тепер думати про те, певне одне, що до тієї квартири Медвідь уже вертатися не може.

Коли все те діялося, Іван Вербицький з Василем Атаманчуком любісінько дрімали в поїзді в дорозі до Львова. А Дмитро Дубаневич ішов на Журавно, натрапив на дядька, що віз гній у поле, присівся до нього і так підїхав до якоїсь залізничої станційки та добився до свого Ходорова. На другий день був уже у Львові.

Найтяжче пішло нам з Медведем. Ми опинилися в темному лісі, що тягнувся до Стрийщини. Його перетинала дорога, на її правому боці розкинулися села Рахиня, Слобода, Тростянець і Белеїв. Це мій по-

віт, всі ті околиці знав я, як свою нишеню. На дорозі ми не виходили, йшли попід деревами, щоб кожної хвилини сховатися в ліску. В одному місці підслухали ми розмову селянина з поліцистом, що нібито напасники втекли в напрямі на Креховичі, то значить на схід. За якийсь час наздігнало нас авто з поліцією. Ого, погоня вже в русі! Ми переждали в придорожних кущах, заки авто зникло на закруті, і подалися далі. Під селом Слобода перетяли дорогу, пішли рідким березовим лісом. Сонце вже добре піднялося вгору, почули ми спрагу, з'явилася і втома. Напившись води з потічка, лягли ми відпочивати — то й надобре заснули, — коли прокинулися, сонце вже хилилося на захід. Під вечір дійшли ми до Гошова і там, у знайомих недалеко моста, заночували на горищі в листі.

Вранці дочка господаря привела нам знайомого з Долини, що мав авто, і він відвіз нас безпечно до Львова. По дорозі розказував, як поліція змусила його возити своїм авто погоню по околиці — це він минав нас, коли сиділи ми в кущах. Ані він ані поліцаї не здогадувалися, чиїх рук це діло, всі були переконані, що це виступали професійні “насярі”.

У Львові, хоч жили ми приголошені на чужі назвища, ані Медвідь ані я не пішли до своїх квартир, спинилися в організаційній конспіративці на площі Більчевського.

Так скінчився цей перший виступ нашого відділу “ракарів”. Як досі — все пішло гаразд і щасливо. Пізніше, тим чи інакшим способом наша трійка таки попалася в лабеті поліції у зв'язку з усякими іншими справами і засіли ми разом з іншими на лаві обвинувачених у процесі дванадцяти “поштівців”, звідки тільки я один вислизнувся без присуду, бо несподівано й незрозуміло для мене Микола (Льолько) Ясінський, дуже добрий бойовик зо Станиславова, признався до участі в тому вломі, хоч його там зо-

всім не було. Зробив він це не в слідстві — там він уперто мовчав і ні одним словом з нічим не прозрадився — тільки аж на процесі, після наради з адвокатами. Мусіли на те бути якісь причини, а які — не знаю, він мені не казав, а я його не розпитував.

**

На цьому вриваємо розповідь Антона Вартового. Дальший її тяг відноситься до справ, достатньо вже висвітлених у спогадах інших членів Української Військової Організації та в дослідних працях істориків українського націоналістичного підпілля. Вони й так не переступають 1927-1928 років. Свої останні інформації Вартовий подавав дуже хаотично, помішані там назвища, не витримана хронологія, видно було, що він куди краще пам'ятає початкові часи своєї діяльності в підпіллі, як останні її роки.

Передісторія розповіді Антона Вартового.

На початку 1930-тих років, відомий донощик і провокатор в Українській Військовій Організації, Роман Барановський, по старій засаді нидати підозріння на других, щоб відвернути його від себе, висунув заводи донощництва супроти свого колишнього товариша з "Летючої Бригади УВО", Антона Вартового. Це вийшло на яву в часі самбірського процесу восени 1933 року, коли розкрилася ганебна роля Романа Барановського, якого в тім процесі засуджено на десять років тюрми і він пізніше помер від сухіт у в'язниці.

Антін Вартовий, уже давніше розконспірований, як націоналіст-революціонер, не міг продовжувати діяльності в організації і перебивався з води на хліб

у тяжкій долі приватного українського вчителя на Підгір'ї.

Коли по другій світовій війні зібралися по таборах Німеччини великі скупчення українських утікачів, а між ними багато колишніх членів Української Військової Організації, інж. Володимир Мартинець, на доручення Проводу Українських Націоналістів, почав списувати їхні спогади і свідоцтва з перших днів діяння організації. Вислідом цієї праці була історія українського підпілля, з якої вийшов тільки перший том у 1949 році п. н. "Від УВО до ОУН".

У тій книжці автор, переповідаючи події другої половини 1920-тих років, згадав теж про Антона Вартового і назвав його донощиком польської поліції. Особисто він його або зовсім не знав, або дуже мало і ніколи з ним не мав ніякого діла. Повторив лише поголоску, що її свого часу пустив у світ Роман Барановський, без жодних доказів і не поклинучися на ніякі факти.

Два або три роки пізніше почав я писати мої власні спогади з 1930 року, що вийшли друком у Парижі 1953 року п. н. Дрижить підземний гук. В одному місці була мова також і про Антона Вартового — він бо в тих ронах був діяльним членом Української Військової Організації — і там я, без глибшої надуми, повторив за Мартинцем той сам закид. У той час Володимир Мартинець, що мав уже за собою працю "Від УВО до ОУН", уважався в Організації Українських Націоналістів авторитетом у тих справах, хочби й тому, що він єдиний з-поміж нас систематично збирав та опрацьовував ті матеріяли, підготовляючи другий том "Українського підпілля". І коли щонебудь вийшло з-під його пера, автоматично діставало неначе свого рода "печатку" організації.

В той спосіб невловна устна поголоска, що її автором був провонатор Роман Барановський, закріпилася друком у книжках двох націоналістичних ав-

торів, колишніх членів Української Військової Організації, сучасників Антона Вартового. А хоч усього того разом не було більше як п'ять-шість рядків, то воно неначе припечатало долю Вартового. Не дарма ж говорять у народі — “що записано пером, того не витягнеш і волом”. Але це доказує, як дуже й дуже слід бути обережним, покликуючися на устні чулки, заки пустити їх на друкарську машину.

Антін Вартовий, що щасливо перебув — другу вже в своєму житті — воєнну завірюху, жив тоді на американському континенті. В часі війни був він повітовим комендантом української поліції в одному з галицьких міст і мусів, як багато інших ув обличчі примусової репатріації, змінити собі назвище. Робив він якісь заходи і зголошував протести, та йшло воно якомсь пиняво, забулося серед еміграційних буднів і згодом припинилося.

Перед кількома роками, на схилі життя — йому було вже тоді поверх сімдесятки — Антін Вартовий написав до Голови Проводу Українських Націоналістів прохання, щоб прослідити його справу перед судом ОУН. Не думав він про себе самого. Однак, був він одружений, виховав дітей на добрих українців і перед тим, заки зійти в могилу, хотів їм лишити чисте ім'я батька.

Хоч і як це спізнена була справа — вже мало хто лишився в живих з людей, що могли щонебудь про те сказати — Голова ПУН погодився і з його доручення Генеральний Суддя ОУН визначив слідчого А. П., колишнього адвоката. Слідство тривало повні два роки. Суддя проводив його дуже сумлінно, зібрав та протоколярно списав велику масу матеріалу — але стояв він перед непосильним завданням: після 50 років, здалену від країни, де все те діялося, коли більшість свідків уже не жили, дійти до кореня речі, яну і серед нормальних відносин дуже тяжко висвітлити. Увесь зібраний матеріал був переважно “з

другої руки” і складався з занесених у протоколи чуток, поголосок, неясних дрібничок не з власного досвіду допитуваних, тільки заслуханих від інших або суб’єктивно інтерпретованих. Ні одного документу, ні одного доназаного факту, тільки підозріння, часами навіть густі й категорично висловлювані — але невловні й недоказані.

Зібраний матеріял не мав настільки юридичної вартости, щоб на його основі поставити підслідного під Револуційний Трибунал, але, з другого боку, Суд не почувався в праві видавати від себе якийсь своєрідний реабілітаційний акт, раз тому, що судочинство ОУН не передбачувало того, а теж і тому, що слідчий матеріял узагалі не давав достатньої підстави до узаasadненого вирішення в один чи в другий бік.

В тому дусі проголосив Суд своє ствердження, при чому, для охорони підслідного, видав заборону поширювати чи повторювати ті поголоски під загрозою притягання винних до дисциплінарної, а то й до судової відповідальности.

Коли велося це довге і затяжне слідство, я відвідав Вартового і мав з ним довгу розмову. В наслідок тих відвідин я, по довгих роздумах, склав свідчення перед слідчим суддею на користь Антона Вартового. В своєму ствердженні Суд дозволив, якщо Антін Вартовий буде того бажати, передати йому відпис моїх свідчень.

Коли те діялося, я виїхав на кілька місяців до Європи, а як вернувся — не застав уже Антона Вартового між живими. Він помер весною 1974 року.

В часі моїх відвідин розказував мені Вартовий багато епізодів зо своєї діяльности в Українській Військовій Організації від самих початків і потім ще доповняв їх листовно, відповідаючи на мої питання з проханням роз’яснити чи ближче доповнити деякі моменти. Прохав він зібрати це в упорядковану ці-

лість та оголосити друком, як причинки до історії Української Військової Організації. Були це фрагменти, без зв'язку з собою, чи то розказувані, чи кинені на папір у моменті, коли прийшло йому щось на думку, чи пригадалося. Як говорив сам Вартовий, душевний його стан, у якому мусів жити довгі роки, не давав йому настільки скупчитися думками, щоб написати повні спогади. Але з уваги на їх щирість і безпосередність, як теж деякі дрібні факти, забуті або й зовсім неznані події з першої половини 20-тих років нашого століття, не позбавлені вони історичної вартости.

Торонто — Маляга — Торремолінос,
1974 — 1977

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА ВИДАВНИЧИЙ ФОНД “СРІБНОЇ СУРМИ”

за час від 1 січня 1977 до 31 грудня 1979 року.

Давніші пожертви поміщені в попередніх виданнях “Срібної Сурми”. Коли кого пропущено, перекручено назвище або коли хтось завважить іншу помилку, просимо ласкаво повідомити видавництво, це буде справлено.

Вибачаюся перед жертводавцями, що так пізно і за такий довгий час проголошується цей список. Але з уваги на неймовірно високі кошти друку не можна було скоріше пустити в світ це видання, як також і ще два другі, що лежать у шухляді і там, мабуть, і залишаться.

Добродії “Срібної Сурми”.

Читач з Рочестеру, Н. Й., що бажає затримати своє назвище в тайні, від восьми років посилав кожного місяця регулярно пожертви, спершу по дол. 5.00, потім по 7.00, 10.00 і від початку цього року по дол. 12.00. Зголосив продовжувати цю підтримку, як довго буде при здоров’ї і праці. В цьому періоді склав дол. 178.00, попередньо — дол. 382.00, разом досі дол. 554.00.

Сердечне спасибі за ласкаву підтримку “Срібній Сурмі”!

Арсенич В., Вінніпег	дол. 5.00
Бакалець В., Пасейк, Н. Дж.	1.00
Байрак Михайло, Едмонтон	5.00
Балушак Мирослав, Монтреаль	1.75
Барабаш Олекса, Реджайна, Саск.	6.00

Інж. Баран Йосип, Нью Йорк	1.75
Баштевич Андрій, Нью Йорк	1.75
Інж. Берегульна С., Мельроз, Масс.	4.00
Безкоровайний Петро, Торонто	5.00
Березовська Ася, Едмонтон	2.00
Березовський Ярослав, Нью Йорк	2.25
Берізка Володимир, Керкгонзон, Н. Й.	2.00
Бігун Іван, Принц Джордж, Б. К.	1.00
Білан Богдан, Ст. Альберт, Альта.	1.75
Інж. Білий Степан, Роял Овк, Міч.	5.00
Бойчак Іван, Вінніпег	4.00
Д-р Болюбаш Володимир, Торонто	2.00
Борис Іван, Філядельфія	1.75
Бочневич Андрій, Нью Йорк	1.75
Братнів Григій, Едмонтон	5.00
Д-р Брик С. В., Едмонтон	1.75
Бугель А., Міссісавга, Онт.	22.00
Д-р Бурдю Володимир, Фаєтвіл, Арк.	24.00
Валюх Анатоль, Клівленд	10.00
Василюк П., Монреаль	1.00
Василькевич І., Джамайка, Н. Й.	1.00
Вацлавський Антін, Форк Гіллс, Н. Й.	8.75
Венгринович Євген, Торонто	2.75
Вітович М., Торонто	2.00
Вовк Лев, Саскатун	8.00
Волчук Роман, Джерзі Ситі, Н. Дж.	2.00
Отець Габрусевич Юліян, Тандер Бей, Онт.	10.00
Гайдей Ірина, Ванкувер	5.00
Гевко Любомир, Порт Клінтон, Огайо	2.00
Гладкий Орест, Бронкс, Н. Й.	1.00
Гнатюк Віра, Детройт	5.00
Проф. Голинський Богдан, Торонто	5.00
Головінський Юрій, Бруклін, Н. Й.	3.00
Голуб Іван, Нью Йорк	8.00
Горбай Ірина, Едмонтон	38.00
Граб Дмитро, Нью Йорк	8.50
Грицин В., Елмгурст, Н. Й.	2.50

Грицюк Микола, Блейн Лейк, Саск.	4.50
Гуглевич Ярослава, Едмонтон	5.00
Гута Іван, Трой, Міч.	8.00
Гуцал Богдан, Міннеаполіс	1.00
Герездзюк М., Вілліямс Лейк, Б. К.	1.00
Горон М., Нью Йорк	1.75
Данилюк Володимир, Мейплвуд, Н. Дж.	1.00
Данно Богдан, Нью Гейвен, Конн.	1.75
Дахнівська Ф., Чікаго	6.75
Д-р Дершно Степан, Саскатун	20.00
Дзюба Петро, Рочестер, Н. Й.	3.00
Д-р Дзядів Роман, Непонсіт, Н. Й.	10.00
Дитиняк Володимир і Юлія, Картерет, Н. Дж.	1.75
Д-р Дідюк Іван, Росліндейл, Масс.	11.75
Дмитрів Михайло, Віндзор	1.00
Д-р Дражньовський Роман, Бергенфільд, Н. Дж.	2.00
Дранжевська Олена, Монреаль	2.00
Дрозд І., Калгарі, Альта.	1.75
Дубняк Роман, Торонто	1.75
Дуда Микола, Савт Поркюпайн, Онт.	6.50
Елиїв Т., Нью Йорк	1.75
Інж. Єндин Ярослав, Едмонтон	2.75
Єренюк Євген, Едмонтон	2.75
Жмуркевич Степан, Ванкувер, Б. К.	5.00
Отець Жолкевич Володимир, Торонто	5.00
Загора Ярослав, Ньюарк, Н. Дж.	2.00
Закаляк Ярослав, Лінден, Н. Дж.	2.75
Звоздецький Ілля, Едмонтон	1.00
Зелез Володимир, Рочестер	5.00
Зонек Теодор, Вайта, Ман.	3.00
Д-р Зуб Григій, Сарнія, Онт.	1.75
Іванина Дмитро, Вернон, Б. К.	4.00
Івасик Михайло, Ошава, Онт.	5.00
Калька Микола, Оттава, Онтаріо	10.00
Канючок Андрій, Росель, Н. Дж.	2.00
Отець Каричек Богдан, Атабаска, Альта	5.00
Д-р Карпінська Софія, Нью Йорк	1.00

Кецик Степан, Вест Глюстер, Масс.	3.00
Кий Мирослав, Валлінгфорд, Па.	31.75
Кицак Василь, Ляшін, Кве.	1.00
Кінцьо Теодор, Чікаго	2.75
Кіцила Петро, Чікаго	2.75
Інж. Климовський Богдан, Монреаль	4.00
Клинчик Теодор, Вернон, Б. К.	8.00
Клос Юрій, Вінніпег	2.50
Отець Коваленко Ф., Клівленд	1.75
Ковальчук Михайло, Торонто	2.00
Когут К., Гамільтон	1.00
Когут Микола, Чікаго	2.75
Когут Михайло, Нью Йорк	1.75
Кода Семен, Стемфорд, Конн.	3.25
Козак Ярослав, Гантінгдон Велей, Па.	4.50
Кокольська Надя, Нью Йорк	2.00
Колатало Богдан, Ферльон, Н. Дж.	1.75
Колішка Дмитро, Галфпорт, Фльорида	1.75
Комаринська Дарія, Форест Гілс, Н. Й.	2.00
Д-р Копач В., Бруклін, Н. Й.	2.00
Коржан Марія, Вашингтон	53.50
Д-р Коропей Осип, Потунет, Р. Ай.	10.00
Костів Іван, Чіллівак, Б. К.	1.75
Кочій Д., Ошава	1.00
Кравець Микола, Бровлей, Каліф.	2.00
Кравчук Юрій, Ері, Па.	25.75
Кравчук Ярослав, Парма, Огайо	5.00
Кривулич Мирон, Амстердам, Н. Й.	1.75
Д-р Крижанівський Юрій, Нью Віндзор, Н. Й.	1.75
Д-р Криштофович Петро, Австралія	47.97
Кузів Д., Ірвінгтон, Н. Дж.	1.00
Кулинич Мирослав, Нью Йорк	4.25
Кульчицький Ярослав, Чікаго	1.25
Купчак Оленса, Кіндерслей, Саск.	2.00
Кушнір Йосип, Детройт	8.00
Кушнір Ольга, Стемфорд, Конн.	1.75
Лабяк Павло, Денвер	5.00

Лавришин М., Торонто	2.00
Лаврівський Володимир, Ошава	7.00
Лашин Семен, Ванкувер	2.75
Левицька Ольга, Філядельфія	1.75
Левицький Дмитро, Абернеті, Саск.	24.50
Липневич Василь, Ванкувер	1.75
Лис Михайло, Мус Джо, Саск.	1.75
Ліщинський Дем'ян, Савт Орандж, Н. Дж.	1.00
Лонневич Марко, Рочестер, Н. Й.	1.00
Д-р Лопатнюк Василь, Тофільд, Альта.	33.00
Лунашевський Роман, Чінаго	10.00
Лялюк П., Атерлей, Онт.	10.00
Інж. Мазурон Осип, Едмонтон	5.00
Маковецький І., Торонто	2.00
Макух Олекса, Напінка, Ман.	6.75
Маляр Анна, Гамільтон, Онт. (з поминок по по- війному Чоловікові, Петрові Маляреві)	47.00
Манорик Мирон, Торонто	1.00
Маркевич Володимир, Едмонтон	5.00
Марків Степан, Едмонтон	1.00
Масняк Осип, Гамільтон, Онт.	1.75
Д-р Матвійчук З., Вінніпег	4.00
Мацюкевич Сергій, Стретфорд, Онт.	4.00
Мельник Семен, Гобокен, Н. Дж.	2.75
Мигович Микола, Рочестер, Н. Й.	1.00
Мисюга Павло, Калгарі, Альта.	5.00
Д-р Михайлович Ярослав, Мічіган Ситі, Інд.	5.00
Мовчан Іван, Монреаль	1.00
Морикон Луць, Ляшін, Кве.	1.75
Д-р Надяк Ольга, Монреаль	55.00
Небожук Анна й д-р Теодор, Вест Сенена, Н. Й.	6.50
Нованівський Сидір, Філядельфія	9.00
Новодворський Іван, Летбрідж, Альта.	13.00
Норян Марія, Торонто	9.00
Оклапа Юрій, Летбрідж, Альта.	1.00
Оленчак Богдан, Реджайна, Саск.	6.00
Омельченко А., Рочестер, Н. Й.	1.75

Оршуляк Мирослав, Павніпсі, Н. Й.	1.00
Павлів Сергій, Лейквуд, Н. Дж.	5.75
Павліш Ілля, Чікаго	2.00
Палаташ Олександр, Савтвуд, Міч.	1.75
Панасієвич Василь, Прісвіл, Саск.	5.75
Панченко А., Гартфорд, Конн.	7.00
Панченко Анатоль, Маспет, Н. Й.	2.75
Отець Панчишин Володимир, Пайн Рівер, Ман.	4.00
Панчишин Іван, Маспет, Н. Й.	3.00
Пасіна Роман, Ёйл, Б. К.	1.75
Перекліта М., Торонто	2.00
Перчулин Микола, Геттісбург, Па.	11.75
Пивоварчун В., Монреаль	2.00
Пиндус Іван, Сиракюзи, Н. Й.	3.75
Підвербецький Василь, Берлінгтон, Онт.	8.75
Пікулович Прокіп, Пасейк, Н. Дж.	4.00
Пітьо Орест, Нью Йорк	1.00
Пона Григір, Вінніпег	5.00
Попович Михайло, Тантон, Масс.	4.00
Притуляк Данило, Монреаль	5.00
Притуляк Іван, Торонто	1.75
Пріць Мирослав, Манотіка, Онт.	1.75
Пуценко М., Вінніпег	1.75
Д-р Рак Роман, Керкгонсон, Н. Й.	1.00
Редчук Яким, Монреаль	2.56
Роговська Емілія, Брунлін, Н. Й.	1.75
Романко Микола, с. Івана, Торонто	3.00
Інж. Романчукевич Іван, Торонто	10.00
Ромса Н., Вінніпег	4.00
Рудик Марта, Абсекон, Н. Дж.	1.75
Сабада Євген, Саскатун	2.00
Савечка Филімон, Гартфорд, Конн.	6.88
Самотовка М. Тонаванда, Н. Й.	3.25
Сахрин Володимир, Торонто	1.75
Сацевич М., Саскатун	5.00
Майор Сачківський Дмитро, Торонто	5.00
Сачок Петро, Гартфорд, Конн.	1.75

Скочиляк Іван, Філядельфія	3.00
Сойно Василь, Сарнія, Онтаріо	6.75
Інж. Сокіл Олександр, Сілвер Спрінг, Мд.	1.75
Соляр Анна, Данвіл, Онт.	3.00
Сомкало Рожа, Йоннерс, Н. Й.	14.50
Сотник Станченко Д., Бей Рідж, Онт.	10.75
Стельмах Богдан, Глестонбері, Конн.	2.00
Стефанишин Юрій, Ст. Люїс, Місс.	1.75
Ступка Михайло, Нью Йорк	11.00
Сунар Євген, Монреаль	5.00
Д-р Суховерський Микола, Едмонтон	5.00
Терлецький Осип, Вінніпег	2.00
Тимків Микола, Філядельфія	10.00
Тишовницькі Олена й інж. Омелян, Льос Анхелес	25.00
Тнач Федір, Вестльон, Альта.	1.25
Трусевич Таня, Торонто	2.00
Інж. Тустанівський Володимир, Детройт	5.00
Федорак А., Ванкувер	1.00
Федорусь В., Вінніпег	1.75
Філь Андрій, Борлей, Айдаго	1.75
Філь Григір, Детройт	6.75
Фітяк І., Австралія	13.00
Ходонович Дмитро, Вілімантік, Конн.	1.00
Хромовський Степан, Едісон, Н. Дж.	2.50
Худин С., Блейн Лейк, Саск.	1.00
Цап Ілько, Монреаль	1.75
Д-р Ценко Микола, Філядельфія	2.00
Д-р Цимбала Богдан, Гендерсон, Кентані	25.00
Цьона Петро, Блейн Лейк, Саск.	3.00
Д-р Чайковський Теодор, Данвіл, Ілл.	1.75
Чаплій Василь, Нортгамтон, Па.	2.75
Чемерис Михайло, Міннеаполіс, Мінн.	1.75
Чмола Ігор, Депю, Н. Й.	1.75
Чучман Іван, Вінніпег	6.75
Чучман Марія, Амстердам, Н. Й.	1.75
Шабельський Іван, Джерзі Ситі, Н. Дж.	5.75

Шаварський М., Вінніпег	3.75
Швед Т. С., Оттава	4.25
Школяр Михайло, Кліфтон, Н. Дж.	3.00
Шнурівський Ігор, Монреаль	6.75
Д-р Шолдра Роман, Летбрідж, Альта.	1.00
Шостак Іван, Торонто	3.00
Д-р Яблонський Степан, Детройт	1.00
Яворський Лев, Барнабі, Б. К.	2.00
Яковець С., Вінніпег	1.00
Д-р Ярош Іван, Ірвінгтон, Н. Дж.	1.00
Д-р Яцух Михайло, Ведерсфільд, Конн.	5.50

ДЖЕРЕЛА

"Сурма", орган Української Військової Організації, річнни 1928, 1929 і 1931.

"Діло", щоденник у Львові, чч. 261, 262, 263 з 1927, чч. 7, 73, 75, 77, 78 з 1928, чч. 133, 134, 135, 136, 263 з 1931, чч. 267, 268, 269, 270, 271 і 272 з 1933 року.

"Новий Час", щоденник у Львові, чч. 225, 226, 227, 228 і 229 з 1933 року.

"Гомін України", тижневик, Торонто, ч. 35/1162 з 21 серпня 1971

"Вісті з України", місячник, серпень 1971

"Українське Життя", двотижневик, Чікаго, ч. 10/573 з 19 вересня 1971

Розповіді та інформації (в поазбучному порядку):

Вербицький Михайло

Гайвас Ярослав

Гнатів Михайло

Нарманін Юрій

Нуспіль Михайло

Лоцуняк Петро

Максимів Онуфрій

Матійців Проніп

Мицик Іван

Мицик Роман

Селешко Михайло, інж.

Стефанишин Антін

ПОКАЖЧИК ІМЕН

Азеф Єйно, провокатор 8
Ангельські Назімерж, д-р, суддя 22
Андрейнів Михайло, член УВО, 167, 185, 186
Антоневіч, суддя 22
Аскольд, псевдо Івана Мицина 71, 75, 81, 85
Атаманчук Василь, член УВО 45, 210, 211, 214, 215, 227, 228, 229
Ашкенази, д-р, адвокат 57
Байтала Володимир, член УВО 54, 62, 64, 65
Бак Теофіль, плен ОУН 75
Бандера Степан, член ОУН 73, 77, 84
Барановський Роман, провокатор 9, 44, 96, 117, 158, 220, 224, 231, 232
Барановський Ярослав, член УВО 220
Бардиш Михайло, член УВО 191
Бартнік Стефанія, свідок у процесі 143
Бартош Євген, студент 66
Бек Марія, свідок у процесі 128
Бемко Володимир, д-р, сотник, член УВО 209, 210
Бережницький Євген, донощик 48, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 66, 67, 68
Белюнь, псевдо члена УВО 205, 207, 208, 209
Бистрий, псевдо Ярослава Гайваса 74, 75
Бігун Микола, член УВО 176, 185, 187, 190, 196, 197
Біда Роман, член УВО 85
Біда Оля, сестра Романа, членка УВО 85
Білас Василь, бойовик УВО, 87, 94, 96, 98, 99, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 114, 115, 117, 121, 122, 123, 143, 147, 148, 150, 151, 153
Білас Володимир, брат Василя 94
Білас Осип, мешканець Трускавця 146, 147, 148
Білас Федір, хлібороб 142, 145
Білик, професор у Бережанах 209
Білінський Іван, судовий оборонець 116
Білінський Петро, д-р, адвокат, 116, 144, 154
Білостоцький Тиміш, член УВО 218
Біляк Степан, д-р, адвокат 219
Бір Яків, свідок у процесі 142, 145
Блавацький Володимир, д-р, сотник, член УВО 209, 210, 216

Богунчук, псевдо Антона Стефанишина 199
Бойдуник Осип, член УВО 167, 169
Бойдуник Федір, член УВО 173
Бойдуники, брати 185, 195
Бойко, провокатор 65, 66
Бокало, гл. Букало Семен 21
Борен Зигмунт, мешканець Труснавця 144
Боринець Михайло, плен УВО 167, 174
Бродич Роман, член ОУН 83
Бубен Дмитро, аспірант поліції 104, 105, 150
Будни Юзеф, поліційний агент 114, 151, 152, 154
Букало Семен, студент 21
Буній Олекса, член УВО 117
Буржинський (псевдо: Мищан), провокатор 12
Вартовий Антін, псевдо Антона Стефанишина 162, 199, 200, 216,
224, 231, 232, 233, 234, 235
Вассербергер Юзеф, д-р, свідок у процесі 140
Величківський Нестор, член УВО 224
Вербицька Оля, членка УВО 193
Вербицький, ключник 193
Вербицький Іван, член УВО 45, 193, 227, 228, 229,
Вербицький Михайло, член УВО 43, 44, 193
Витвицький Іван, студент 17
Віндак, комісар поліції 175, 178, 187
Войцеховські Станіслав, президент Польщі 19
Волошин Іван, д-р, адвокат 116, 122, 129, 130, 132, 134, 148, 154
Врецьона Євген, член УВО 56
Гайвас Ярослав, член УВО 54, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 74, 75, 76,
77, 80, 82
Ганас Станіслав, свідок у процесі 140, 141
Ганік Яніна, приватна службовичка 144
Ганкевич Лев, д-р, адвокат 57, 60
Гарасовський, гімназійний учень 64
Гичко, ключник 193
Гірні Ян, поліційний агент 114, 151, 153, 154
Гіршфельд Анастасія, свідок у процесі 133
Гнатів, член УВО в Болехові 183
Гнатів Матвій, брат Михайла 104
Гнатів Михайло, бойовик УВО 87, 93, 106, 107, 108, 109, 111,
117, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 145, 147, 151
Голинський Гриць, поручник 178
Головінський Юліян, сотник, Крайовий Комендант УВО 42, 201,
220, 222, 225, 226
Голуфко Тадеуш, польський політик 44, 96, 111, 114, 117, 147, 158

Горбовий Володимир, д-р, член УВО 167, 168, 169, 175, 176
Гошва, поліцист 185
Грибівський (псевдо Омеляна Сеника), член ПУН 93, 199
Гриневич Томаш, свідок у процесі 130, 131, 133, 136
Грицай Нуся, українка з Долини 227
Гук Михайло, провонатор 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26,
27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41,
42, 43, 44, 45, 46, 47, 223
Гуменюк Василь, студент 19, 24
Гурин Василь, свідок у процесі 139
Гурневич Володимир, д-р, адвокат 116, 148, 154, 156
Гіртлер, д-р, прокурор 22, 24, 26, 27
Горчинський Ростислав, студент 54
Грабовські, львівський воєвода 188
Грей, номісар поліції 207
Гурна, поштовий інспектор 154
Данилишин Дмитро, бойовик УВО 87, 93, 95, 96, 98, 99, 100,
104, 105, 109, 111, 115, 117, 123, 147, 148, 150, 151, 161
Данюк Маріян, член УВО 167
Даньківський, член ОУН 155
Дахнівський Дмитро, студент, член УВО 193
Децин Омелян, член ОУН 81
Дзіковський, член УВО 189, 190, 195
Діденко Михайло, член УВО 170
Длугош Андржей, свідок у процесі 126
Длугош Марія, свідок у процесі 127
Дмитерко Юліян, член УВО 62, 63, 64, 65
Дмитрун Клим, кагебіст 76, 78, 79, 80, 85
Довгий, провонатор 178, 179, 180, 187
Долган, четар, член УВО 170, 187
Долгега, переверчено з "Довгий" 187
Долинський Степан, член УВО 63, 64
Доманська Стефанія, свідок у процесі 132, 133
Дубаневич Дмитро, член УВО 214, 221, 226, 227, 228, 229
Дубин, псевдо Юліяна Головінського 218, 219, 220, 221, 226, 227
Дудяк Михайло, придверник у готелі 142
Ельбер Юзеф, свідок у процесі 140
Єлюкова, управительна бурси 209
Журавські, поліцей 56
Зайдель Сильвестер, майор 137
Заклинський, мешканець Львова 24
Заклинські, брати у Станиславові 176
Заньович-Ільницький Іван, поручник, член УВО 222
Заревич Борис, псевдо Івана Мицина 77

Західний Михайло, д-р, адвокат 215
Защний Лев, член ОУН 64
Зачен — гл. Радолічна Ольга
Згуральські, суддя 22
Зеліньські, д-р, лікар 129
Зельонна, прокурор 116
Знан, псевдо Ярослава Гайваса 62, 63
Івасівна Михайло, мешканець Труснавця 96
Ільків Микола, бойовик УВО 100, 102, 107, 109, 116, 117, 122,
123, 124, 128, 134, 141, 142, 145, 151, 152, 155, 158, 159, 160
Іренно Василь, псевдо Івана Мицина 52
Іскаріот Юда, зрадник Ісуса Христа 8
Калічан, мешканець Труснавця 107
Каняк, поліцист 147
Карманін Юрій, член УВО 74, 80
Карпат, псевдо Ріхарда Ярого 199, 200
Карпинець Ярослав, студент 22, 26
Квін Олександр, поштовий урядовець 132, 143
Кисиличка Микола, хлібороб 146
Климів Іван, член ОУН 76
Кліш, псевдо 75
Кмет, робітник 60
Книш Зиновій, член УВО 21, 57, 79, 85, 105, 162, 224
Кобільник, член ОУН 110, 128, 134
Кобрин Федір, член УВО 191, 192
Кобринський, судовий радник 216
Ковалів Степан, письменник 86
Ковалюк Марійка, членка ОУН 63
Козак Едвард, член УВО 187, 190
Козачок Володимир, член УВО 62
Козловський, злодій 213
Коник Богдан (часом: Онуфрій), член ОУН 74, 75, 78, 80, 81, 83
Коновалець Євген, полк., Голова ПУН 167, 175, 189, 190, 200,
201, 202, 203
Копач Михайло, провонатор 63
Кордис (Нордиш) Дмитро, гімназійний учень 52, 53, 58
Короленко, псевдо невідомої особи 77
Косак Зенон, член УВО 87, 93, 94, 96, 100, 102, 110, 114, 134
Костище Катерина, селянка 145
Костюк, ключник 216
Косцялновські Мар'ян, воєвода 88
Коцюба Дмитро, аптекар 145
Кравс, генерал 162
Крайнівський Гаврило, політичний в'язень 214

Крайнівський Юліян, політичний в'язень 214
Крамарева, тітка Василя Біласа 147
Красняк, поліцист 196
Кречель, люстратор дібр 176
Кривоніс, псевдо Онуфрія Мансимова 75, 84
Крисько Лев, член ОУН 110, 134
Круль Юзеф, громадський поліцай 146, 150, 151
Крумгольц, мешканець Долини 176
Кузьмич, член ОУН 76
Кулановські, поліцай 56, 60
Кульчицьна Марія, свідок у процесі 26
Кульчицьна Марія, українна в Долині 172
Кульчицьна Оля, її дочка 176
Кульчицьний Гриць, адвокат 116
Кульчицьний Іван, член УВО 167, 171
Кульчицький Омелян, член УВО 172
Купровські, суддя 116
Купчинський Роман, УСС, редактор 168
Купчинський Юліян, член УВО 168, 169
Курах Михайло, провонатор 12
Курчаба Олекса, член УВО 62
Куспісь Михайло, член УВО 71
Куц Олекса, член ОУН 74, 76, 78, 84
Кучабський Василь, сотник, член УВО 199, 204
Кушнір Василь, мешканець Трускавця 101, 102
Кушнір Микола, член УВО 100, 101, 102
Лабовна Михайло, бойовик УВО 96, 100, 106, 107, 109, 110, 111, 114, 115, 116, 117, 119, 120, 121, 128, 134, 135, 138, 148, 150, 151, 152, 153, 155, 158, 159, 160
Лазор Євген, член УВО 66, 67, 68, 69
Лапичак Тома, д-р, редактор 80
Легенда, псевдо Івана Климова 76
Лівіцький Андрій, діяч з табору УНР 12
Ліпка Антоні, свідок у процесі 127, 128, 129, 132, 135
Ліпш Густав, д-р, прокурор 54
Лісіневич Теодозій, судовий оборонець 116
Літвін, воєвідський радник 117
Лоцуняк Петро, бойовик УВО 100, 106, 111, 116, 117, 119, 120, 121, 134, 137, 142, 144, 146, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 160
Людмарівна Іда, поштова урядничка 90, 125, 126
Ляйтер, коршмар 175

Маєрова, польна зо Львова 90
Мазурневич Іван, член УВО 164
Максимів Онуфрій, член УВО 62, 63, 75, 84, 85
Манастирський Федір, шофер 91, 141, 142, 144, 146
Мартинець Володимир, член УВО 177, 204, 222, 232
Матвіїшин, хрунь 192
Матійців Прокіп, член УВО 42, 170
Матольсна Марія, свідок у процесі 126
Матчан Михайло, сотник, член УВО 188, 189
Мацевич Володимир, член УВО 167, 169, 171, 176
Медвідь Антін, бойовик УВО 227, 228, 229, 230
Мельник Андрій, полн., Голова ПУН 73, 77, 79
Мельничук Юрко, робітник 89, 91, 138, 139, 142
Меркун Павло, поручник, член УВО 218, 219
Мидель Ян, поліцист 150, 151
Мидловський, семінарист 178
Михайло, псевдо члена ОУН 81
Мицик Іван, бойовик УВО 51, 52, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60, 61,
62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77,
78, 79, 80, 82, 83, 84, 85
Мицик Роман, член УВО 51, 71, 74
Мищак (псевдо: Буржинський), провонатор 12
Мікульський, поляк з Долини 176
Мінасовіч Стефан, прокурор 57
Місьневич Василь, студент 17
Мітленер Станіслав, надкомісар поліції 45, 46
Міхняк Роман, поручник, член УВО 176, 180
Мончарська Ядвіга, свідок у процесі 126
Мотина Микола, провонатор 97, 105, 111, 114, 115, 117, 121,
148, 152, 153
Муїла Теодор, член УВО 94
Мульневич Карло, студент 17
Мухойд Іван, член УВО 167
Нагорняк, бойовик УВО 177
Надрага, д-р, адвокат 175
Новак, поліцист 64, 65
Нойман, посадник Львова 21
Оленський, член УВО 223
Ольшицні, поліцай 56
Островський, псевдо Плятона Полотнюка 28
Пайпер, суддя 116, 125
Палажій Оля, учениця 21
Паліїв Дмитро, редактор 37, 205

Паращак, робітник 92
Петрів Євген Мирослав, бійовик УВО 97, 101, 107, 109, 116,
117, 118, 124, 125, 131, 132, 133, 139, 141, 151, 152, 153,
154, 155, 157, 159, 160, 161
Петріна Роман, член УВО 176
Перацкі Броніслав, міністер 168
Піднова Іван, гетьман 48
Пілсудські Юзеф, маршал 188
Подгурські, судовий протоколянт 116
Полляк Йоган, назвище на паспорті Антона Вартового 205, 206
Полотнюк Плятон, член УВО 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
30, 31, 32, 33, 34, 36
Поляк Стасьо, мешканець Долини 185
Порембальські, староста Дрогобича 88
Пригуляк, о., парох Ранова 173
Прушинський, польський посол до сейму 46
П'ятка Степан — гл. Ковалів Степан 86
Рабій Юліян, д-р, адвокат 116, 128, 130, 131, 133, 134, 143
Радоліцна Ольга, медсестра 143
Раночий Іван, поштовий контрольор 89, 127, 129, 130, 132, 136
Різняк Михайло, купень 108, 137, 138, 153
Рогач Іван, член ОУН 76
Рогуцький Іван, д-р, адвокат 116, 119, 120, 156, 160
Росс Гринько, бандит 214
Савицький Р., поштовий урядовець 122
Савочка Степан, д-р, лікар 75
Савчук, псевдо Кузьмина 76
Сасвич Микола, сотник, член УВО 175, 197, 202, 203, 204, 209
Салевич Василь, студена 18, 22
Салевич Григір (Іван?), студент 18, 22, 23, 24, 25
Саляк Володимир (?), член УВО 56
Свідзінські Станіслав, робітник 55, 56, 57, 60, 61
Селешко Михайло, інж., член УВО 167, 173, 174
Семен Володимир, студент 54
Сеник Михайло, сотник, член УВО 209, 211, 214, 215
Сеник-Грибівський Омелян, член ПУН 93, 200, 201, 204, 205,
218, 222, 223
Сенишин, член ОУН 110, 128, 134, 142
Сенів Іван, студент 21, 22, 26, 27, 28, 31, 32, 33, 34, 36
Синенький, сотник, член УВО 199, 200
Сімон, власниця пансіону 199
Сноропадський Павло, гетьман 202
Скуржинські Юзеф, слідчий суддя 131, 144

Слівінські, гл. — Свідзінські 55, 56
Слюзар Марія, управительна школи 179, 188
Слюзарівна Оля, членна УВО 177, 184
Смогоржевські, суддя 116
Собінські Станіслав, шкільний нуратор 42, 45, 193
Сорочинський, війт 172
Соханські Маріян, віцевоєвода 44
Старосольський Володимир, д-р, адвокат 22, 25, 31, 32, 33, 34, 57
Стасюк, мешканець Львова 64
Сташинський Федір, провонатор 13
Стемпінські, староста 183
Степаняк Михайло, студент 16, 23, 24, 30
Стефанишин Антін, член УВО 167, 169
Стефанів, полковник 215
Стецула, поліційний агент 186, 188
Стецько Ярослав, член ОУН 76
Сулятицький Степан, д-р, сотник, член УВО 178
Сушко Роман, полк., Крайовий Комендант УВО 40, 178
Тварог, книгар у Трускавці 137
Твердохліб Сидір, гімназійний учитель, хрунь 189
Тертіль, суддя 57
Тимчун Микола, о., 81
Тисяк Василь, співак, член УВО 170
Тураш Мирослав, член ОУН 101, 102
Улицький, член УВО 177
Урбан, псевдо Омеляна Сенина 218, 219
Фаризей Степан, робітник 143
Федак Степан, член УВО 188
Фединський, слюсар 226
Федорців Федь, редактор 195
Фінкельштайн Нісен, свідок у процесі 129
Фіц Антоні, поліційний агент 151, 152, 153, 154
Франен, псевдо Володимира Байтали 62
Франно Іван, письменник 86
Фрідман, шиннар 182
Хмельницький Богдан, гетьман 48
Хомян Федір, робітник 145
Хшонщевські, суддя 116, 122, 139, 141, 142
Целевич Володимир, суддя, член УВО 172, 175, 188
Чайновська Зофія, свідок у процесі 127
Шафрін Шимон, робітник 145
Шепс Соломон, поштовий контрольор 91, 127, 129, 130, 132
Шептицький Андрей, митрополит 13, 219
Шпитно Осип, гімназійний учитель, член УВО 185, 195

Шпігельфогель, батько Ольги Ярої 200
Штаба, інспектор поліції 88
Шухевич Степан, д-р, адвокат 22, 25, 27, 29, 191, 215
Янецна Матильда, свідок у процесі 133, 134, 135
Янківський, член УВО 167, 176, 187, 190
Янушевський Казімерж, д-р, слідчий суддя 19
Янцур Іван, член УВО 192
Яра Ольга, дружина Ріхарда 200, 201, 202
Ярий Ріхард, рйтмайстер, член УВО 200
Яросевич Іван, член УВО 191, 192
Ярошевські, віцеміністер 88
Ясінський Микола ("Льолько"), член УВО 230
Яців Нестор, член УВО 218
Яцковський Ярослав, член УВО 170
Яцура Федір, інж., хемік УВО 42, 176

ЗМІСТ

На життя і смерть... (нілька слів замість передмови)	3
Носив вовк, понесли й вовна (загибель Михайла Гука)	15
Собаці — собача смерть (присуд на Євгена Березницького)	48
“Гей, твердий хлопець, як той мур!” Дальша доля й загад- кова смерть Івана Мицика-Аскольда, бойовика-ідеаліста)	71
Напад на пошту в Труснаві	86
Буйні дні юности... (уривки з розповіді Антона Вартового, літературний запис Зиновія Нниша)	
I. Початки УВО в Долинщині	162
II. Перші акції	171
III. Провонатори	177
IV. У в'язниці	184
V. Відвідини за кордоном	197
VI. В Бережанах	209
VII. Летюча бригада	218
VIII. Влом до Повітової Ради в Долині	225
Передісторія розповіді Антона Вартового	231
Список жертводавців на “Срібну Сурму”	237
Джерела	245
Поканчик імен	246

